

ԻՄՍՍՔՐՏԻՔ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԱՐԴԻ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ.
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ

18-19 հոկտեմբեր, 2023 թ.

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտ

Գիտաժողովը կազմակերպվել է ԿԳՄՍՆ բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՉԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ
ԱՄՓՈՓԱԳՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՀՀ ԳԱԱ ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Համաշխարհայնացումը և սոցիալ-մշակութային
արդի գործընթացները Հայաստանում.
հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ

18-19-ը հոկտեմբերի, 2023

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ԶԵՎՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ
ԱՍՓՈՓԱԳՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՀԱԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 2023

INSTITUTE ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY NAS RA

**Globalization and Contemporary Socio-Cultural Processes
in Armenia:
Problems and Perspectives**

October 18-19, 2023

CONFERENCE PROCEEDINGS

**IAE Publishing House
Yerevan 2023**

ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ НАН РА

**Глобализация и современные социально-культурные процессы
в Армении.
Проблемы и перспективы**

Октябрь 18-19, 2023, Ереван

**СБОРНИК АНОТАЦИЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

**Издательство ИАЭ
ЕРЕВАН 2023**

*Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ*

Գիտական խմբագիր՝ Մ. Վ. Գալստյան

ՀՏԴ 314/316:008(082)
ԳՄԴ 60+71g43
Հ 202

Համաշխարհայնացումը և սոցիալ-մշակութային արդի գործընթացները Հայաստանում: Գիտա-
ժողովի ամփոփագրեր (18-19-ը հոկտեմբերի, 2023 թ.) // ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտ.-Եր.: ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հրատարակչություն, 2023,
84 էջ:

Ամփոփագրերի ժողովածուում համակողմանիորեն քննարկվում են Հայաստանի առջև ծառայած արդի
սոցիալ-մշակութային մարտահրավերները, այդ թվում՝ արտագաղթի և բռնի տեղահանության, ընտա-
նիքի և ներընտանեկան հարաբերություններում տեղի ունեցող փոխակերպումների, լեզվական, կրոնա-
կան վարքագծի և ինքնության, մշակութային ժառանգության, սփյուռքի և հնարավոր հայրենադարձու-
թյան հետ կապված հիմնախնդիրներ:

Գիտաժողովն կազմակերպվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսա-
կան աջակցությամբ:

ISBN 978-9939-886-44-2

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՈՒՄ ԵՎ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ

Միհրան Գալստյան, պ. գ. դ., դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ Էթնոսոցիոլոգիայի Բաժնի վարիչ
Էլ. հասցե՝ akoontk@yahoo.com

ՄԱՎ, ԹԵ՞ ԳՆԱԼ: ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՆՈՐ ԱՐՏԱԳԱՂԹԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՁ

Հիմնարարներ՝ Էմիգրացիա, սոցիալ-մշակութային պատճառներ, սեռ, տարիք, կրթություն, բավարարվածություն:

Հայաստանից արտագաղթի խնդիրը՝ պատճառների և անվտանգային, տնտեսական, ժողովրդագրական ազդեցության տեսանկյունից, ակադեմիական գրականության մեջ լավ ուսումնասիրված թեմաներից է: Այդ հիմնախնդիրը, ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ արևմտյան հետազոտողները հիմնականում քննարկում են ուղարկող և ընդունող երկրներում գոյություն ունեցող «պահպանող», «վանող» և «ձգող» տնտեսական գործոնների տեսության շրջանակներում: Այս զեկուցման մեջ կարևորում ենք արտագաղթ առաջացնող սոցիալ-մշակութային խնդրի քննարկումը: Ձեկուցումը հնարավորություն կտա փոխելու և վերանայելու մինչ այդ գոյություն ունեցող մոտեցումները, քանի որ նոր արտագաղթի բացահայտման և հետագա կանխատեսման նպատակով կարևոր տեղ կհատկացվի այդ երևույթն առաջացնող սոցիալ-մշակութային և հոգեբանական գործոնների քննարկմանը: Ձեկուցման մեջ հղում ենք անելու արևմտյան սոցիոլոգիայում միգրացիա ծնող մշակութային տեսություններին: Այդ առումով կարևորում ենք կուտակային պատճառականության խնդիրը, ըստ որի՝ միգրացիայի յուրաքանչյուր դեպք մեծացնում է հավանականությունը նոր միգրանտների ներգրավման և համայնքում միգրացիայի ավանդույթների ձևավորման, սոցիալական ցանցի տեսությունները: Այդ մոտեցումների շրջանակներում հետազոտության արդյունքների հիման վրա նոր հավանական արտագաղթի պատճառների տեսակարար կշռում կվերլուծվեն հարցման մասնակիցների՝ Հայաստանում ստեղծված իրավական, անվտանգային, ինքնաիրացման, կրթական, սոցիալական ինստիտուտներից բավարարվածության, ապագայի նկատմամբ ունեցած դիրքորոշումները: «Ներկայումս մտադիր եք մեկնել արտերկիր՝ բնակության նպատակով» հարցին Հայաստանից մեկնել ցանկացողների պատասխանները կհամադրվեն նրանց սեռի, տարիքի, կրթության, լեզվական իմացության, նյութական բավարարվածության, ընտանեկան կարգավիճակի, սոցիալական ցանցի և նախընտրելի երկրի, ընտանիքով կամ մենակ արտագաղթելու, մեկնելու հավանական ժամկետների, բնակավայրի տիպի (քաղաք, գյուղ) տվյալների հետ: Այդ վերլուծությունը հնարավորություն կտա որոշելու հնարավոր միգրանտներին և Հայաստանից հեռանալու ցանկություն ունեցող հավանական խմբերին:

Հոդվածը հիմնվում է 2021 թ. Հայաստանի բոլոր մարզերի 20 քաղաքային և 37 գյուղական բնակավայրերի 639 տնային տնտեսությունների շրջանում անցկացված հարցում-

ների վրա, որոնք տեղեկատվություն են տվել արտերկրում հաստատված 1259 միգրանտների մասին: Հարցումներ են իրականացվել նաև 29 փորձագետների շրջանում: Համեմատական բովանդակային նյութեր ստանալու նպատակով 2023 թ. իրականացվել է նաև 13 խորացված հարցազրույց:

Mihran Galstyan, Doctor of Historical Sciences, Associate professor
Heads of the Ethnology Department of NAS RA
Email: akoenk@yahoo.com

TO STAY OR TO LEAVE TO? EXPLORING THE SOCIO-CULTURAL ISSUE OF POTENTIAL EMIGRATION FROM ARMENIA

Keywords: *Emigration, socio-cultural reasons, gender, age, education, satisfaction.*

The issue emigration from Armenia, in terms of its causes, security implications, economic aspects, and demographic consequences, stands as a thoroughly examined subject in academic literature. Both Armenian and Western scholars primarily examine this issue through the lens of economic factors encompassing "retaining," "push" and "pull" factors within sending and receiving countries.

This article delves into the discourse surrounding the socio-cultural factors that underlie emigration. By doing so, it aims to reevaluate and potentially reshape existing paradigms. Recognizing the importance of understanding socio-cultural and psychological triggers behind emigration for identification and prediction, this article draws upon cultural theories on migration from Western sociology. Within this context, we emphasize the concept of cumulative causality, which posits that each instance of migration increases the likelihood of attracting new migrants and cultivating migration traditions within communities. We also explore social network theories.

Drawing upon research findings, we analyze the viewpoints of survey participants concerning their satisfaction with legal, security, self-realization, educational, and social institutions within Armenia, as well as their aspirations for the future. These factors play a pivotal role in shaping the reasons for potential future emigration. To address the question, "Are you currently considering relocating abroad for residential purposes?" we categorize the responses of those interested in leaving Armenia based on gender, age, education, language proficiency, financial well-being, family status, social networks, preferred destination countries, intent to emigrate with family or alone, anticipated departure dates, and current place of residence (urban or rural). This analysis facilitates the identification of potential migrants and specific groups within Armenia's population harboring aspirations to emigrate.

The article is based on the data collected in 2021 through surveys conducted among 639 households in 20 urban and 37 rural settlements across all regions of Armenia, which provided information on 1,259 migrants settled abroad. Additionally, 29 experts were consulted. To provide updated context, in 2023, 13 in-depth interviews were conducted.

ОСТАТЬСЯ ИЛИ УЕХАТЬ? О СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ПРОБЛЕМЕ ВОЗМОЖНОЙ НОВОЙ ЭМИГРАЦИИ ИЗ АРМЕНИИ

Ключевые слова: эмиграция, социокультурные причины, пол, возраст, образование, удовлетворенность.

Проблема эмиграции из Армении, ее причин, экономического, демографического воздействия и безопасности - одна из достаточно изученных тем в научной литературе. И армянские, и зарубежные ученые исследуют эту проблему в основном в рамках теории “удержания”, “отталкивания” и “притяжения” экономических факторов, существующих в отправляющих и принимающих странах. В данной статье основной акцент посвящен социокультурной проблеме, вызывающей эмиграцию. Работа даст возможность пересмотреть и изменить существующие ранее подходы, поскольку для выявления и дальнейшего прогнозирования новой миграции важное место в ней отведено анализу социокультурных и психологических факторов, вызывающих это явление, при этом с учетом культурных теорий западной социологии о происхождении миграции.

Особую важность приобретает проблема кумулятивной причинно-следственной связи, поскольку каждый случай миграции увеличивает вероятность привлечения новых мигрантов и формирования традиций миграции в общине и социальных сетях.

В рамках этих подходов на основе результатов исследования среди причин новой возможной миграции проанализированы позиции участников опроса относительно удовлетворенности правовыми, образовательными, социальными институтами, институтами безопасности и самореализации, созданными в Армении, и отношение к будущему.

На вопрос “Собираетесь ли вы в настоящее время выехать за границу на жительство?” ответы желающих покинуть Армению сгруппированы по полу, возрасту, образованию, семейному положению, уровню владения языком, материальной удовлетворенности, социальным сетям, желанию покинуть страну с семьей или в одиночку, по предпочитаемым странам, предполагаемым датам отъезда, типу проживания (город, село). Этот анализ дает возможность выявить потенциальных мигрантов и потенциальные группы желающих покинуть Армению.

Статья основана на этносоциологических опросах, проведенных среди 639 домохозяйств в 20 городских и 37 сельских населенных пунктах всех регионов Армении в 2021 году, в результате которых были получены данные о 1259 мигрантах, обосновавшихся за рубежом, и материалах 29 экспертных опросов. Для получения сравнительных материалов в 2023 г. было проведено 13 углубленных интервью.

**«ՀԱԼԵՊԻ ՇՈՒԿԱՆ»՝ ՈՐՊԵՍ ՄԻՐԻԱՀԱՅԵՐԻ ԶԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻԿՐՈՍՈՂԵԼ**

Հիմնաբառեր՝ սիրիահայեր, ներգաղթ, ձեռնարկատիրական գործունեություն, «Հալեպի շուկա», որակական հետազոտություն:

2011 թ. Սիրիայում ընթացող պատերազմի հետևանքով սիրիահայերի մի մասը ներգաղթեց Հայաստան: Նրանք, որ ապրել էին այլ սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների համակարգում, տեղափոխվեցին բոլորովին նոր միջավայր, որին հարմարվելը դարձավ անհրաժեշտություն՝ Հայաստանում գործունեություն սկսելու և հետագա կյանքը շարունակելու համար: ՀՀ տեղափոխվելու առաջին տարիներին ձեռնարկատիրական գործունեություն ծավալելու խոչընդոտները բազմաթիվ էին՝ հարկային և մաքսային համակարգի չիմացություն, փոքր շուկայի առկայություն, ցածր եկամտաբերություն, ֆինանսական ռեսուրսների բացակայություն և այլն: Բացի այս պատճառներից, առկա էր նաև սուբյեկտիվ գործոնը. շատերը չէին ցանկանում ներդրումներ կատարել, քանզի Հայաստանը համարում էին ժամանակավոր ապաստան:

Սույն զեկուցմամբ անդրադառնալու ենք սիրիահայերի ձեռնարկատիրական գործունեությանը Երևանում՝ նրանց տեղափոխվելուց տասը տարի անց՝ որպես օրինակ դիտարկելով «Հալեպի շուկայում» ծավալվող գործունեությունը: «Հալեպի շուկան» ստեղծվել է 2014-2015 թթ., երբ Երևանի մետրոպոլիտենի Հանրապետության հրապարակ կայարանի անցումում տարածք հատկացվեց սիրիահայերին:

Հետազոտությունը կատարվել է որակական մեթոդաբանությամբ՝ կիրառելով փաստաթղթերի (Էլեկտրոնային մամուլի) վերլուծության, դիտարկման, խորին հարցազրույցի մեթոդները: Ելնելով մեր ուսումնասիրության արդյունքներից՝ կարող ենք ասել, որ «Հալեպի շուկան» համարվում է Երևանում սիրիահայերի ձեռնարկատիրական գործունեության միկրոմոդելը. 1) Այն ներառում է նրանց կողմից ծավալվող ձեռնարկատիրական գործունեության հիմնական ոլորտները: 2) Սիրիահայերի ձեռնարկատիրական գործունեությունը համարվում է նրանց ընտանիքների եկամտի հիմնական աղբյուրը: 3) Նրանց մեծամասնությունը տնտեսական գործունեություն ծավալելու համար չունի սեփական տարածք. աշխատում են վարձակալական հիմունքներով: 4) Շատ դեպքերում տնտեսական գործունեության մեջ ներգրավված են ընտանիքի մի քանի անդամներ, այսինքն՝ ստեղծված են ընտանեկան բիզնեսներ: 5) Ժամանակի ընթացքում, ընդլայնելով և կայունացնելով հաճախորդների շրջանակը, ներգրավում են նաև տեղացի աշխատողներին: 6) Սիրիահայերը հաղթահարել են հարկային և մաքսային օրենսդրության չիմացության խնդիրներն ու հայաստանյան գործարար միջավայրին հարմարվելու խոչընդոտները: 7) Նրանց շրջանում գործում է սոցիալական ցանցի և փոխօգնության մեխանիզմը. այս շուկայում հավաքված մարդիկ դեռևս Սիրիայից ճանաչել են իրար: 8) Մեկ տեղում կենտրոնացված գործունեությունը նպաստում է նրանց խմբային ինքնության պահպանմանն ու վերարտադրմանը:

"ALEPPO MARKET" AS A MICRO-MODEL OF THE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF SYRIAN-ARMENIANS

Keywords: Syrian Armenians, immigration, entrepreneurial activity, "Aleppo market", qualitative research.

In 2011, as a consequence of the civil war in Syria, a part of the Syrian Armenian population immigrated to Armenia. They used to live in a different system of socio-economic relations, and after moving to a completely new environment, they had to adapt in order to begin activities in Armenia and continue their lives. In the first years of moving to RA, there were many obstacles to doing business, including the ineptitude of the tax and customs system, the existence of a small market, low profitability, and a lack of financial resources, among others. In addition to these factors, there was also a subjective factor: many did not want to invest because they considered Armenia a temporary refuge.

With this report, we will address the business activities of Syrian Armenians in Yerevan, ten years after they moved, considering the activities unfolding in the "Aleppo market" as an example. "Aleppo Market" was created in 2014–2015, when a space was allocated to Syrian Armenians in the underpass of the Republic Square station by the Yerevan Metropolitan.

The research was carried out with qualitative methodology, applying the methods of document (electronic press) analysis, observation, and in-depth interviews. Based on the results of our study, it can be said that the "Aleppo market" is considered the micro-model of the entrepreneurial activity of Syrian Armenians in Yerevan. 1) It includes the main areas of their business activities. 2) The entrepreneurial activity of Syrian Armenians is considered the main source of income for their families. 3) Most of them do not have their own territory to carry out economic activities; they work on a rental basis. 4) In most cases, several family members are involved in the economic activity; hence, family businesses are created. 5) Over time, they expand and stabilize the circle of customers; they also involve local workers in the business. 6) Syrian Armenians have overcome the problems of not knowing the tax and customs legislation and the obstacles of adapting to the Armenian business environment. 7) The social network and mutual aid mechanisms work among them. The people gathered in this market know each other from Syria. 8) Activities concentrated in one place contribute to the preservation and reproduction of their group identity.

“РЫНОК АЛЕППО” КАК МИКРОМОДЕЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СИРИЙСКИХ АРМЯН

Ключевые слова: сирийские армяне, иммиграция, предпринимательская деятельность, «рынок Алеппо», качественное исследование.

В результате войны в Сирии в 2011 году часть сирийских армян иммигрировала в Армению. Раньше они жили в другой системе социально-экономических отношений, и после переезда в совершенно новую среду адаптация стала для них необходимостью, чтобы начать деятельность в Армении и продолжить свою дальнейшую жизнь. В первые годы переезда в РА существовало множество препятствий для ведения бизнеса: некомпетентность налоговой и таможенной системы, наличие небольшого рынка, низкая рентабельность, отсутствие финансовых ресурсов и т.д. Помимо этих причин, был еще субъективный фактор: многие не хотели инвестировать, поскольку считали Армению временным убежищем.

В докладе мы представим бизнес-деятельность сирийских армян в Ереване спустя десять лет после их переезда, рассматривая в качестве примера деятельность, развернувшуюся на «рынке Алеппо». «Рынок Алеппо» был создан в 2014-2015 годах, когда сирийским армянам было выделено место в подземном переходе станции «Площадь Республики» ереванского метрополитена.

Исследование проводилось по качественной методологии с применением методов анализа документов (электронной печати), наблюдения и глубинных интервью. По результатам нашего исследования можно сказать, что «рынок Алеппо» считается микромоделью предпринимательской деятельности сирийских армян в Ереване: 1) Он включает в себя основные направления их предпринимательской деятельности. 2) Предпринимательская деятельность сирийских армян считается основным источником дохода их семей. 3) Большинство из них не имеют собственной территории для ведения экономической деятельности; работают на арендной основе. 4) В большинстве случаев в экономической деятельности участвуют несколько членов семьи, следовательно, создаются семейные предприятия. 5) Со временем, расширяя и стабилизируя круг клиентов, привлекают к делу и местных работников. 6) Сирийские армяне преодолели проблемы незнания налогового и таможенного законодательства и трудности адаптации к армянской бизнес-среде. 7) Между ними работает социальная сеть и механизм взаимопомощи; люди, собравшиеся на этом рынке, знают друг друга по Сирии. 8) Деятельность, сосредоточенная в одном месте, способствует сохранению и воспроизводству своей групповой идентичности.

**ԱՐՏԱԳԱՂԹԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋՍԵՐՆԴԱՅԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՏՐԱՎՄԱ
(ՈՐԱԿԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)**

Հիմնարարներ՝ Հայոց ցեղասպանություն, միջսերնդային տրավմա, արտագաղթ, պատերազմ, վախ, սփյուռք:

Հայոց Ցեղասպանության տրավմայի միջսերնդային դրսևորումները բազմաթիվ են և դարձել են ուսումնասիրությունների առարկա: Սույն զեկուցմամբ փորձ է արվել ուսումնասիրել միջսերնդային տրավմայի և արտագաղթի կապը: Խորհրդային Միության փլուզումը և Արցախյան առաջին պատերազմից հետո ստեղծված ճգնաժամային վիճակը նպաստեցին արտագաղթի ծավալների մեծացմանը: Վերջին ցավալի դեպքերն առավել ևս խորացրին միջսերնդային տրավման. եթե Քառօրյա պատերազմի ժամանակ կար որոշակի համոզմունք, որ մենք հաղթահարել ենք մեր միջսերնդային տրավման, ապա 44-օրյա պատերազմը, Արցախի շրջափակումը և հատկապես Արցախի բռնի հայաթափումը բարձրացրին ներքին խնդիրը, այն է՝ վախը՝ կապված հատկապես 1915 թվականի հետ: Անգամ սոցիալական մեդիա հարթակում տարածվեցին համեմատական լուսանկարներ: Այս ամենն արտահայտում է մեր միջսերնդային տրավմայի խորությունը և դրսևորման ձևերը, իսկ վերջինս խոսում է արդեն ի հայտ եկած գոհականացման մասին:

Չնայած սփյուռքագիտության մեջ ընդունված է, որ պարտադրված տրավմատիկ արտագաղթը նպաստում է կոլեկտիվ հիշողության մեջ վերադարձի գաղափարի պահպանմանը, սակայն ըստ մեր ուսումնասիրությունների՝ կոլեկտիվ հիշողության մեջ պահպանվում է նաև ցեղասպանության վախը, որը փախուստի ցանկություն է առաջացնում և նպաստում արտագաղթին: Շատ հաճախ այդ մտքերն արթնանում են ոչ միայն որևէ բարդ ժամանակաշրջանում, այլև նաև խաղաղ պայմաններում: Որքան հոգեբանական տրավմաները խորքային են լինում, այնքան անձը խուսափում է տրավմայի հետևանքով տազնապ առաջացնող երևույթներից, քանի որ յուրաքանչյուր դեպք թրիզեր է հանդիսանում տրավմայի գլուխ բարձրացնելուն: Նոր պատերազմի վախը և բռնագաղթը նպաստելու է հնարավոր նոր արտագաղթի ալիքի, որի հիմքում ընկած է մեր միջսերնդային տրավմայի արտահայտումը: Մենք գուցե մեր գիտակցական մակարդակում նշենք, որ ապահովում ենք մեր ընտանիքի և երեխաների անվտանգությունը, սակայն անգիտակցական մակարդակում ապրում է Ցեղասպանության տրավմայի վախը:

Դեռևս վերջին դեպքերից առաջ, աշխատելով մեր սփյուռքի հայրենակիցների հետ, հաճախ էինք հանդիպում այդ մտքին, որ նրանք վախենում են պատերազմից. ոմանք նշում էին սոցիալ-տնտեսական վիճակը, սակայն հոգեբանական աշխատանքից հետո պարզ էր դառնում, որ մեծ թիվ են կազմում այն մարդիկ, ովքեր վախենում են Հայաստանում ապրել:

Այսպիսով՝ կարող ենք նշել, որ արտագաղթը հանդիսանում է միջսերնդային տրավմայի արտահայտման ձև: Անգամ Հայաստանում ապրող հայերի մոտ շատ հաճախ հանդիպում ենք այդ խնդիրը՝ գաղթելիս ինչ կարող եմ վերցնել ինձ հետ: Շատ հաճախ այդ ամենը վերածվում է գործողության (վատ օրվա համար պահուստ):

Mariam Hergnyan
Master of Psychology, Independent researcher
Email: shushanmariamhergnyan@mail.ru

EMIGRATION AS AN INTERGENERATIONAL PSYCHOLOGICAL TRAUMA (QUALITATIVE ANALYSIS)

***Keywords:** Armenian Genocide, intergenerational trauma, emigration, war, fear, diaspora.*

The intergenerational manifestations of the trauma of the Armenian Genocide are numerous and have become the subject of studies. In this article, an attempt was made to study the relationship between intergenerational trauma and emigration. The collapse of the Soviet Union and the crisis situation created after the first Artsakh war contributed to the increase in emigration. The recent painful events deepened our intergenerational trauma. If during the Four-day war there was a certain belief that we had overcome our intergenerational trauma, then the 44-day war, the blockade and especially the forced eviction of Armenians of Artsakh raised the internal problem, fear, especially the year 1915. Comparative photos were even shared on the social media platform. All this expresses the depth and forms of our intergenerational trauma, the latter speaks of the victimization that has already appeared.

Although it is accepted in diasporic studies that forced traumatic emigration contributes to the retention of the idea of return in the collective memory, but according to our studies, the fear of genocide is also preserved in the collective memory, which causes a desire to escape and contributes to emigration. Very often, these thoughts do not appear only in difficult times, but are also present in peaceful conditions. The deeper the psychological traumas are, the more the person avoids the anxiety-causing phenomena as a result of the trauma, because each event is a trigger for the trauma to rear its head. The fear of a new war and emigration will contribute to a possible new emigration wave, the basis of which is the expression of our intergenerational trauma. We may say on our conscious level that we ensure the safety of our family and children, but on an unconscious level we live the fear of the trauma of the Genocide.

Even before the recent events, while working with our compatriots in the diaspora, we often encountered the idea that they are afraid of war. Some mentioned the socio-economic situation, but after the psychological work it became clear that there are a large number of people who are afraid to live in Armenia.

Thus, we can say that emigration is a form of expression of intergenerational trauma. Even among Armenians living in Armenia, we often encounter this problem: what can I take with me when emigrating? Very often all that turns into action /reserve for a bad day/.

ЭМИГРАЦИЯ КАК МЕЖПОКОЛЕННАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАВМА (КАЧЕСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ)

Ключевые слова: Геноцид армян, межпоколенная травма, эмиграция, война, страх, диаспора.

Межпоколенческие проявления травмы Геноцида армян многочисленны и стали предметом исследований. В данном докладе предпринята попытка изучить взаимосвязь межпоколенческой травмы и эмиграции. Распад Советского Союза и кризисная ситуация, сложившаяся после первой Арцахской войны, способствовали увеличению эмиграции. Недавние болезненные события усугубили нашу травму, передаваемую из поколения в поколение. Если во время четырехдневной войны была определенная вера в то, что мы преодолели нашу травму межпоколений, то 44-дневная война, блокада и особенно насильственное изгнание армян Арцаха подняли внутреннюю проблему, страх, особенно 1915 года. Сравнительные фотографии даже были опубликованы в социальной сети. Все это выражает глубину и формы нашей межпоколенческой травмы, что говорит об уже появившейся виктимизации.

Хотя в Диаспороведении принято, что вынужденная травматическая эмиграция способствует сохранению идеи возвращения в коллективной памяти, но, по нашим исследованиям, в коллективной памяти сохраняется и страх геноцида, что вызывает желание бегства и способствует эмиграции. Очень часто эти мысли появляются не только в трудные времена, но присутствуют и в мирных условиях. Чем глубже психологические травмы, тем больше человек избегает явлений, вызывающих тревогу в результате травмы, поскольку каждое событие является триггером для того, чтобы травма проявилась. Страх перед новой войной и эмиграцией будет способствовать возможной новой волне эмиграции, в основе которой лежит выражение нашей межпоколенческой травмы. На сознательном уровне мы можем говорить, что обеспечиваем безопасность нашей семьи и детей, но на бессознательном уровне мы живем страхом перед травмой Геноцида.

Еще до недавних событий, работая с нашими соотечественниками в диаспоре, мы часто сталкивались с мыслью, что они боятся войны. Некоторые упомянули социально-экономическую ситуацию, но после психологической работы выяснилось, что очень много людей боятся жить в Армении.

Таким образом, можно сказать, что эмиграция является формой выражения межпоколенческой травмы. Даже среди армян, проживающих в Армении, мы часто сталкиваемся с такой проблемой: что я могу взять с собой во время миграции? Очень часто все это превращается в действие (резерв на неудачный день).

Արտաշես Բոյաջյան, պ. գ. թ., դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀԿ, ավագ գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ a.boyajyan@mail.ru

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԷԹՆՈԿՐՈՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ՇԱՐԺԸՆԹԱՑԸ

Բանալի բառեր՝ ազգ, կրոն, կրոնական աղանդներ, էթնիկական խմբեր, արտագաղթ, գլոբալացում, արժեհամակարգ, էթնոկրոնական կազմ, սեռատարիքային կազմ, ազգային քաղաքականություն:

Սույն զեկուցման նպատակն է ներկայացնել Շիրակի մարզի 20-րդ դարի վերջի 19-րդ դարի սկզբի բնակչության էթնոկրոնական կազմի շարժընթացը, փոփոխության միտումները, դրանց վրա ազդող շարժառիթները և դրդապատճառները: Փորձ է կատարվել վեր հանել անձի էթնոկրոնական ինքնության և արժեհամակարգի հարաբերակցությունը: Հողվածում վերլուծվել և բացահայտվել են Շիրակի բնակչության էթնոժողովրդագրական առանձնահատկությունները:

Գլոբալացման պայմաններում անձի էթնոմետ արժեհամակարգի ինքնագիտակցության և կրոնական ինքնության հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունն ունի արդիական նշանակություն, հատկապես այն դեպքում, երբ աշխարհում սփռված հայերի ընդհանուր թվի մոտ 15%-ն է բնակվում Հայաստանի Հանրապետությունում:

Շիրակի մարզի բնակչության էթնոկրոնական կազմի փոփոխությունների ընթացքը պարզելու նպատակով կարևոր ենք համարում անդրադառնալ էթնոժողովրդագրական հետևյալ խնդիրներին.

- ազգաբնակչության թվի փոփոխությանը և դրանում արտագաղթի գործոնի ազդեցությանը,
- ազգաբնակչության սեռատարիքային կազմի փոփոխության առանձնահատկություններին,
- էթնոկրոնական կազմի փոփոխությանը և կրոնական աղանդների գործունեության ընթացքին:

Մարզի բնակչության էթնոկրոնական կազմն ուսումնասիրելու համար հիմք ենք ընդունել Հայկական ԽՍՀ 1989 թ., ՀՀ 2001 թ. և 2011 թ. մարդահամարի տվյալները, վերլուծել ենք Շիրակի մարզում բնակվող ազգությունների սեռատարիքային կազմի, կրթական մակարդակի, միգրացիայի ծավալի փոփոխությունները՝ շեշտելով դրանց ազդեցությունը բնակչության թվի փոփոխության և բնական վերարտադրության վրա: Հատկապես ուշադրություն ենք դարձրել 2022 թ. ռուս ուկրաինական պատերազմով պայմանավորված Շիրակի մարզ ներգաղթած ռուսաստանցիների թվաքանակի, սեռատարիքային ու մասնագիտական կազմի վրա:

Artashes Boyajyan, Ph.D., Associate professor
Shirak Center for Armenological Studies of NAS RA, Senior researcher
Email: a.boyajyan@mail.ru

TRENDS OF THE ETHNO-RELIGION COMPOSITION OF THE POPULATION OF THE SHIRAK REGION

***Keywords:** nation, religion, religious sect, emigration, globalization, system of values, ethno-religious composition, gender and age composition, national policy.*

The purpose of this article is to present changes in the ethno-religious composition of the population of the Shirak region and the motives influencing them. We tried to highlight the change in a person's ethno-religious identity and value system. The article analyzes and identifies the ethnodemographic characteristics of the population of Shirak. In order to study the ethno-religious composition of the population of the region, we took the Armenian SSR of 1989 as a basis, RA 2001 and 2011 census data, ethnographic field materials, and scientific publications on the topic. Let us recall that the ethno-religious composition of the population of the Shirak region has been practically not studied, while in the Republic of Armenia it has been studied quite well.

The trend of the ethno-religious composition of the population of the newly independent RA marzes has hardly been studied from an ethno-geographic point of view. In that regard, we are trying to present the number of nationalities living in the region from an ethnogeographic point of view, what changes have been made, and what factors are responsible for these changes. We have also tried to highlight the changes in the religious structure of the population, paying special attention to some issues of religious conversion and statistical data.

Арташес Бояджян, к. ист. н, доцент
Ширакский центр арменоведческих исследований НАН РА,
старший научный сотрудник
Эл. почта: a.boyajyan@mail.ru

ТЕНДЕНЦИИ ЭТНОРЕЛИГИОЗНОГО СОСТАВА НАСЕЛЕНИЯ ШИРАКСКОЙ ОБЛАСТИ

***Ключевые слова:** нация, религия, религиозная секта, эмиграция, глобализация, система ценностей, этнорелигиозный состав, половозрастной состав, национальная политика.*

Цель данного доклада – представить динамику этнорелигиозного состава населения Ширакской области с конца 20 века до начала 21 века, тенденции изменения, причины и мотивы, влияющие на них. Сделана попытка показать взаимосвязь этно-религиозной идентичности человека и системы ценностей. В докладе проанализированы и выявлены этнодемографические характеристики населения Ширака.

В условиях глобализации изучение вопросов самосознания и религиозной идентичности этноцентрической системы ценностей человека очень важно, особенно когда

в Республике Армения проживает около 15% от общего числа армян, разбросанных по всему миру.

Для выяснения процесса изменения этнорелигиозного состава населения Ширакского марза, мы считаем важным представить следующие этнодемографические вопросы:

- изменение численности населения страны и влияние на нее фактора эмиграции.
- особенности изменения половозрастного состава населения страны.
- изменение этнорелигиозного состава и направления деятельности религиозных сект.

С целью изучения этнорелигиозного состава населения региона мы обратились к данным переписи населения Армянской ССР 1989 г., РА 2001 и 2011 годов, проанализировали изменения в половозрастном составе, образовательном уровне и объеме миграции национальностей, проживающих в Ширакской области, подчеркнув их влияние на изменение численности населения и естественное воспроизводство. Особое внимание мы уделили количеству, полу, возрасту и профессиональному составу россиян, иммигрировавших в Ширакскую область в связи с российско-украинской войной 2022 года.

Կարինե Սահակյան, հ. գ. թ., դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀԿ, ավագ գիտաշխատող
Շիրակի պետական համալսարան, հոգեբանության ամբիոնի վարիչ
Էլ. հասցե՝ sahakyanani@mail.ru

Ռոզա Հովհաննիսյան
ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀԿ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ vard-rosa@mail.ru

**«ԴԱՏԱՐԿՎԱԾ ԲՆԻ» ՀԱՄԱԽՏԱՆԻՇ ՈՒՆԵՑՈՂ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐ
(Էթնոհոգեբանական ուսումնասիրություն)**

Հիմնաբառեր՝ դատարկված բույն, համախտանիշ, ընտանիք, հիմնախնդիրներ, ներընտանեկան դերեր, բախում, հարմարում:

Զեկուցման առանցքում «դատարկված բնի համախտանիշ» ունեցող ընտանիքների սոցիալ-հոգեբանական վիճակի քննությունն է, որը, անշուշտ, սրվել է 21-րդ դարի նորանոր մարտահրավերների (Արցախյան պատերազմներ, համավարակ և այլն) համապատկերում:

Մեր ուսումնասիրության նպատակն է ընտանիքը գորացնող միջոցների ու նոր ռազմավարությունների առաջադրումը, որով ընտանիքը կարող է հաղթահարել միջդերային բախումներն ու հասնել ներընտանեկան հարմարման:

Թեմայի ուսումնասիրության արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ ներընտանեկան հարաբերությունները ենթակա են շարունակական փոփոխությունների, և հարկավոր է բացահայտել ընտանեկան կյանքի դինամիկան՝ նրա կառուցվածքի ու գործառույթների շարժը ժամանակի ընթացքում:

Մեր թիրախային խմբում են գերազանցապես Շիրակի մարզի այն ընտանիքները, որոնց կառուցվածքը փոխվել է զավակների, հատկապես վերջին զավակի՝ տունը լքելուց հետո: Ավանդական ընտանիքի համար այս անցումը երբեմն ուղեկցվում է ծնողների ներաշխարհային տագնապներով ու սուր զգացումներով. երբեմնի ընտանիք-բերդը դարձել է դատարկված բույն: Մասնագիտական գրականության մեջ «դատարկված բնի» համախոտանիշը սահմանվում է որպես *տարեց ամուսինների ընտանեկան վիճակ, երբ զավակներն արդեն հասունացել և հեռացել են իրենց ծնողների ընտանիքից, և նրանք մնացել են երկուսով:*

Մեր ուսումնասիրության ծիրում են մասնավորապես՝

- գոհ(եր) ունեցող ընտանիքը (պատերազմի հետևանքով գոհվել են զավակները),
- միայնակ մնացած տարեց ծնող(ներ)ով ընտանիքը,
- ընտանիք, որ մի մասն արտագաղթել է (սոցիալ-տնտեսական վատթար վիճակի պատճառով զավակներն արտագաղթել են ծնողներին թողնելով միայնակ): «Դատարկված բնի» համախոտանիշ ունեցող ընտանիքներում հիմնական հայտանիշներն են առավելապես սրված է կորստի զգացումը (հատկապես կյանքի իմաստի կորուստ), ակներև են ծնողների միջանձնային հարաբերությունների աղքատացումն ու զգացմունքային սթրեսը, քանի որ նրանք կորցրել են իրենց սոցիալական դերն ու վերահսկողության լոկուսը: Ըստ էության, միայնակ մնացած հատկապես տարեց ծնողներն ապրում են խորը հիասթափություն զավակների հանդեպ վերահսկողության բացակայությունից, դժվարացել է նրանց սոցիալական ադապտացիան, նրանք որոնում են փոխհատուցման նոր եղանակներ, որը, սակայն, իրականության մեջ դժվար վերարտադրելի է: «Դատարկված բնի» համախոտանիշի դեպքում փոխվում են ընտանիքի արժեքային կողմնորոշումները, դիրքորոշումները, զգայության շեմը, ստեղծվում են հաղորդակցման դժվարություններ տարեց ծնողների և զավակների միջև:

Մեր ուսումնասիրության նպատակից բխող խնդիրներն են՝ ընտանիքը վերագորացնող միջոցների առաջադրում, այն է՝ հոգեբանական միջդերային հարմարվածություն, հոգեշտկում, միջսերնդային վերահաս բախումների հոգեբանական կանխարգելում, ինքնապաշտպանական մեխանիզմների ամրակայում, ընտանիքի հասունացման մակարդակի բարձրացում, ապրումակցման ապահովում, ներընտանեկան դերային փոխներգործության բարձր արդյունավետություն, սոցիումի մեջ դիրքորոշման առկայություն, ի վերջո, էթնիկական մոդելների ու էթնիկական ստերեոտիպերի վերահաստատում ներընտանեկան կառուցվածքում:

Ընտանիքի՝ որպես հասարակության մանրակերտի ներքին վիճակով է զգալիորեն պայմանավորված հասարակության դիմագիծը, նրա կենսունակությունը: Հետևաբար՝ հայրենիքը, որպես «դատարկված բնի» համախոտանիշ ունեցող մեծ տուն, այսօր խոշոր հաշվով ևս կարիք ունի ճգնաժամերի հաղթահարման ու հզորացման:

Sahakyan Karine, Ph.D., Associate professor
Shirak Center for Armenological Studies of NAS RA, Senior researcher
Shirak State University, Head of the psychology department, sahakyanani@mail.ru

Roza Hovhannisyan,
Shirak Center for Armenological Studies of the NAS RA, researcher
vard-rosa@mail.ru

FAMILIES EXPERIENCING THE 'EMPTY NEST' SYNDROME (AN ETHNOPSYCHOLOGICAL STUDY)

Keywords: *Empty nest, syndrome, family, challenges, intra-family roles, conflicts, adaptation.*

The report delves into the socio-psychological state of families experiencing 'Empty Nest Syndrome,' a condition notably amplified by the unique challenges of the 21st century, such as the Artsakh wars and the pandemic. Our study aims to offer strategies for strengthening families, enabling them to navigate inter-role conflicts and attain intra-family harmony. This study's significance lies in the ever-evolving nature of intra-family dynamics.

Our research particularly focuses on families in Shirak region who have suffered losses (such as children who died as a result of the war); families with elderly parents now living alone, as well as partially migrated families, where children have emigrated due to the poor socio-economic situation, leaving their parents behind.

Families with the 'empty nest' syndrome experience a sense of loss, particularly regarding the meaning of life. This situation often leads to a noticeable decline in interpersonal relationships and heightened emotional stress among parents. Their social roles and locus of control are diminished. They grapple with deep disappointment over their dwindling influence on their children, making social adaptation increasingly challenging. Furthermore, the 'empty nest' syndrome can trigger shifts in the family's value systems, perspectives, and emotional thresholds. The challenges stemming from the objective of our study revolve around implementing strategies to fortify families. These strategies include fostering psychological inter-role adaptation, facilitating emotional healing, enhancing self-defense mechanisms, elevating the level of family maturity, fostering harmonious coexistence, reinforcing individuals' social standing, and revitalizing ethnic models and stereotypes within the family structure. The vitality and image of a society are significantly shaped by the internal dynamics of its families, which serve as microcosms of the larger social order. Therefore, just as a nation collectively faces the 'empty nest' syndrome, it is essential to address these crises and bolster familial foundations for a stronger society.

Карине Саакян, кандидат психологических наук, доцент
Ширакский центр Арменоведческих Исследований НАН РА,
Ширакский Государственный Университет, заведующий
кафедрой психологии
Эл. почта: sahakyanani@mail.ru

Роза Оганнисян
Ширакский центр арменоведческих исследований НА РА
Эл. почта: vard-rosa@mail.ru

СЕМЬИ С СИНДРОМОМ «ПУСТОГО ГНЕЗДА» (этнопсихологическое исследование)

Ключевые слова: пустое гнездо, синдром, семья, проблемы, внутрисемейные роли, конфликт, адаптация.

В основе доклада изучение социально-психологического состояния семей с «синдромом пустого гнезда», которое, безусловно, усугубляется новыми вызовами 20-ого века (Арцахские войны, пандемия). Цель нашего исследования – предложить меры по укреплению семьи и новые стратегии, с помощью которых семья сможет преодолеть межролевые конфликты и добиться внутрисемейной адаптации. Актуальность исследования темы обусловлена тем, что внутрисемейные отношения подвержены непрерывным изменениям, и необходимо раскрыть динамику семейной жизни, которая представляет собой движение ее структуры и функций во времени. Нашей целевой группой являются в основном те семьи Ширакской области, структура которых изменилась после того, как дети, особенно последний ребенок, ушли из дома. Для традиционной семьи этот переход иногда сопровождается внутримировыми тревогами и острыми переживаниями родителей. Некогда семейная крепость превратилась в пустое гнездо. В профессиональной литературе синдром «пустого гнезда» определяется как семейная ситуация пожилых супругов, когда дети выросли и покинули семью родителей, и они остались одни. В нашем исследовании, в частности, выделяются:

- семьи пострадавших (дети погибли в результате войны),
- семьи, в которых пожилые родители остались одни,
 - частично мигрировавшая семья (в связи с плохим социально-экономическим положением, дети эмигрировали, оставив родителей одних).

В семьях с синдромом «пустого гнезда» основными симптомами являются: особенно остро ощущается чувство утраты (особенно потеря смысла жизни), очевидно обеднение межличностных отношений и эмоциональное напряжение родителей, поскольку они утратили свою социальную роль и фокус контроля. Собственно говоря, особенно пожилые родители, оставшиеся одни, глубоко разочарованы отсутствием контроля над своими детьми, их социальная адаптация затруднилась. При синдроме «пустого гнезда» между пожилыми родителями и детьми меняются ценностные ориентации, позиции, порог чувств, возникают трудности в общении. Проблемами, вытекающими из цели нашего исследования, являются внедрение средств укрепления семьи, а именно: психологическая межролевая адаптация, исцеление души, психологическая профилактика межпоколенческих напряжений и конфликтов, усиление механизмов самозащиты, повышение уровня семьи, зрелость, обеспечение сосуществования, наличие позиции в обществе, наконец, этническое подтверждение моделей и

этнических стереотипов во внутрисемейной структуре. Лицо общества, его жизнеспособность в значительной степени определяются внутренним состоянием семьи, как модели общества. Поэтому Родине, как большому дому с синдромом «пустого гнезда», необходимо сегодня преодолевать кризисы и укрепляться.

Սոնա Ներսիսյան, պ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ sona.nersisyan2006@gmail.com

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՑԻ ՆԵՐԳԱՂԹՅԱԼՆԵՐԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ ներգաղթյալների ընկալումներ, ռուսաստանցի ներգաղթյալներ, հարմարում, համարկում (ինտեգրացիա), ռազմական մոբիլիզացիա:

Միայն 2022 և 2023 թվականներին Ռուսաստանից ավելի շատ ներգաղթյալ է տեղափոխվել ՀՀ, քան նախորդ տասը տարիներին միասին վերցրած: Տեղափոխվածների ազգային կազմը հիմնականում ներառել է ռուսներին, ուկրաինացիներին, բելառուսներին, հայերին և այլն, որոնք Հայաստան են եկել տարբեր նպատակներով՝ շատ դեպքերում տեղափոխելով իրենց ֆինանսական միջոցները, ունեցած կապիտալը:

Ունենալով ընդհանուր պատմական անցյալ՝ Ռուսաստանից տեղափոխված այլազգի ներգաղթյալները որոշակի ապահովություն են տեսնում հայաստանյան հասարակական միջավայրում: Նրանց ճնշող մեծամասնությունը քրիստոնեություն է դավանում, իսկ լեզուն հասկանալի է տեղացիների հետ շփման համար: Հարմարման և համարկման տեսանկյունից այս խումբն ունի որոշակի առավելություններ: Այնուհանդերձ, Ռուսաստանից տեղափոխված ներգաղթյալների մեջ առանձնանում են տարբեր խմբեր, որոնցից յուրաքանչյուրն ուսումնասիրվել է առանձին փուլով:

Այսպես, մեր կողմից հետազոտություն է իրականացվել «Այլազգի ներգաղթյալների սոցիալական ինտեգրման փորձառությունը Հայաստանում. իրավիճակ և զարգացումներ - 22YR-6A037» ծրագրի շրջանակներում՝ ՀՀ-ում ռուսաստանցի ներգաղթյալների, մասնավորապես ՌԴ-ում ռազմական մոբիլիզացիայի պատճառով ՀՀ տեղափոխված ներգաղթյալների խմբի հետ:

Տեղափոխության արդյունքում մի շարք հարցեր են ծագում թե՛ ներգաղթյալների և թե՛ ընդունող հասարակության շրջանում, սակայն այս զեկուցման շրջանակում կկենտրոնանանք ընդունող երկրի հասարակության վերաբերյալ ներգաղթյալների ընկալումների վրա:

Հետազոտության արդյունքներն ուշագրավ են մի քանի կողմերով. նախ, որ Հայաստանի վերաբերյալ հարցվողները կա՛մ պատկերացում չեն ունեցել, կա՛մ ունեցել են աղճատված պատկերացում՝ միջնորդավորված տեղեկատվության միջոցով, և նրանց իրական ընկալումները սահմանափակվում են մի քանի միջերի շուրջ: Վերջինները մանրամասնորեն կներկայացվեն զեկուցման մեջ:

Այս զեկուցման մեջ օգտագործվել են հետազոտության արդյունքները, որոնք ձեռք են բերվել ներկայացուցչական ընտրանքով՝ 2022 մարտից մինչև 2023 հուլիս ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ տեղափոխված ռուսաստանցի քսան ներգաղթյալների հետ կիսաձևայնացված հարցազրույցների միջոցով:

Sona Nersisyan, Ph.D.
IAE NAS RA, Senior researcher
Email: sona.nersisyan2006@gmail.com

ARMENIA IN THE PERCEPTIONS OF RUSSIAN IMMIGRANTS

***Keywords:** perceptions of immigrants, Russian immigrants, adjustment, enumeration, military mobilization.*

Only in 2022 and 2023, more immigrants moved to Armenia from Russia than in the previous 10 years taken together. The national composition of those who moved mainly included Russians, Ukrainians, Belarusians, Armenians, etc., who came to Armenia for various purposes, in many cases transferring their financial resources and capital.

Having a common historical past, foreign immigrants from Russia see a certain security in the Armenian social environment. The vast majority of them profess Christianity, and the language is understandable for communication with the locals. From the point of view of adaptation and integration, this group has certain advantages. However, among the immigrants moved from Russia, different groups are distinguished, each of which was studied in a separate phase.

Thus, within the framework of the project "The Experience of Social Integration of ForeignImmigrants in Armenia: Situation and Developments - 22YR-6A037", we conducted a research of Russian immigrants in Armenia, particularly with the group of immigrants who moved to Armenia due to military mobilization in Russia.

As a result of migration, a number of questions arise both among immigrants and the host society, but in the framework of this report, we will focus on the immigrants' perceptions of the host country and society.

The results of the research are remarkable in several aspects. first, that the informants either had no idea about Armenia, or had a distorted idea through mediated information, their real perceptions fit into several myths. The latter will be presented in detail in the report.

This report uses the results of the research, which were obtained with a representative sample, through semi-structured interviews with 20 Russian immigrants who moved to Armenia between March 2022 and July 2023.

АРМЕНИЯ В ВОСПРИЯТИЯХ РОССИЙСКИХ ИММИГРАНТОВ

***Ключевые слова:** восприятия иммигрантов, российские иммигранты, адаптация, интеграция, военная мобилизация.*

Только в 2022 и 2023 годах в Армению из России переехало больше иммигрантов, чем за предыдущие 10 лет вместе взятые. В национальный состав переехавших в основном входили русские, украинцы, белорусы, армяне и т.д., переехавшие в Армению с различными целями, во многих случаях, взяв с собой финансовые средства, имеющийся капитал.

Имея общее историческое прошлое, иностранные иммигранты переехавшие из России, видят определенную безопасность в армянской социальной среде. Подавляющее большинство исповедует христианство, а язык понятен для общения с местными жителями. С точки зрения адаптации и интеграции эта группа имеет определенные преимущества. Однако среди переехавших из России выделяются разные группы, каждая из которых изучалась на отдельном этапе.

Так, в рамках проекта “Опыт социальной интеграции инациональных иммигрантов в Армении: ситуация иразвитии- 22YR-6A037”, мы провели исследование с российскими иммигрантами в Армении, в частности с группой иммигрантов, переехавших в Армению в связи с военной мобилизацией в России,.

В результате миграции возникает ряд вопросов как у иммигрантов, так и у принимающего общества, однако в рамках данного доклада мы сосредоточимся на восприятии иммигрантами относительно принимающей страны и общества.

Результаты исследования примечательны в нескольких аспектах. во-первых, информанты либо не имели представления об Армении, либо имели искаженное представление через опосредованную информацию, их реальные восприятия вписываются в несколько мифов. Последний аспект будет подробно представленв докладе.

В этом докладе использованы результаты интервью, которые были получены по репрезентативной выборке, посредством полуструктурированных интервью с 20 русскими иммигрантами, переехавшими в Армению в период с марта 2022 года по июль 2023 года.

ԱՅԼԱԶԳԻ ԵՎ ՀԱՅ ՆԵՐԳԱՂԹՅԱԼՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. ՀԱՄԵՄՍԱՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄԵՐ

Հիմնաբառեր՝ միգրացիա, այլազգի ներգաղթյալներ, հայրենադարձներ, ինտեգրում, միգրացիոն գործընթացներ և հոսքեր:

Հայաստանը պատմականորեն բնութագրվում է բնակչության ակտիվ հոսքերով, ինչը բուռն արձագանք է գտնում մշտական բնակչության շրջանում և հանգեցնում սոցիալական բարդ գործընթացների: Հայաստանի տարածքում այդպիսի հոսքերը եղել են և՛ խոշոր ալիքների, և՛ մշտապես շարժի ձևով: Միայն վերջին հարյուրամյակում նմանատիպ օրինակներ են դեպի Հայաստան հայրենադարձության հոսքերը, աղետների ու պատերազմների արդյունքում կամ բռնի տեղահանվածների ներգաղթի հոսքերը, ինչպես նաև տեղափոխության ու վերաբնակության փոքրածավալ, բայց հոսուն ներգաղթը, որը շարունակվում է մինչև մեր օրերը: Սոցիալական հետազոտություններում մշտապես ուշադրության կենտրոնում են ազգությամբ հայ ներգաղթյալների ուսումնասիրությունները, քանի որ հոսքերի մեջ գերակշիռ մեծամասնությունը հայազգի ներկայացուցիչներն են: Մակայն, բացի հայազգի ներգաղթյալներից, մշտապես դիտվել է նաև այլազգիների հոսք՝ տարբեր ժամանակներում տարբեր ինտենսիվությամբ:

Վերջին տարիներին ՀՀ-ում դիտվում է խոշոր խմբերով այլազգի ներգաղթյալների ներհոսք ՌԴ-ից, Ուկրաինայից, Բելառուսից, ինչպես նաև Լիբանանից և այլ երկրներից: Ներգաղթելով նրանք լրացնում են Հայաստանում արդեն հաստատված այլազգի ներգաղթյալների խճանկարը: Այս փոփոխությունները դեռևս շարունակում են իրենց ազդեցությունն ունենալ Հայաստանի սոցիալական ներկա իրավիճակի վրա:

Հայաստանի դեպքում այս գործընթացները ուշագրավ են ոչ միայն գուտ ժողովրդագրական կամ տնտեսական-ներդրումային տեսանկյունից, այլև սոցիալ-մշակութային տեսանկյունից:

Սույն զեկուցման նպատակն է ցույց տալ այլազգի և հայ (մասնավորապես, ՌԴ-ից տեղափոխված) ներգաղթյալների ինտեգրման փորձառությունը համեմատական վերլուծության միջոցով: Այս նպատակով առաջ են քաշվել հետևյալ հետազոտական հարցերը՝ ի՞նչ խնդիրների ու խոչընդոտների են հանդիպել ՀՀ-ում ներգաղթյալները, հարմարման ինչպիսի՞ գործընթացներով են անցել և ի՞նչ տարբերություններ են առկա այլազգի և հայ ներգաղթյալների ընկալումներում ՀՀ-ի՝ որպես ընդունող երկրի վերաբերյալ:

Զեկուցման մեջ կիրառվել են «Այլազգի ներգաղթյալների սոցիալական ինտեգրման փորձառությունը Հայաստանում. իրավիճակ և զարգացումներ» ծրագրի շրջանակում ձևաբերված հետազոտական նյութերը, որոնք հավաքվել են փաստաթղթերի վերլուծության, խորին և փորձագիտական հարցազրույցների մեթոդներով:

Lusine Tanajyan, Ph.D.
IAE NAS RA, Senior researcher
Email: Lusine.tanajyan@gmail.com

THE EXPERIENCE OF INTEGRATION OF OTHER-NATIONAL AND ARMENIAN IMMIGRANTS IN ARMENIA: COMPARATIVE ASPECTS

Keywords: *migration, other-national immigrants, repatriates, integration, migration processes and flows.*

Armenia has historically been characterized by active flows of population, which broadly affect the permanent population and lead to complicated social processes. On the territory of Armenia, such flows have been both in the form of large "waves" and in the form of perpetually flowing displacements.

Over the last century, such examples include repatriation flows to Armenia, forced displacement immigration flows as a result of collapses and wars, and the small-scale but ongoing resettlement immigration that continues to the present day.

In social research, the study of Armenian immigrants is always at the center of attention, as the vast majority of immigrants are ethnic Armenians. However, along with Armenian immigrants, there has always been a flow of other-ethnic immigrants at different times with varying intensities.

In recent years, the Republic of Armenia has experienced a significant migration inflow of foreign migrants from Russia, Ukraine, and Belarus, as well as from Lebanon and other countries.

By immigrating, they complement the mosaic of foreign immigrants who have already established themselves in Armenia. These changes continue to influence the current social situation in Armenia.

In the case of Armenia, these processes are significant not only from a demographic or economic investment perspective but also from a socio-cultural point of view.

The aim of this paper is to show the experience of integration of foreign and Armenian (in particular, from the Russian Federation) immigrants through comparative analyses.

For this purpose, the following research questions were suggested: what problems and difficulties were encountered by immigrants in Armenia, how did the adaptation processes take place, and what are the differences in the perceptions of foreign and Armenian immigrants about Armenia as a host country?

The paper is based on the materials received within the framework of the project "Experience of Social Integration of Foreign Immigrants in Armenia". The research data was collected through methods of document analysis, in-depth interviews, and expert interviews.

ОПЫТ ИНТЕГРАЦИИ ИНОНАЦИОНАЛЬНЫХ И АРМЯНСКИХ ИММИГРАНТОВ В АРМЕНИИ. СРАВНИТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Ключевые слова: миграция, инонациональные мигранты, репатрианты, интеграция, миграционные процессы и потоки.

Для Армении исторически характерны активные потоки населения, которые находят широкий отклик среди постоянного населения и приводят к сложным социальным процессам. На территории Армении такие потоки происходили как в виде больших "волн", так и в виде постоянно текущих перемещений.

За последнее столетие такими примерами являются потоки репатриантов в Армению, потоки вынужденно перемещенных иммигрантов в результате распадов и войн, а также маломасштабная, но продолжающаяся до сих пор переселенческая иммиграция.

В социальных исследованиях в центре внимания всегда находятся изучения армянских иммигрантов, поскольку подавляющее большинство иммигрантов составляют этнические армяне. Однако, наряду с иммигрантами-армянами всегда наблюдался поток инонациональных иммигрантов, причем в разное время с разной интенсивностью.

В последние годы в РА наблюдается значительный миграционный приток иностранных мигрантов из России, Украины, Беларуси, а также из Ливана и других стран.

Иммигрируя, они дополняют мозаику иностранных иммигрантов, которые уже обосновались в Армении. Эти изменения продолжают оказывать влияние на современную социальную ситуацию в Армении.

В случае с Арменией, эти процессы примечательны не только с чисто демографической или экономико-инвестиционной, но и с социально-культурной точки зрения.

Цель данного доклада - показать опыт интеграции инонациональных и армянских (в частности, из РФ) иммигрантов, путем сравнительного анализа.

С этой целью были выдвинуты следующие исследовательские вопросы: с какими проблемами и препятствиями столкнулись иммигранты в Армении? Как проходили процессы адаптации? Каковы различия в представлениях инонациональных и армянских иммигрантов об Армении как о принимающей стране?

В докладе использованы материалы, полученные в рамках проекта "Опыт социальной интеграции иностранных иммигрантов в Армении", исследовательские данные, которые были собраны методами анализа документов, глубинных и экспертных интервью.

ՄՓՅՈՒՌՔԻ ԵՎ ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Նարե Գալստյան, ս. գ. թ., ավագ հետազոտող
Սիրակուգայի համալսարանի Բերթոն
Բլատի ինստիտուտ, Նյու Յորք, ԱՄՆ
Էլ. հասցե՝ nare.galstyan@gmail.com

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՄԱՍԻՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԼՈՍ ԱՆՋԵԼԵՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՈՒՄ

*Հիմնաբառեր՝ Սփյուռք, ինքնություն, հայրենիք, պետություն, միգրանտ, բազմա-
զանություն, անդրազգային:*

Սփյուռքի հիմնախնդիրներով զբաղվող հետազոտողները հայրենիքի նկատմամբ կողմնորոշումը համարել են սփյուռքի ինքնության կարևոր գործոններից մեկը: Այդ հայե-
ցակարգի կողմնակիցները հայրենիքը դիտարկում են որպես գաղափար, իդեալականաց-
ված վայր, որին անընդմեջ ձգտում են վերադառնալ սփյուռքի անդամները: Որոշ հեղինակ-
ներ այն քննարկում են որպես սփյուռքի կոլեկտիվ մոբիլիզացիայի հիմք: Այս մոտեցման
շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետությունը սփյուռքի համար դիտարկվում է
որպես մշտական վերադարձի երկիր, բայց այստեղ խնդրահարույց է մնում այն հարցը, թե
Լոս Անջելեսի հայկական համայնքի միգրացիոն և ենթաէթնիկ տարբեր խմբերի, սերունդ-
ների, մշակութային, լեզվական և կրոնական տարբեր ինքնություն ունեցող մարդկանց
շրջանում որքանով են նույնականացվում հայրենիքի և պետության սահմանները: Հոդ-
վածում, հիմնվելով սփյուռքի ոչ միատարր և տարասեռ լինելու տեսական մոտեցումների
վրա, քննարկվելու են հետևյալ խնդիրները. արդյո՞ք շուրջ մեկ դար և ավելի ձևավորված
հայկական սփյուռքի ինքնությունը չի փոխվել, և նրանք ինչ պատկերացումներ ունեն
հայրենիքի մասին, արդյո՞ք Հայաստանը շարունակում է ծառայել սփյուռքի ինքնության
ձևավորման հիմք, արդյո՞ք հավաքականորեն վերարտադրում են հայրենիքի գաղափարը
ի դեմս Հայաստանի, և Լոս Անջելեսում ո՞ր խմբերն են այն վիճարկում: Դրանք ի՞նչ ազ-
դեցություն են թողնում Հայաստան վերադարձի գործընթացի վրա: Հոդվածում առաջ
քաշված գաղափարները կարող են նաև իրենց ներդրումն ունենալ սփյուռքի վերաբերյալ
այն ակադեմիական բանավեճերի պարզաբանման մեջ, որի կողմնակիցները նույնակա-
նացնում են «հայրենիք»-«պետություն» հասկացությունները և սփյուռքը դիտարկում որ-
պես պետության հետ անմիջական կապ ունեցող միգրանտների խումբ: Որոշ հետազոտող-
ներ հավելում են, որ սփյուռքյան խմբերի և հայրենիքի միջև հեռավորությունը ոչ միայն
աշխարհագրական, այլև խորհրդանշական բնույթ է կրում և վերաբերում է նախնիների և
ավանդույթների մասին պատկերացումների տարբերություններին: Հայաստանի՝ որպես
հայրենիքի հետ կապերի հաստատումը համայնքի որոշ մասի գերակայությունների մեջ չի
մտնում, քանի որ տարածքային ծագման առումով նրանք չեն նույնականանում: Համայն-
քում հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ հայրենիքի մասին պատկերա-
ցումները բազմավեկտոր են՝ պայմանավորված մի շարք գործոններով՝ Լոս Անջելեսում
ապրելու ժամկետներով, սփյուռքի տարբեր սերունդները ներկայացնելու, ծագման երկրի,
ինքնության մասին պատկերացումների, համայնքի անդրազգային կառույցներում ներ-

գրավվածության, այս կամ այն երկրի հետ կապվածության և այլ հանգամանքներով: Ընդ որում, նշված գործոններով պայմանավորված, նրանք, որպես դրանց մշակույթի կրող, նշել են ոչ թե մեկ, այլ միաժամանակ մի քանի հայրենիք:

Հոդվածը հիմնվում է Լոս Անջելեսում և Հայաստանում իրականացրած 49 խորին և 21 փորձագիտական հարցազրույցների նյութերի բովանդակային վերլուծության վրա, որն անցկացվել է 2020-2021 թթ.:

Nare Galstyan, Ph.D. Senior researcher
Burton Blatt Institute of Syracuse University,
New York, USA,
Email: nare.galstyan@gmail.com

PERCEPTIONS OF HOMELAND IN THE ARMENIAN COMMUNITY OF LOS ANGELES

Keywords: *Diaspora, identity, homeland, state, migrant, diversity, transnational.*

Researchers examining diaspora-related issues have long regarded the orientation towards the homeland as a pivotal component of diaspora identity. Supporters of this perspective perceive the homeland as an idealized concept, a place to which diaspora members aspire to return continually. Some scholars posit it as a foundation for collective mobilization within the diaspora. Within this framework, the Republic of Armenia is seen as a permanent return destination for the diaspora. However, a complex question arises concerning the Los Angeles Armenian community: to what extent do its members, who hail from diverse migration backgrounds, sub-ethnic groups, and generations, and possess distinct cultural, linguistic, and religious identities, delineate the boundaries of their homeland and state?

This article, grounded in the theoretical underpinnings of the heterogeneous nature of the diaspora, will explore several key questions. Has the identity of the Armenian diaspora, formed over a century or more, undergone transformations? What notions do they hold regarding the homeland, and does Armenia still serve as the basis of their identity formation? Through the lens of Armenia, do they collectively perpetuate the idea of homeland, and which segments of the Los Angeles diaspora may contest this notion? How do these dynamics influence the process of returning to Armenia? The ideas presented herein can also contribute to the ongoing academic discourse on diaspora, especially for those who characterize the diaspora as a migrant group intrinsically linked to the state. Some researchers posit that the disconnect between diasporic groups and their homeland is not solely geographical but also symbolic, encompassing variations in ancestral perceptions and traditions. Establishing a connection with Armenia as the homeland may not rank high in the priorities of certain sections of the community, as they may not identify with a specific territorial origin.

The research conducted within the community reveals that perceptions of homeland are multifaceted and influenced by various factors, including the duration of residence in Los Angeles, representation across different diaspora generations, conceptions of their country of origin, individual identity, engagement in transnational community structures, and connections to various countries, among other considerations. Furthermore, these factors lead them to acknowledge not just one, but several homelands as carriers of their culture.

This article draws upon analysis of 49 in-depth interviews and 21 expert interviews conducted in both Los Angeles and Armenia during 2020-2021.

Наре Галстян, к. соц. н., старший научный сотрудник
Института Бертона Блатта Сиракузского университета, Нью-Йорк, США
Эл. почта: nare.galstyan@gmail.com

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О РОДИНЕ В АРМЯНСКОЙ ОБЩИНЕ ЛОС-АНДЖЕЛЕСА

Ключевые слова: диаспора, идентичность, родина, государство, мигрант, многообразие, транснациональный.

Исследователи, занимающиеся проблемами диаспоры, считают ориентацию на Родину одним из важных факторов диаспоральной идентичности. Сторонники этой концепции рассматривают Родину как идею, идеализированное место, куда постоянно стремятся вернуться члены диаспоры. Некоторые авторы рассматривают ее как основу коллективной мобилизации диаспоры. В рамках этого подхода Республика Армения рассматривается как страна постоянного возвращения диаспоры, но здесь остается проблематичным вопрос: насколько идентичны границы Родины и государства для разных этнических и субэтнических групп, разных поколений армянской общины Лос-Анджелеса, людей, имеющих разную культурную, языковую, религиозную идентичность.

В статье на основе теоретических подходов о неоднородности и гетерогенности диаспоры исследуются следующие вопросы:

- Не изменилась ли идентичность армянской диаспоры, сформированной на протяжении столетия и более, и какие представления они имеют о Родине?
- Продолжает ли Армения служить основой формирования идентичности диаспоры?
- Воспроизводят ли коллективно они идею Родины в лице Армении, и какие группы в Лос-Анджелесе ее оспаривают?
- Какое влияние они оказывают на процесс возвращения в Армению?

Идеи, выдвинутые в статье, могут также способствовать прояснению научных дискуссий о диаспоре, сторонники которых отождествляют понятия «родина» и «государство» и рассматривают диаспору как группу мигрантов, непосредственно связанных с государством. Некоторые исследователи добавляют, что дистанция между диаспоральными группами и родиной носит не только географический, но и символический характер и связана с различиями в восприятии предков и традиций. Установление связей с Арменией как с родиной не входит в число приоритетов некоторой части общины, поскольку она не идентифицирует себя с точки зрения территориального происхождения.

Результаты исследования в общине показывают, что представления о родине многовекторны, что обусловлено рядом факторов: периодами проживания в Лос-Анджелесе, репрезентацией разных поколений диаспоры, страной происхождения, представлениями об идентичности, вовлеченностью в транснациональные структуры общины, привязанностью к той или иной стране и другими обстоятельствами. Более того, в силу названных факторов они, как носители их культур, упоминали не одну, а несколько родин одновременно.

Статья основана на контент-анализе 49 глубинных и 21 экспертных интервью, проведенных в Лос-Анджелесе и Армении в 2020-2021 гг.

Արման Խաչատրյան
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, կրտսեր գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ arman.khachatryan.post@gmail.com

ՀԱՅՐԵՆԱՂԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱԼԻԱ: ՀԱՄԵՄԱՏԵԼՈՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՎ ՀՐԵԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հիմնաբառեր՝ ալիա, հայրենիք, համեմատական ուսումնասիրություն, ծագման երկիր, ներգաղթ, հայրենադարձություն, սփյուռքներ:

Ժամանակակից աշխարհում՝ գլոբալիզացիայի դինամիկ զարգացող պայմաններում, էթնիկ հոծ զանգվածներին իրենց էթնիկ ծագման երկիր կամ հայրենիք վերադարձնելու կամ տեղափոխելու գործընթացները տարածված պրակտիկաներ են, որոնք հիմնականում բնորոշ են ազգային պետություններ ունեցող էթնոխմբերին: Ժամանակակից պետություններն այսօրինակ գործընթացներն առավել մասսայական դարձնելու և դրանք արդյունավետ կազմակերպելու համար մշակում են զանազան քաղաքականություններ և ծրագրեր, ընդունում են օրենքներ, ստեղծում են դրանք գործողությունների մեջ դնող պետական մարմիններ կամ խրախուսում են նմանօրինակ գործունեություն իրականացնող մասնավոր ինստիտուտների ստեղծումը և կայացումը՝ հաշվի առնելով ոչ միայն սեփական պատմական փորձը, այլև օտարների համանման փորձառությունները:

Հայրենադարձության կամ ծագման երկիր վերադարձողների՝ ներգաղթողների, տեղափոխվողների պրակտիկաներն ուսումնասիրելու բազմաթիվ մեթոդներից է համարվում համեմատական վերլուծությունը: Այս առումով հայերի հայրենադարձության կամ էթնիկ ծագման երկիր տեղափոխվողների պրակտիկաներն ուսումնասիրելու համար նպատակահարմար է այն համեմատել հրեական նմանօրինակ փորձառության՝ «ալիայի» հետ (հրեական սփյուռքից հրեաների ներգաղթն է դեպի Բուրայել կամ Պաղեստին), քանի որ վերոնշյալ դեպքերում և՛ հրեական, և՛ հայկական սփյուռքերը՝ ներգաղթ ապահովող հիմնական աղբյուրները, ոչ միայն ձևավորվել են պատմականորեն, այլև իրենց վրա կրում են հրեական Հոլոքոստի և Հայոց ցեղասպանության դրոշմները: Համեմատական հետազոտության ընտրանքի համար կարևոր հանգամանք է նաև այն իրողությունը, որ Բուրայելն ու Հայաստանը՝ որպես նորաստեղծ ազգային պետություններ, հայրենադարձությունը կամ էթնիկ խմբերի ներհոսքը դիտարկում են որպես իրենց ազգային-պետությունների կայացման ճանապարհին բազում մարտահրավերներին դիմագրավելու արդյունավետ և արագ միջոցներ:

Սույն հետազոտությունն անդրադառնում է Բուրայելի և Հայաստանի կողմից մշակված «ալիայի» և «հայրենադարձության» պետական քաղաքականությունների մշակմանն ու նպատակներին, դրանք գործողության մեջ դնելու մեխանիզմներին և ծրագրերին, ինչպես նաև դրանցում առկա ներքին կապերին և իրականացման վերջնարդյունքներին:

Հետազոտության մյուս մասում փորձ է արվում համեմատականներ անցկացնել սեփական սփյուռքերից դեպի ազգային պետություններ էթնիկ հրեաների և հայերի տեղափոխելու կամ վերադարձնելու Իսրայելի և Հայաստանի քաղաքականությունների նմանությունների և տարբերությունների միջև: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել հատկապես հայրենադարձության գործընթացները կազմակերպելու իսրայելական և հայաստանյան պետական և մասնավոր ծրագրերի իմպլիմենտացիայի հաջողված, կամ, հակառակը, ձախողված փորձերի համեմատական վերլուծությանը:

Այսպիսով, սույն հետազոտությունը նպատակ ունի համեմատական ուսումնասիրության միջոցով դուրս բերել Իսրայելի և Հայաստանի կողմից հրեական և հայկական սփյուռքերից հրեաների և հայերի հայրենադարձության կամ էթնիկ ծագման երկիր վերադարձողների արդյունավետ և հաջողված ծրագրերն ու փորձերը, ինչպես նաև դրանք գործողության մեջ դրած կենսունակ մեխանիզմները:

Arman Khachatryan
Ben-Gurion University, Ph.D. student
Institute of Archaeology and Ethnography NAS RA, Junior researcher
Email: arman.khachatryan.post@gmail.com

REPATRIATION AND *ALIYAH*. COMPARING ARMENIAN AND JEWISH EXPERIENCES

Keywords: Aliyah, homeland, comparative study, country of origin, immigration, repatriation, diasporas.

In the contemporary world, in the dynamically developing conditions of globalization, the processes of returning or moving of ethnic groups to their country of ethnic origin or homeland are widespread practices, which are mainly typical for ethnic groups that have their own nation-states. Modern states create a variety of policies and programs, pass laws, form state bodies, or encourage the creation and activity of private institutions that have similar functions in order to make these processes more widespread and well-organized by taking into account not only their own historical experiences but also the similar experiences of others.

Comparative analysis is considered one of the numerous methods of studying the practices of repatriation, or return to the country of origin. In this regard, in order to study the practice of Armenian repatriation or move to the country of ethnic origin, it is appropriate to compare it with a similar Jewish experience, "*aliyah*" (*aliyah* is the immigration of Jews from the diaspora to, historically, the geographical Land of Israel or the Palestine), because in the above cases, for both the Jewish and Armenian diasporas, the main sources of immigration, were not only formed historically but also bear the marks of the Jewish Holocaust and the Armenian Genocide. The significant aspect of the comparative research is the fact that Israel and Armenia, as newly formed nation-states, consider repatriation or the influx of ethnic groups as a rapid and effective means to overcome numerous problems on their route to establishing their nation-states.

The current research explores the development and purposes of Israel's and Armenia's official policies of "*aliyah*" and "repatriation," the mechanisms and programs that put them into action, as well as the internal links and eventual outcomes of their execution. The study also compares the similarities and differences between Israel's and Armenia's policies of transferring or returning ethnic Jews and

Armenians from their own diasporas to nation-states. The comparative analysis of the effective or unsuccessful implementation of Israeli and Armenian public and private programs to coordinate repatriation processes receive special consideration.

Thus, through a comparative study, this research aims to bring out the effective and successful programs and practices of Israel and Armenia for the repatriation of Jews and Armenians from the Jewish and Armenian diasporas, or returning of Jews and Armenians to the country of ethnic origin, as well as the viable mechanisms that put these processes into action.

Арман Хачатрян

ИАЭ НАН РА, младший научный сотрудник
Эл. почта: arman.khachatryan.post@gmail.com

РЕПАТРИАЦИЯ И АЛИЯ: СРАВНИВАЯ АРМЯНСКИЕ И ЕВРЕЙСКИЕ ПРАКТИКИ

Ключевые слова: алия, родина, сравнительное исследование, страна происхождения, иммиграция, репатриация, диаспоры.

В современном мире, в условиях развития глобализации, репатриация этнических групп на родину является распространенной практикой, которая присуща в основном национальным государствам. С целью эффективной организации подобных процессов и придания им массового характера, современные государства разрабатывают различные стратегии и программы, принимают ряд законов, создают государственные институты, нацеленные на реализацию этих процессов, или поощряют деятельность частных институтов в данной сфере, принимая во внимание не только исторический опыт собственного государства и народа, но и опыт других аналогичных государств.

Одним из многочисленных методов исследования практик репатриантов является сравнительный анализ. В этом смысле, для исследования репатриации армян целесообразно сравнение с еврейским опытом “алия” (иммиграция евреев из диаспоры в географическую Землю Израиля или Палестину), так как и армянская, и еврейская диаспоры, которые являются главными источниками обеспечения репатриации, не только были исторически образованы, но и несут на себе отпечатки армянского геноцида и еврейского холокоста. Другим важным фактором является то, что Армения и Израиль будучи молодыми национальными государствами, рассматривают репатриацию и эмиграцию этнических групп как эффективный и быстрый способ решения многих проблем на пути к становлению своих национальных государств. В данном исследовании рассматриваются механизмы и программы реализации “алии” и “репатриации”, разработанные Израилем и Арменией, а также внутренние связи и результаты реализации вышеупомянутых программ. В другой части исследования проводится сравнительный анализ стратегии репатриационных программ Армении и Израиля. Особое внимание уделяется сравнительному анализу успешных и неуспешных и неудачных реализаций армянских и израильских государственных и частных программ.

Таким образом, целью данного исследования является выявление эффективных программ репатриации армян и евреев, а также механизмов, которые обеспечивают жизнеспособность этих процессов.

Սյուզաննա Բարսեղյան, պ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ syuzanna.barseghyan@gmail.com

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱՊԱՐԶՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐՆ ԱՐԴԻ ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ հայրենադարձություն, միգրացիա, սփյուռք, հայրենիք, ազգային պետություն, քաղաքականություն:

Միգրացիոն քաղաքականությամբ, իրավական կարգավորումներով, քաղաքացիության մասին օրենքների և այլ միջոցներով ազգային պետությունները ներառում կամ բացառում են խմբերին կամ անհատներին պետության կազմի մեջ՝ փոխակերպելով ազգի և ազգային ինքնության սահմանները: Միգրացիոն հոսքերի այդ կարգավորումներում հատուկ տեղ ունի հայրենադարձությունը, որը պետության կողմից խրախուսվող և աջակցվող ներգաղթի ձևերից է: Միջազգային իրավունքում հայրենադարձության քաղաքականությունը դիտարկվում է որպես մարդու հիմնարար իրավունքի՝ «վերադարձի իրավունքի» իրացում, տեղափոխվել այն երկրի տարածք, որը համարում է իր հայրենիքը: Այսօր աշխարհի մի քանի տասնյակ երկրներ իրականացնում են հայրենադարձության քաղաքականություն կամ ունեն այդ գործընթացի օրենսդրական կարգավորումներ:

Հայրենադարձությունը կարևորվում է հատկապես սփյուռք ունեցող զարգացող երկրի տեսանկյունից: Հայաստանի զարգացման համար նույնպես էական է սփյուռքի մարդկային, սոցիալական և ֆինանսական կապիտալի ներառումը: Եթե այլ երկրների պարագայում հայրենադարձության հիմնական նպատակ կարող է լինել պետության էթնիկ և(կամ) կրոնական կազմում տիտղոսակիր ազգի ներկայացվածության գերակշռումը, քաղաքական նշանակությունը, ապա Հայաստանի՝ որպես միէթնիկ երկրի համար հայրենադարձության խնդիրը էական է հիմնականում ազգային անվտանգության, ժողովրդագրական, տնտեսական և սոցիալ-մշակութային տեսանկյուններից: Մակայն «ծագման վայր» կամ հայրենիք (էթնիկ հայրենիք) վերադառնալու, թվում է, պարզ գործընթացն ինքնին բարդ սահմանելի է, և ունի քաղաքականության, իրավական հիմքերի և ինտեգրման ծրագրերի անհրաժեշտություն:

Ներկայացվող հոդվածի նպատակն է համակողմանի վերլուծել ՀՀ հայրենադարձության քաղաքականության հիմնախնդիրները՝ Հայաստանում, հայկական սփյուռքում և գլոբալացվող աշխարհում տեղի ունեցող իրողությունների համատեքստում: Ուսումնասիրությունը դիտարկում է բազմազան պայմաններում գտնվող հայկական սփյուռքից հայրենադարձության հնարավոր սցենարները, հայրենադարձության մտադրությունները, տարբեր համայնքներում հայրենիքի ու ազգային պետության ընկալումները, հայրենադարձության հնարավորությունները և հանձնառությունները Հայաստանում և այլ գործոններ, որոնք կարևոր են հայրենադարձության քաղաքականության ուղենիշերը սահմանելու համար: Ուսումնասիրության համար հիմք են հանդիսացել ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և Ազգագրության ինստիտուտի Սփյուռքի հետազոտությունների բաժնի կողմից հայկական համայնքներում իրականացված քանակական և որակական ուսումնասիրությունների տվյալ-

ները, քաղաքականության փաստաթղթերի և խոսույթների, ինչպես նաև երկրորդային տվյալների վերլուծությունը:

Syuzanna Barseghyan, Ph.D.
IAE NAS RA, Senior researcher
Email: syuzanna.barseghyan@gmail.com

MAIN ISSUES OF ARMENIA'S REPATRIATION POLICY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY REALITIES

***Keywords:** repatriation, migration, diaspora, homeland, nation-state, policy.*

Nation-states include or exclude certain groups or individuals into the state through migration policies, legal regulations and citizenship laws, and other means, transforming the boundaries of the nation and national identity. Repatriation has a special place in the regulation of migration flows, which is one of the forms of immigration encouraged and supported by the state. In international law the policy of repatriation is considered as the implementation of one of the fundamental human rights - the “right of return”, to move to a territory of country that he considers his homeland. Currently several dozen countries are implementing repatriation policies or have developed legislative regulations for this process.

Repatriation is especially important for developing countries with diaspora population. It’s also significant to engage the human, social and financial capital of the diaspora in Armenia for the country’s development. If for other countries the main goal of repatriation may be ensure the dominance of the titular nation in the ethnic and/or religious composition of the state or political significance, then for Armenia - as a mono-ethnic country the main tasks of repatriation can be considered mainly from the point of view of national security and demographic, economic, social, and cultural development. However, the seemingly simple process of returning to a “place of origin” or homeland (ethnic homeland) is itself difficult to define and requires policies, legal frameworks and integration programs.

The purpose of the presented article is to comprehensively analyze main issues of the repatriation policy of the Republic of Armenia in the context of the realities occurring in Armenia, the Armenian diaspora and the globalized world. The study examines possible scenarios for repatriation from the Armenian diaspora in various circumstances, intentions for repatriation, perceptions of the homeland and nation-state in various communities, opportunities and obligations for repatriation in Armenia, as well as other factors that are important in determining the main directions of repatriation policy. The study was based on data from quantitative and qualitative research conducted in Armenian communities by the Department of Diaspora Studies of the Institute of Archeology and Ethnography NAS RA, analysis of policy documents and discourse, as well as desk research.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИКИ РЕПАТРИАЦИИ АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЙ

Ключевые слова: репатриация, миграция, диаспора, родина, национальное государство, политика.

Посредством миграционной политики, правовых регуляций и законов о гражданстве национальные государства включают или исключают те или иные группы или личности в состав государства, трансформируя границы нации и национальной идентичности. В регуляциях миграционных потоков особое место занимает репатриация, которая является одной из форм иммиграции, поощряемой и поддерживаемой государством. В международном праве политика репатриации рассматривается как реализация одного из основополагающих прав человека – «права на возвращение», перемещение в страну или на территорию, которую он считает своей родиной. В настоящее время несколько десятков стран осуществляют политику репатриации или выработали законодательные регуляции этого процесса.

Репатриация особенно важна для развивающихся стран, обладающих диаспорой. Привлечение человеческого, социального и финансового капитала диаспоры также имеет особое значение для развития Армении. Если для других стран основной целью репатриации является обеспечение доминанты титульной нации в этническом и/или конфессиональном составе государства, политическое значение, то для Армении, как моноэтнической страны, основные задачи репатриации можно рассматривать главным образом с точки зрения национальной безопасности и демографического, экономического, социально-культурного развития. Однако, казалось бы, простой процесс возвращения в «место происхождения» или на родину (этническую родину) сам по себе трудно поддается определению и нуждается в политике, правовых основах и программах интеграции.

Цель представленной статьи – комплексно проанализировать проблемы репатриационной политики РА в контексте реалий, происходящих в Армении, армянской диаспоре и глобализированном мире. В исследовании рассматриваются возможные сценарии репатриации из армянской диаспоры, находящейся в различных обстоятельствах, намерения репатриации, восприятие родины и национального государства в различных общинах, возможности и обязательства репатриации в Армении, а также другие факторы, которые важны для определения основных направлений политики репатриации. Основой исследования послужили данные количественного и качественного исследования, проведенного в армянских общинах Отделом исследований диаспоры Института археологии и этнографии НАН РА, анализ программных документов и дискурса, а также вторичный анализ данных.

Ռուբեն Կարապետյան, պ. գ. դ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ Սփյուռքի հետազոտությունների բաժնի վարիչ
առաջատար գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ karapetyan.ruben.s@gmail.com

ԷԹՆԻԿ ԽՄԲԻ ԿԱԶՄԸ ԵՎ ԻՆՔՆԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՍՓՅՈՒՌՔՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ ինքնակազմակերպում, սփյուռք, էթնիկ խումբ, հայ համայնքներ, այլէթնիկ միջավայր, էթնիկ կոմպակտություն, գործոնային վերլուծություն:

Էթնիկ խմբի՝ որպես հատուկ սոցիալական հանրույթի ինքնակազմակերպումը Սփյուռքում, նրա պահպանման և վերարտադրության գլխավոր գործոնն է: Այս առումով հատկանշական է այլէթնիկ միջավայրում հայ համայնքների ինքնակազմակերպման հարուստ փորձը: Այս փորձը, ինչպես ցույց են տալիս տարբեր երկրների տասը քաղաքներում հայ համայնքների ուսումնասիրությունները, շատ բազմազան է և մեծապես կախված է համայնքների կազմավորման պատմությունից և, ամենակարևորը, կազմից:

Առաջին հերթին պետք է ուշադրություն դարձնել էթնիկ խմբի «կազմ» եզրույթին և դրա սահմանումներին: Դրանք բնորոշվում են սփյուռքահայության տվյալ խմբի ծագման (ծագման երկիր և բնակավայր), ձևավորման ժամանակի (տվյալ քաղաքում հաստատման ժամանակաշրջան), սոցիալական և ժողովրդագրական կառուցվածքի ցուցանիշներով: Այնուհետև ներկայացվում են ինքնակազմակերպման օրինաչափ եւ յուրահատուկ դրսևորումները և դրանց ձևերը:

Զեկույցը հիմնված է Լոս Անջելեսի, Թեհրանի, Բեյրութի, Թբիլիսիի, Փարիզի, Լիոնի, Մարսելի, Պրահայի, Կիպրոսի և Կիևի հայ համայնքների ուսումնասիրությունների վերլուծական արդյունքների վրա: Այն իրենից ներկայացնում է տարբեր ազգային, կրոնական, սոցիալ-տնտեսական և մշակութային առանձնահատկություններ ունեցող կենսագործունեության միջավայրերում հայերի ինքնակազմակերպման ձևերի և համայնքի կազմի միջև փոխհարաբերությունների տրամաբանության որոնում:

Ըստ առաջնային տիպաբանական հատկանիշների՝ համայնքները կարելի է բաժանել ըստ ելքի վայրի և նոր վայրում բնակության հաստատման ժամանակի: Առաջին չափորոշիչը քաղաքի հին բնակիչներն ու գաղթականներն են: Վերջին խումբը տարբերվում է իր ելքի վայրով, որը բնորոշվում է Մերձավոր Արևելքի և Իրանի պատմական հայկական համայնքներով, Հայաստանի Հանրապետության, Անդրկովկասի և Հյուսիսային Կովկասի ավանդական բնակավայրերով, Ռուսաստանի Դաշնության ցրված խմբերով, Կենտրոնասիական երկրների համայնքներով և այլն: Ակնհայտ է, որ գործ ունենք ոչ միայն էթնիկ կոմպակտության, ելքի վայրերի քաղաքական և էթնոմշակութային պայմանների, այլև այդ խմբերի սոցիալ-ժողովրդագրական կազմի տարբերությունների հետ:

Երկրորդ չափանիշը բուն մուտքի վայրի իրավիճակն է, որը որոշվում է ընդունող երկրի էթնոսոցիալական միջավայրով, տնտեսական իրավիճակով և քաղաքական կառուցվածքով:

Վերլուծության այս բաղադրիչները համադրելով տվյալ խմբի ինքնակազմակերպման բնույթի և մակարդակի հետ՝ հնարավոր է դառնում այլէթնիկ միջավայրում սփյուռքահայերի հետազոտությունների վրա հիմնված էթնոսոցիալական համայնքի վիճակի գործո-

նային վերլուծությունը՝ հասկանալու դրա հեռանկարների շարժնթացը՝ որպես ուսումնասիրվող երկրների ուրույն մաս:

Ruben Karapetyan, Doctor of Historical Sciences, Leading researcher,
Head of the Armenian Diaspora Research Department of NAS RA
Email: karapetyan.ruben.s@gmail.com

THE COMPOSITION AND THE WAYS OF SELF-ORGANISATION OF AN ETHNIC GROUP IN THE DIASPORA

***Keywords:** self-organization, diaspora, ethnic group, Armenian communities, foreign environment, ethnic compactness, factor analysis.*

The self-organization of an ethnic group as a special social community in the Diaspora is the main factor of its preservation and reproduction. In this regard, the rich experience of self-organization of Armenian communities in an other-ethnic environment is noteworthy. This experience, as shown by the studies of Armenian communities in ten cities of different countries, is very diverse and largely depends on the history and, most importantly, the composition of the communities.

First of all, there should be paid an attention to the term "composition" of the ethnic group and its definitions. They are characterised by indicators of origin (country of origin and place of residence), time of formation (period of establishment in a city), social and demographic structure of the group of the Armenians of Diaspora. Then the regular and unique manifestations of self-organisation and their forms are presented.

The report is based on the analytical results of studies of Armenian communities in Los Angeles, Tehran, Beirut, Tbilisi, Paris, Lyon, Marseille, Prague, Cyprus and Kyiv. It is a search for the logic of relationship between the forms of self-organization of the Armenians and the composition of the community in living environments with different national, religious, socio-economic and cultural characteristics.

According to the primary typological characteristics, communities can be divided according to the place of departure and the time of establishment in the new place. The first criterion is the old residents and immigrants of the city. The last group is distinguished by its place of origin, which is defined by the historical Armenian communities of the Middle East and Iran, the traditional settlements of the Republic of Armenia, Transcaucasia and the North Caucasus, scattered groups of the Russian Federation, communities of Central Asian countries, etc. It is obvious that we are dealing not only with ethnic compactness, political and ethno-cultural conditions of the places of origin, but also with differences in the socio-demographic composition of these groups.

The second criterion is the situation at the point of entry itself, which is determined by the ethno-social environment, economic situation and political structure of the host country.

By combining these components of the analysis with the nature and level of self-organisation of the ethnic group, a factor analysis of the state of the ethno-social community based on the researches of the Armenians of Diaspora in an other-ethnic environment becomes possible to understand the trend of its perspectives as a unique part of the studied countries.

Рубен Карапетян, д. ист. н.
ИАЭ НАН РА, ведущий научный сотрудник,
заведующий Отделом исследований диаспоры
Эл. почта: karapetyan.ruben.s@gmail.com

СОСТАВ ЭТНИЧЕСКОЙ ГРУППЫ И ПУТИ ЕЕ САМООРГАНИЗАЦИИ В ДИАСПОРЕ

***Ключевые слова:** Самоорганизация, диаспора, этническая группа, армянские общины, инациональное окружение, этнокомпактность, факторный анализ.*

Самоорганизация этнической группы в диаспоре является основным фактором ее сохранения и воспроизводства в качестве особой социальной общности. В этом плане примечателен богатый опыт самоорганизации армян в инациональной среде. Этот опыт, как показывают исследования общин десяти городов разных государств, весьма разнообразен и в значительной степени зависит от истории образования и, что весьма важно, от состава конкретной группы. Следует, в первую очередь, обратить внимание на термин “состав” этнической группы и на его дефиниции. Они определяются параметрами происхождения (страны и поселения исхода), времени образования (периода обоснования в данном городе), социальной и демографической структурой данной конкретной группы армян диаспоры. Затем представляются закономерные и специфические проявления самоорганизации и ее формы. На основе аналитических выкладок исследований армян Лос-Анджелеса, Тегерана, Бейрута, Тбилиси, Парижа, Лиона, Марселя, Праги, Кипра и Киева, в докладе представлен поиск логики взаимосвязей между показателями состава и форм самоорганизации армян в различающихся по национальным, религиозным, социально-экономическим и культурными параметрам условий жизнедеятельности.

Типология первых признаков показывает следующие группы армян по месту исхода и времени обоснования на новом месте. Первый критерий – старожилы данного города и мигранты. Последняя группа различается местом выхода, который определяется имеющими историю армянскими общинами Ближнего Востока и Ирана, местами традиционного расселения РА, Закавказья и Северного Кавказа, дисперсными группами из РФ, стран Средней Азии и т.д. Очевидно, что мы имеем дело не только с различиями этнокомпактности, политических и этнокультурных условий мест исхода, но и с социально-демографическим составом этих групп.

Второй критерий – сама ситуация места входа, определяемая этносоциальным окружением, экономической ситуацией и политическим устройством принимающей страны. При корреляции этих компонентов анализа с характером и уровнем самоорганизации, становится возможным провести факторный анализ состояния этносоциальной общности на базе армян диаспоры в инациональном окружении, понять динамику ее перспектив в качестве специфической (составной) части исследуемых стран.

Նելլի Խաչատրյան, պ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ nelli.khachaturyan02@gmail.com

Մալվինե Մարկոսյան
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, կրտսեր գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ salvi.markosyan@gmail.com

Մարիամ Հարությունյան
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ լաբորանտ
Էլ. հասցե՝ mariamharutyunian96@gmail.com

**(ԷԹՆՈ)ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՓՈԽԱՐԿՄԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ
ՀՆԴԿԱԿԱՆ, ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԵՎ ԻՌԱՆԴԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՆԵՐԻ
ՓՈՐՁԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ**

Հիմնաբառեր՝ (Էթնո)կրոնական ինքնություն, (Էթնո)կրոնական փոխարկում, վերափոխարկման մեխանիզմներ, համաշխարհայնացում, հնդկական սփյուռք, թուրքական սփյուռք, իռանդական սփյուռք:

Մեր օրերում (Էթնո)կրոնական փոխարկման և վերափոխարկման ուսումնասիրության խնդիրներն արդիական են դառնում ժամանակակից հասարակություններում կրոնական գործոնի փոփոխվող դերի պատճառով: Եթենախկինում կրոնը կապում էին հասարակարգի պահպանման կամ էլ, հակառակը, սոցիալական կամ էթնիկ հակամարտությունների երևույթների հետ, ապա այժմ ակներև են դառնում կրոնի գործառույթների փոփոխությունը և դրա նշանակալի դերը հասարակությունների զարգացման գործընթացում:

Ակտիվ միգրացիոն գործընթացների ֆոնին համաշխարհային կրոնների և կրոնական շարժումների տեղաշարժը հանգեցրել է կրոնատաճության ձևերի էական բազմազանեցման և փոխարկման ու վերափոխարկման գործընթացների համատարած ակտիվացման: Այլ կրոնների և կրոնական շարժումների հարելու գործընթացը, հատկապես այնպիսիներին, որոնք ավանդաբար հատուկ չեն տվյալ աշխարհագրական տարածքներին և դրանցից դուրս եկած մարդկանց, կոչվում է կրոնական փոխարկում: Այս երևույթը ներկայումս լավ ուսումնասիրվում է հումանիտար գիտությունների շրջանակներում: Սակայն հակառակ գործընթացը, այն է՝ սկզբնական (Էթնո)կրոնական ավանդույթին վերադառնալու մեխանիզմները, գործնականում պատշաճ կերպով ուսումնասիրված չեն:

Ժամանակակից պայմաններում սփյուռքերի առկայությունը հնարավորություն է ընձեռում ընդլայնել վերոնշյալ մեխանիզմների և, ընդհանուր առմամբ, հասարակական տարբեր գործընթացների ուսումնասիրությունների հետազոտական և վերլուծական շրջանակը:

Սույն զեկուցման նպատակն է բացահայտել (Էթնո)կրոնական վերափոխարկման երևույթի ուսումնասիրության առանձնահատկությունները՝ հիմնվելով հնդկական, թուրքական և իռանդական սփյուռքերի (Էթնո)կրոնական վերափոխարկման մեխանիզմների ձևավորման, ամրապնդման և ակտիվացման փորձի վրա:

Աշխատանքի մեթոդական հենքը պատմահամեմատական մեթոդն է, ինչպես նաև տվյալ թեմատիկային վերաբերող գիտական գրականության և հետազոտությունների ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը:

Nelly Khachaturian, Ph.D.

IAE NAS RA, Researcher

Email: nelly.khachaturyan02@gmail.com

Salvine Markosyan

IAE NAS RA, Junior researcher

Email: salvi.markosyan@gmail.com

Mariam Harutyunyan

IAE NAS RA, Senior assistant

Email: mariamharutyunian96@gmail.com

**THE FEATURES OF THE STUDY OF THE PHENOMENON
OF (ETHNO)RELIGIOUS RECONVERSION
IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION ON THE EXPERIENCE
OF THE INDIAN, TURKISH AND IRISH DIASPORAS**

Keywords: *(Ethno)religious identity, (ethno)religious conversion, the mechanisms of reconversion, globalisation, Indian diaspora, Turkish diaspora, Irish diaspora.*

Nowadays the problem of studying (ethno)religious conversion and reconversion becomes relevant due to changing role of the religious factor in the modern societies. If previously religion was associated with maintaining the stability of the social order or, on the contrary, with negative factors such as social or ethnic conflicts, now the variability of the functions of the religion depending on the context and its significant role in the social development of societies becomes obvious.

At the background of active migration processes, the movement of world religions and religious movements in the global space has led to a significant diversification of forms of religiosity and a widespread intensification of the processes of religious conversion and reconversion. The very process of joining other religious movements and foreign cultural religions, which are not autochthonous for certain geographical areas and people from them, is the phenomenon of religious conversion. This phenomenon is currently being intensively studied in modern humanities. However, the reverse process, namely the mechanisms of return to the fold of the original (ethno)religious tradition, is practically poorly studied. In modern conditions, the study of such mechanisms and, in general, the dynamics of the development of social processes within modern countries and ethnic groups in the presence of a diasporas significantly expands research and analytical capabilities.

The purpose of this work is to identify the features of studying the phenomenon of (ethno)religious reconversion, guided by the methods used in the experience of the Indian, Turkish and Irish diasporas in the formation, strengthening and activation of mechanisms of (ethno)religious reconversion among representatives of the ethnicity.

The methodological basis of the work is the study and analysis of the existing scientific literature and researches on this topic, as well as the historical-comparative method.

Нелли Хачатурян, к. ист. н.
ИАЭ НАН РА, научный сотрудник
Эл. почта: neli.khachaturyan02@gmail.com

Салвине Маркосян
ИАЭ НАН РА, младший научный сотрудник
Эл. почта: salvi.markosyan@gmail.com

Мариам Арутюнян
ИАЭ НАН РА, старший лаборант
Эл. почта: mariamharutyunian96@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА (ЭТНО)РЕЛИГИОЗНОЙ РЕКОНВЕРСИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ОПЫТЕ ИНДИЙСКОЙ, ТУРЕЦКОЙ И ИРЛАНДСКОЙ ДИАСПОР

***Ключевые слова.** (Этно)религиозная идентичность, (этно)религиозная конверсия, механизмы реконверсии, глобализация, индийская диаспора, турецкая диаспора, ирландская диаспора.*

Проблема изучения (этно)религиозной конверсии и реконверсии сегодня становится актуальной в силу изменения роли религиозного фактора в современных обществах. Если прежде религию связывали с поддержанием стабильности социального порядка или, напротив, с негативными факторами такими как социальные или этнические конфликты, то в настоящее время становится очевидной вариативность функций, выполняемых религией в зависимости от контекста, и ее значимая роль в социальном развитии обществ.

На фоне активных миграционных процессов перемещение мировых религий и религиозных течений в глобальном пространстве привели к значительной диверсификации форм религиозности и повсеместной активизации процессов религиозной конверсии и реконверсии. Сам процесс присоединения к иным религиозным направлениям и инокультурным религиям, которые, не являются автохтонными для определенных географических ареалов и выходцев из них, и есть феномен религиозной конверсии. Данный феномен в настоящее время усиленно изучается в современной гуманитарной науке. Однако, обратный процесс, а именно механизмы возвращения в лоно изначальной (этно)религиозной традиции практически малоизучены. В современных условиях, изучение подобных механизмов и, в целом, динамики развития тех или иных социальных процессов в рамках современных стран и этносов при наличии диаспоры существенно расширяют исследовательские и аналитические возможности.

Целью данной работы является выявление особенностей изучения феномена (этно)религиозной реконверсии, руководствуясь методами, применяемыми на опыте индийской, турецкой и ирландской диаспор при формировании, усилении и задействовании механизмов (этно)религиозной реконверсии среди представителей данной этничности.

Методологической основой работы является изучение и анализ имеющейся научной литературы и исследований по данной тематике, а также, историко-сравнительный метод.

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԱՐԺԵՀԱՍՄԱԿԱՐԳԻ ՎՐԱ ՍԵՓԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼԱԶԳԻ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ համաշխարհայնացման գործընթաց, ընտանեկան արժեքներ, ընտանիք, գործառույթ, մշակութային համաշխարհայնացում, ներընտանեկան հարաբերություններ:

Ընտանիքն իր առանձնահատուկ տեղն է զբաղեցնում՝ որպես հասարակության կառուցվածքի մաս, և իր վրա է վերցնում սոցիալական կարևոր գործառույթներ: Այն հատկապես կարևոր ինստիտուտ է այլազգի միջավայրում ապրող հայերի համար, քանի որ կատարում է ազգային մշակույթի փոխանցման ու ժառանգման գործառույթը:

Իսկ ի՞նչ է իրենից ներկայացնում համաշխարհայնացման գործընթացը: Համաշխարհայնացումը գիտնականների կողմից հիմնականում ներկայացվում է որպես համաշխարհային քաղաքական, տնտեսական, կրոնական և մշակութային միավորման և ինտեգրման գործընթաց: Մենք ապրում ենք մի գլոբալ աշխարհում, որտեղ սահմանները մտավոր կերպով ջնջված են, բոլոր գործընթացները՝ փոխկապակցված: Տնտեսական և մշակութային համաշխարհայնացման սոցիալական հետևանքները անխուսափելիորեն ազդում են ընտանեկան արժեքների, ներընտանեկան հարաբերությունների, ավանդույթների, ընտանիքի անդամների գործառույթների և դերերի վրա:

Զեկույցի հիմնական նպատակն է անդրադառնալ հայերի ընտանեկան արժեքամակարգի վրա համաշխարհայնացման գործընթացի ազդեցության դերին և խնդիրներին ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ այլազգի միջավայրում՝ սփյուռքում:

Վերլուծության հիմքում ընկած են էմպիրիկ հետազոտության նյութերը, որոնք ստացվել են սփյուռքի մի շարք հայկական համայնքների հետազոտության արդյունքում:

Anna Chakhmakhchyan
IAE NAS RA, Senior Assistant
Email: ach2011@yandex.ru

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE FAMILY VALUE SYSTEM IN THEIR OWN AND FOREIGN ENVIRONMENT

***Keywords:** globalization, family values, family, functions, cultural globalization, intra-family relations.*

The family has a special place as part of the structure of society and assumes important social functions. It is a particularly important institution for Armenians living in a foreign environment, as it fulfills the function of the transmission and inheritance of national culture.

So what is globalization?

Globalization is mainly presented by scientists as a process of global political, economic, religious, and cultural unification and integration. We live in a global world where borders are mentally erased and all processes are interconnected. The social consequences of economic and

cultural globalization inevitably affect family values, intra-family relations, traditions, functions, and roles of family members. Globalization is mainly presented by scholars as a process of global political, economic, religious, and cultural unification and integration. We live in a global world where borders are mentally erased and all processes are interconnected. The social consequences of economic and cultural globalization inevitably affect family values, intra-family relations, traditions, functions, and roles of family members.

The main purpose of the report is to reflect on the role and problems of the impact of globalization on Armenian family values.

The analysis is based on empirical research materials obtained through a study of a number of Armenian communities in the Diaspora.

Анна Чахмахчян
ИАЭ НАН РА, старший лаборант
Эл. почта: ach2011@yandex.ru

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА СИСТЕМУ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СВОЕЙ И ИННОНАЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ

***Ключевые слова:** глобализация, семейные ценности, семья, функции, культурная глобализация, внутрисемейные отношения.*

Семья занимает особое место как часть структуры общества и берет на себя важные социальные функции. Это особенно важный институт для армян, живущих в чужой среде, поскольку он выполняет функцию передачи и наследования национальной культуры.

А что собой представляет глобализация?

Глобализация в основном представлена учеными как процесс глобального политического, экономического, религиозного и культурного объединения и интеграции. Мы живем в глобальном мире, где границы мысленно стираются, все процессы взаимосвязаны. Социальные последствия экономической и культурной глобализации неизбежно влияют на семейные ценности, внутрисемейные отношения, традиции, функции и роли членов семьи.

Основная цель доклада – показать роль и проблемы влияния глобализации на систему семейных ценностей армян.

В основе анализа лежат материалы эмпирического исследования, полученные в результате исследования ряда армянских общин диаспоры.

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՈՒՄ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ

ԱՐԴԻ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ

Անի Ափյան

Քլերմոնթի բարձրագույն համալսարան, ասպիրանտ
Էլ. հասցե՝ ani.apyan@cgu.edu

ԿՐԹՎԱԾ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԴԵՊԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հիմնաբառեր՝ ժողովրդավարությունը Հայաստանում, Հայաստանի քաղաքացիական հասարակություն, կրթված երիտասարդություն, հետխորհրդային Հայաստան, ժողովրդավարության նախապայմաններ:

Համաձայն ժողովրդավարության մասին հետազոտությունների՝ կրթությունը ժողովրդավարության հասնելու և պահպանելու կարևորագույն գործոններից է: Արդիականացման տեսաբանները ուսումնասիրում են կրթության դերը ժամանակակից քաղաքացիների ձևավորման գործում: Վերջին գիտական հետազոտություններն ընդգծում են կրթության ազդեցությունը միկրոցուցանիշների վրա, օրինակ, թե ինչպես է կրթությունը խթանում մշակույթի, արժեքների և վարքագծի փոփոխությունները: Այս հասկացությունները կարևոր են դառնում հասկանալու համար, թե կրթությունն ինչպես կարող է դառնալ էմանսիպացիոն արժեքների հենասյուն այն հասարակություններում, որոնք ձգտում են հասնել իրենց քաղաքական ինստիտուտների ժողովրդավարացմանը: Թեև արևմտյան հասարակություններում կրթության և ժողովրդավարության միջև փոխհարաբերությունների վերաբերյալ զգալի էմպիրիկ ապացույցներ կան, արևելյան երկրներում, ներառյալ հետխորհրդային երկրներում, այս ապարեզում շատ քիչ հետազոտություններ են արվել:

Այս հետազոտությունը սինթեզում է կրթության և ժողովրդավարության միջև կապը մակրո և միկրո մակարդակներում ուսումնասիրող գրականությունը և օգտագործում է էմպիրիկ ապացույցներ՝ ցույց տալու համար, թե ինչպես է բարձրագույն կրթությունն ազդում հետխորհրդային Հայաստանում անհատական արժեքների վրա: Օգտագործելով Համաշխարհային արժեքների հետազոտության տվյալները երեք տարբեր ժամանակներում (1997 թ., 2011 թ., և 2021 թ.)՝ ես օգտագործել եմ ռեգրեսիոն մոդել՝ որոշելու մարդկանց կրթական մակարդակների և նրանց էմանսիպացիոն արժեքների միջև կապը: Ես օգտագործել եմ Ուելզլի (2007) էմանսիպացիոն արժեքների գնահատումը, որը հաշվի է առնում այնպիսի չափորոշիչներ, ինչպիսիք են անհատի ազատությունները, ինքնավարությունը և հավասարությունը: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ, ընդհանուր առմամբ, բարձրագույն կրթական մակարդակներում մարդիկ հակված են էմանսիպացիոն արժեքների ավելի բարձր մակարդակի, ինչը նշանակում է, որ նրանք ավելի հակված են ունենալ ազատական, ինքնավար և հավասարությանը միտված մտածելակերպ: Չնայած դրան, էմանսիպացիոն արժեքների ընդհանուր գնահատականը Հայաստանում շատ ցածր է, որի միջին արժեքը կազմում է շուրջ 0,3՝ 0-1 սանդղակով: Արդիականացման տեսությունները ենթադրում

են, որ ավելի բարձր էմանսիպացիոն արժեքներ ունեցող հասարակությունները հակված են հասնելու և պահպանելու ժողովրդավարությունը: Հայաստանը կարող է օգտագործել կրթությունը՝ որպես հասարակության արժեքները փոխելու հենասյուն՝ իր կրթված երիտասարդների միջոցով ժողովրդավարության հասնելու և այն պահպանելու համար:

Ani Apyan

Claremont Graduate University, Ph.D. student

Email: ani.apyan@cgu.edu

ARMENIA'S EDUCATED YOUTH AS A PATH TO DEMOCRACY

***Keywords:** democracy in Armenia, Armenian civil society, educated youth, post-Soviet Armenia, determinants of democracy.*

Research on the determinants of democracy identifies education as one of the most important factors for achieving and sustaining democracies. Modernization theorists examine education's role in shaping modern citizens. Recent scholarly research emphasizes theorizing the influence of education on micro-indicators, such as how education drives changes in culture, values, and behaviors. These concepts are important for understanding how education can become a pillar for enhancing emancipative values in societies that strive to achieve the democratization of their political institutions. While significant empirical evidence exists on the relationship between education and democracy in western societies, there is very little research done in eastern bloc countries, including post-Soviet states.

This research synthesizes the literature examining the link between education and democracy at macro and micro levels and uses empirical evidence to demonstrate how higher education impacts individual values in post-Soviet Armenia. Using data from the World Value Survey (WVS) at three different points of time (1997, 2011, and 2021), I ran a regression model to determine the relationship between people's educational attainment levels (IV) and their emancipative values (DV). I used Welzel's (2007) estimation of emancipative values, which takes into account measures such as an individual's liberties, autonomy, and equality. The results show that overall, at higher educational levels, people tend to have higher levels of emancipative values, meaning that they are more likely to have liberal, autonomous, and equity-oriented mindsets. Despite this, the overall score of emancipative values in Armenia is very low, with its mean value at around 0.3 on a scale of 0-1. Modernization theories assume that societies with higher emancipative values tend to achieve and sustain democratization. Armenia could use education as a pillar to change values in society in order to achieve and sustain democracy through its educated youth.

ОБРАЗОВАННАЯ МОЛОДЕЖЬ АРМЕНИИ КАК ПУТЬ К ДЕМОКРАТИИ

Ключевые слова: армянское гражданское общество, образованная молодежь, постсоветская Армения, детерминанты демократии.

Исследования детерминантов демократии определяют образование как один из наиболее важных факторов достижения и поддержания демократии. Теоретики модернизации исследуют роль образования в формировании современных граждан. В недавних научных исследованиях особое внимание уделяется теоретизированию влияния образования на микропоказатели, например, как образование приводит к изменениям в культуре, ценностях и поведении. Эти концепции важны для понимания того, как образование может стать основой укрепления эмансипативных ценностей в обществах, которые стремятся добиться демократизации своих политических институтов. Хотя существуют значительные эмпирические данные о взаимосвязи между образованием и демократией в западных обществах, в странах восточного блока, включая постсоветские государства, проводится очень мало исследований.

Это исследование синтезирует литературу, исследующую связь между образованием и демократией на макро- и микроуровнях, и использует эмпирические данные, чтобы продемонстрировать, как высшее образование влияет на индивидуальные ценности в постсоветской Армении. Используя данные Всемирного исследования ценностей (WVS) в три разных периода времени (1997, 2011 и 2021 годы), в докладе использована регрессионная модель, чтобы определить взаимосвязь между уровнем образования людей и их эмансипативными ценностями. Так же использован индикатор эмансипативных ценностей Вельцеля (2007), который учитывает такие меры, как индивидуальные свободы, автономия и равенство. Результаты показывают, что в целом на более высоком уровне образования люди, как правило, имеют более высокий уровень эмансипативных ценностей, а это означает, что они с большей вероятностью будут иметь либеральное, автономное и ориентированное на равенство мышление. Несмотря на это, общий уровень эмансипативных ценностей в Армении очень низкий, его среднее значение составляет около 0,3 по шкале от 0 до 1. Теории модернизации предполагают, что общества с более высокими эмансипативными ценностями имеют тенденцию достигать и поддерживать демократию. Армения могла бы использовать образование в качестве основы для изменения ценностей в обществе, чтобы достичь и поддержать демократию посредством своей образованной молодежи.

Գարիկ Աթանեսյան, պ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ հասցե՝ atanesyangarik@gmail.com

**ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐԵԼՈՎ ԱՈՒՏԵՆՏԻԿՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԲԵՄԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՊՐԱԿՏԻԿԱՆԵՐԸ ՀԵՏԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ**

Հիմնաբառեր՝ զբոսաշրջիկ, մշակութային զբոսաշրջություն, աուտենտիկություն, աուտենտիկ փորձառություն, բեմականացվող ժառանգություն, պրակտիկա:

Արդի գլոբալ աշխարհում զբոսաշրջության գրեթե բոլոր ուղղություններն առաջարկում են զբոսաշրջային սպառման ստանդարտացված արտադրանքներ և ենթակառուցվածքներ, որտեղ զբոսաշրջիկը կարող է միանման փորձառություն ունենալ աշխարհի տարբեր երկրներում: Արդյունքում, զբոսաշրջիկների պահանջարկը ստանդարտացված զբոսաշրջային փորձից տեղափոխվել է յուրահատուկ փորձառություններին՝ զբոսաշրջային ուղղություններին ստիպելով տարբերվող զբոսաշրջային փորձառություններ ստեղծել՝ այցելուների կայուն հոսքեր ապահովելու համար: Աուտենտիկ (իսկական) փորձառության նկատմամբ զբոսաշրջիկների մեծ պահանջարկը հանգեցրել է ապրանքային, ոչ իսկական մշակութային տարրերի արտադրմանը: Զբոսաշրջությունը՝ որպես տնտեսական գործունեություն, մեղադրվում է մշակույթների ապրանքայնացման մեջ. առարկաները և ծեսերը, որոնք ժամանակին ստեղծվել են տեղական սպառման համար, աստիճանաբար մղվում են դեպի զբոսաշրջության սպառման շուկա և, հետևաբար՝ շահագործվում, խեղաթյուրվում և մանրացվում: Նման ապրանքայնացումը կարող է դիտվել՝ որպես տեղային մշակութային արտադրանքի և հարաբերությունների աուտենտիկության վերացում և տանել դեպի «բեմականացվող» կամ «կեղծ» փորձառություններ՝ ստեղծված հատուկ արտաքին սպառողների համար: Նմանօրինակ գործընթացներ դիտարկվում են նաև հետխորհրդային Հայաստանի զբոսաշրջային միջավայրում:

Սույն հետազոտությունը փորձ է կատարում դիտարկել «աուտենտիկություն» հասկացությունը Երևանյան մշակութային զբոսաշրջության պրակտիկաների համատեքստում՝ իր առջև խնդիր դնելով պարզել. ա) մշակութային օբյեկտները կամ փորձառությունները որպես աուտենտիկ սահմանող սուբյեկտներին և այդ սահմանման բնութագրիչները, բ) արդյոք բեմականացվում են զբոսաշրջային օբյեկտը կամ փորձառությունը Երևան քաղաքում և այդ պրակտիկան իրականացնող սուբյեկտները, գ) զբոսաշրջիկների վերաբերմունքը նման աուտենտիկությանը, դ) նման բնորոշումների ազդեցությունը մշակութային այդ տարածքում բնակվող համայնքների վրա:

Հետազոտության համար ընտրությունը կանգ է առել ՀՀ հիմնական մշակութային և զբոսաշրջային ենթակառուցվածքների կենտրոն Երևան քաղաքի վրա: Հայաստան ժամանող զբոսաշրջիկների գերակշիռ մասի համար Երևանը հանդիսանում է զբոսաշրջիկների առաջին հյուրընկալն ու հիմնական հանգրվանը: Սույն զեկուցման մեջ քննարկված դրույթները դիտարկվել են Դ. Մըկքաննելի «բեմադրված աուտենտիկություն» հայեցակարգի շրջանակներում: Քննության են առնվել «մշակութային զբոսաշրջություն» ու «աուտենտիկություն» հասկացությունների ուսումնասիրության մարդաբանական, սոցիոլոգիական ու հոգեբանական մոտեցումները:

Հետազոտության նյութերը ձեռք են բերվել ազգագրական հարցումների միջոցով (խորացված ու փորձագիտական հարցազրույցներ), դիտման և վիզուալ արձանագրման մեթոդների կիրառմամբ: Զբոսաշրջության ոլորտին վերաբերող զանազան ֆորումների, բլոգերների ու զբոսաշրջիկներին ուղղորդող կայքերի գրանցված նյութերը ենթարկվել են բովանդակային վերլուծության:

Garik Atanesyan, Ph.D.
IAE NAS RA, Researcher
Email: atanesyangarik@gmail.com

RETHINKING AUTHENTICITY. CULTURAL TOURISM AND STAGED HERITAGE PRACTICES IN POST-SOVIET YEREVAN

***Keywords:** tourist, cultural tourism, authenticity, authentic experience, staged heritage, practice.*

In today's global world, almost all tourism destinations offer standardized tourist consumption products and infrastructures where tourists can have the same experience in different destinations. As a result, tourist demand has shifted towards unique experiences over standardized tourist experiences, forcing tourism destination planners to find a distinctive characteristic of their city to attract tourists. The high demand for authentic experiences has led to an excessive supply of commodified, non-original cultural elements. Objects and performances that were once created for local consumption become geared towards the tourism market and, consequently, are said to be exploited, debased, and trivialized. Such commodification can therefore be seen to destroy the authenticity of local cultural products and relationships and lead to 'staged' or faked experiences created specifically for external consumers. Similar processes are also observed in the tourism environment of post-Soviet Armenia.

The purpose of this research is to discuss the role of authenticity in the cultural tourism practices of post-Soviet Yerevan. In this study, I investigate: a) the agents that define cultural objects or experiences as authentic and the characteristics of that definition; b) whether the tourist object or experience is staged in Yerevan and the entities implementing that practice; c) the attitude of tourists toward such authenticity; and d) the effect of such definitions on communities living near tourist sites.

This research focuses on Yerevan, the base for all tourism activity in Armenia. Yerevan is the primary gateway into the country and the main tourist destination. This research builds on three pieces of literature: the "staged authenticity" concept, suggested by Dean MacCannell, on the relationship between heritage and cultural tourism; and the construction of authenticity.

This research was guided by principles of ethnographic inquiry, and I employed diverse methods, including semi-structured, expert interviews, visual research, participant observation and content analysis of travel forums, blogs and travel research platforms.

ПЕРЕОСМЫСЛЯ АУТЕНТИЧНОСТЬ. КУЛЬТУРНЫЙ ТУРИЗМ И ПРАКТИКИ ПОСТАНОВОЧНОГО НАСЛЕДИЯ В ПОСТСОВЕТСКОМ ЕРЕВАНЕ

Ключевые слова: турист, культурный туризм, аутентичность, аутентичный опыт, постановочное наследие, практика.

В современном глобальном мире почти все туристические направления предлагают стандартизированные туристические потребительские продукты и инфраструктуру, позволяющие туристам получить одинаковый опыт в разных направлениях. В результате туристический спрос, от стандартизированного туристического опыта, сместился в сторону уникальных впечатлений, что вынуждает планировщиков туристических направлений искать отличительные особенности своего города для привлечения туристов. Высокий спрос на аутентичный опыт привел к чрезмерному предложению коммерциализированных неоригинальных культурных элементов. Предметы и представления, которые когда-то создавались для местного потребления, теперь ориентированы на туристический рынок и, следовательно, считаются эксплуатируемыми, унижаемыми и упрощаемыми. Таким образом, такая коммодификация может разрушить аутентичность местных культурных продуктов и отношений и привести к «постановочному» или фальшивому опыту, созданному специально для внешних потребителей. Подобные процессы наблюдаются и в туристической среде постсоветской Армении.

Цель данного исследования заключается в определении роли аутентичности в практиках культурного туризма постсоветского Еревана. Представляется важным показать: а) агентов, которые определяют аутентичность культурных объектов и характеристики определения; б) является ли постановкой туристический опыт в Ереване, и субъекты, реализующие эту практику; в) отношение туристов к такой аутентичности г) влияние таких определений на сообщества, живущие вблизи туристических объектов.

Ереван был выбран в качестве объекта исследования неслучайно. Ереван является базой всей туристической деятельности в Армении. Столица Армении является главными воротами в страну и основным туристическим направлением. Автором проведен аналитический обзор теоретических и научно-практических исследований, посвященных изучению концепции «постановочной аутентичности» и взаимосвязи между наследием и культурным туризмом.

Հասմիկ Աբրահամյան, պ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ hasmikabrahamyan@yandex.ru

Ռոման Հովսեփյան, կ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ roman.hovsepyan@yahoo.com

**ՈՒՏԵՍՏԻ ԷԹՆՈՄՇՄԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԴԵՐՈՒ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ
ԵՎ ԳԼՈԲԱԼԻԶԱՅԻԱՅԻ ՇՐՋԱՊՏՈՒՅՏՈՒՄ
(ըստ Սյունիքից գրառված նյութերի)**

Հիմնաբառեր՝ Սյունիք, վայրի ուտելի բույսեր, ուտեստ, միգրացիա, գլոբալիզացիա, էթնիկ ինքնություն:

Հայտնի է, որ միգրացիան նպաստում է մշակութային մի շարք տարրերի, այդ թվում՝ ուտեստի ներթափանցմանը և տարածմանը նոր միջավայրերում: Ապաստանած երկրում միգրանտի կապվածությունն ավանդական ուտեստին բացատրվում է նաև նրա բնօրրան երկրի սոցիալ-մշակութային միջավայրի հետ շոշափելի կապի պահպանման հոգեբանական անհրաժեշտությամբ, քանի որ ուտեստը նյութական մշակույթի՝ էթնիկ ինքնությանը սերտորեն առնչվող բաղադրիչներից է: Միգրանտի կյանքում ուտեստի միջոցով էթնիկ ինքնության դրսևորման և պահպանման դերին անդրադարձել են հայ և օտար հետազոտողներ:

Զեկուցումը հիմնված է 2017-2022 թթ. Սյունիքի մարզի բոլոր խոշորացված համայնքների մի քանի տասնյակ բնակավայրերում անցկացված ազգագրական և էթնոկենսաբանական հետազոտությունների արդյունքների վրա: Հետազոտությունն իրականացվել է խմբային և անհատական խորացված հարցազրույցների և դիտման մեթոդներով:

Զեկուցման մեջ Սյունիքի օրինակով ներկայացվելու են այն ուղիները, որոնց միջոցով վայրի ուտելի բույսերը և գյուղական արտադրության սննդամթերքները հայտնվում են միգրանտի հանգրվանած երկրում: Սննդամթերքի, խմիչքների և համեմունքների տեղափոխման տարբերակները հետևյալն են՝

- 1) Միգրանտը գաղթելիս կամ հետագայում հայրենիք այցելելիս իր հետ տանում է,
- 2) Հայրենիքից ազգականները և բարեկամներն ուղարկում են,
- 3) Հայրենիքում ապրողները, միգրանտին արտերկիր այցելելիս, իրենց հետ տանում են,
- 4) Միգրանտը պատվիրում է հայրենիքում, օրինակ՝ բուսահավաքչությամբ զբաղվողներին,
- 5) Վերջին տարիներին արտերկրում գրեթե բոլոր հայաշատ համայնքներում գործում են Հայաստանից ավանդական մթերք և պատրաստի սնունդ ու խմիչք ներկրող և վաճառող կազմակերպությունները:

Դիտարկվել են նաև հետևյալ հարցերը՝ ինչ վայրի բույսեր և գյուղական արտադրության սննդամթերք է տարվում, ինչ ուղիներով են տարվում, օգտագործման ինչ նպատակներով են տարվում, որ երկրներ են տարվում, ինչ եղանակով են տարվում և հարակից այլ

հարցեր: Դիտարկվել են նաև սննդամթերքը (օրինակ՝ վայրի բույսերը), խմիչքը, համեմունքները և պատրաստի ուտեստը միգրանտի նոր երկրում ճանաչելի դառնալու մի քանի ուղիներ, որտեղ գրեթե միշտ առկա է ճաշելու և/կամ համտեսի գործոնը. 1) փոխադարձ այցելություններ անհատների կամ ընտանիքների մակարդակով (այլազգի հարևաններ, գործընկերներ և այլն), 2) միգրանտի ընդմիջման ժամանակ ճաշակվող ուտեստի նկատմամբ հետաքրքրությունը աշխատավայրում կամ ուսման վայրում, 3) միգրանտի կողմից իր ավանդական ուտեստի ներկայացումը աշխատանքային կամ կրթական միջավայրում, 4) համայնքային միջոցառումներ՝ այլազգիների մասնակցությամբ, 5) բազմազգ միջոցառումներ: Նոր երկրում միգրանտի համար ավանդական ուտեստի մասին գիտելիքի տարածումը հատկապես արդյունավետ է լինում, եթե այնտեղ առկա է տվյալ հումքը (օրինակ՝ տեղացիների համար անծանոթ կամ ծանոթ, բայց չօգտագործվող վայրի բույսը):

Այսպիսով, միգրացիայի համատեքստում երկու գործընթաց է տեղի ունենում. Առաջին՝ ուտեստի միջոցով միգրանտը պահում է իր էթնիկ ինքնությունը, երկրորդ՝ միգրանտի ավանդական ուտեստը ևս «զաղթում է»՝ նոր միջավայրում տարածման արդյունքում գլոբալացվելով:

Hasmik Abrahamyan, Ph.D.

IAE, Researcher, hasmikabrahamyan@yandex.ru

Roman Hovsepyan, Ph.D.

IAE, Senior researcher, roman.hovsepyan@yahoo.com

THE ETHNO-CULTURAL ROLE OF FOOD IN THE CYRCLE OF MIGRATION AND GLOBALIZATION (BASED ON THE MATERIALS RECORDED IN SYUNIK)

Keywords: *Syunik, wild edible plants, food, migration, globalization, ethnic identity.*

It is known that migration contributes to the penetration and spread of a number of cultural elements, including food, in new environments. The migrant's attachment to the traditional food in the country of refuge is also explained by the psychological need to maintain a tangible connection with the socio-cultural environment of his/her native country, as the food is one of the components of the material culture closely related to the ethnic identity. Armenian and foreign researchers have addressed the role of ethnic identity manifestation and preservation through food in the life of a migrant.

The report is based on the ethnographic and ethnobiological researches conducted in several tens of settlements of all enlarged communities of Syunik region in 2017-2022. The research was carried out with group and individual in-depth interviews and observation methods.

In the report, using examples from Syunik, the ways through which wild edible plants and agricultural food products appear in the migrant's host country will be presented. The options for food, beverage and flavorings transportation are as follows:

- 1) Migrant takes those with him/her when emigrating or later visiting his homeland,
- 2) Relatives and friends from the homeland send those to the migrant,

3) People living in their homeland take those to migrants when visiting them abroad.

4) Migrant orders those to people in the homeland, for example, to the people engaged in plant collection,

5) In recent years, organizations that import and sell traditional food products and food and drinks from Armenia operate in almost all major Armenian communities abroad.

The following issues were also considered: what wild plants and agricultural food products are transported, by what routes they are transported, for what purposes of use they are transported, to which countries they are transported, by what method they are transported and other related issues. Several ways in which food (e.g. wild plants), drink, flavorings and prepared food become recognizable in the migrant's new country are also considered, where the factor of eatingtogether and/or degustation is almost always present: 1. mutual visits of individuals or families (foreigner neighbors, colleagues, etc.), 2. interest in the food eaten by the migrant for lunch at the workplace or at the place of study, 3. presentation of his/her traditional food by the migrant in the work or educational environment, 4. community events with participation of foreigners, 5. multi-ethnicultural events. The dissemination of knowledge about traditional food, drink andflavorings and their raw productsin the migrant's new country is especially effective if the given raw material is available there (for example, a wild plant unknown to the locals or familiar but not used).

Thus, two processes take place in the context of migration: first, the migrant keeps his ethnic identity through the food, secondly, the traditional food of the migrant also "migrates", being globalized as a result of spreading in the new environment.

Асмик Абрамян, к. ист. н.
ИАЭ РА, научный сотрудник
Эл. почта: hasmikabrahamyan@yandex.ru

Роман Овсепян, к. б. н.
ИАЭ РА, старший научный сотрудник
Эл. почта: roman.hovsepyan@yahoo.com

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ РОЛЬ ПИЩИ В КРУГОВОРОТЕ МИГРАЦИИ И ГЛОБАЛИЗАЦИИ (по материалам Сюника)

***Ключевые слова:** Сюник, дикорастущие съедобные растения, продукты питания, миграция, глобализация, этническая идентичность.*

Известно, что миграция способствует распространению ряда культурных элементов, в том числе продуктов питания в новых местах. Привязанность мигранта к традиционной пище в стране убежища объясняется психологической потребностью поддерживать осязаемую связь с социокультурной средой родной страны, поскольку еда одна из компонентов материальной культуры, которая тесно связана с этнической идентичностью. Армянские и зарубежные исследователи изучали роль еды, как проявление и сохранение этнической идентичности в жизни мигранта.

Доклад основан на этнографических и этнобиологических исследованиях, проведенных в нескольких десятках населенных пунктов всех укрупненных общин Сюникской области в 2017-2022 годах. Исследования проводились методом групповых и индивидуальных углубленных опросов и наблюдений.

В докладе, на примере Сюника, будут представлены пути появления дикорастущих съедобных растений и сельскохозяйственных продуктов питания в стране пребывания мигранта. Варианты перевозки продуктов питания, напитков и приправ следующие:

1) Мигрант, при эмиграции или последующем посещении родины, берет с собой продукты питания, напитки и приправы,

2) Родственники и друзья, с родины, вышеуказанные продукты посылают мигранту,

3) друзья и родственники, при посещении мигранта живущего за границей, берут с собой вышеуказанные продукты,

4) Мигрант заказывает вышеуказанные продукты людям, которые на родине занимаются сбором растений,

5) В последние годы практически во всех крупных армянских общинах действуют организации, которые импортируют и продают традиционную пищу, а также продукты питания и напитки из Армении.

Также были рассмотрены следующие вопросы: с какой целью, в какие страны, каким способом, по каким маршрутам перевозятся дикорастущие растения и сельскохозяйственные пищевые продукты.

Также рассматриваются несколько способов, с помощью которых дикие растения, напитки, приправы и готовая еда становятся узнаваемыми в новой стране мигранта, в основном присутствует фактор совместного приема пищи и дегустации; 1) взаимные визиты отдельных лиц или семей (соседей-иностранцев, коллег и т.п.), 2) интерес к пище, которую мигрант употребляет на месте работы или учебы, 3) презентация традиционной еды мигранта в рабочей или образовательной среде, 4) общественные мероприятия с участием иностранцев, 5) многоэтнические культурные мероприятия. Распространение знаний мигранта о традиционных продуктах питания в новой стране, особенно эффективно, если данное сырье (например, дикорастущее растение, неизвестное местным жителям или знакомое, но не используемое) там имеется.

Таким образом, в контексте миграции происходят два процесса: 1) мигрант сохраняет свою этническую идентичность посредством еды, 2) традиционная пища мигранта также «мигрирует», глобализуясь в результате распространения в новой среде.

ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԵՏԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՀԱՎԱՔՉԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՑԹԻ ՎՐԱ
(ԸՍՏ ԴԱՇՏԱՅԻՆ ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ)

Հիմնաբառեր՝ միգրացիա, հավաքչություն, վայրի հատապտուղներ, փշատերև ծառերի կոներ, սնկեր, ուտեստի համակարգ:

Հետխորհրդային շրջանում Հայաստանում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական ծանր իրավիճակի հետևանքով խախտվեցին կենսապահովման ավանդական ձևերը: Արդյունքում հավաքչությունը կենսական նշանակություն ստացավ սոցիալապես անապահով խավերի համար, որոնք իրենց սննդամթերքի պակասը լրացնում էին վայրի բույսերով:

Տասնյակ տարիների հավաքչության լայն ծավալները վայրի բույսերի նկատմամբ մեծ հետաքրքրություն առաջացրին: Ապրուստի միջոցները հավաքչությամբ ձեռք բերող սոցիալական խմբերն սկսեցին ընդլայնել վայրի բույսերի տեսականին: Նրանց համար տեղեկությունների կարևոր աղբյուր դարձան նաև վերջին տասնամյակներում դեպի Ռուսաստանի Դաշնություն ակտիվ միգրացիոն գործընթացները և միջլեռնիկ շփումները:

Հավաքչության վրա միգրացիոն գործընթացների ազդեցությունը դիտարկել ենք հետևյալ տեսանկյուններից.

- **Հատապտուղների հավաքչություն.** հետխորհրդային շրջանում ձևավորված հատապտուղների մեծ պահանջարկի արդյունքում դրանց տեսականին ընդլայնվեց նաև միգրացիոն գործընթացների շնորհիվ: Հայաստանում աստիճանաբար տարածվող հապալասի, արոսի, բոնչի («կալինա») հավաքչությունը և միգրացիոն գործընթացներն առնչվում են ուտեստի համակարգում տեղի ունեցող նորամուծություններին և հետևյալ խնդիրներին.

ա) Նշված հատապտուղների գործածությունն ուտեստում և ժողովրդական բժշկության մեջ:

բ) Այդ հատապտուղների մշակովի տեսակների (սորտերի) ներմուծում:

գ) Հայերենում այդ հատապտուղների ռուսերեն անվանումների գործածության պատճառները:

- **Սնկերի հավաքչություն.** դեպի Ռուսաստանի Դաշնություն միգրացիոն գործընթացները նպաստեցին, որ Հայաստանում հետաքրքրություն առաջանա այնպիսի սնկերի նկատմամբ, որոնք հայերն ուտեստում երբեք չեն գործածել: Այդ սնկերի հավաքչությանն առնչվում են նաև հետևյալ խնդիրները.

ա. Միգրացիոն գործընթացները և սնկերով պատրաստվող կերակուրները՝ որպես նորամուծություն:

բ. Հայերենին փոխանցված սնկերի ռուսերեն անվանումներ:

գ. Միգրացիոն գործընթացների և մասնավորապես ռուսերենի ազդեցությունը հայերի մեջ ավանդաբար գործածվող գառան դմակի և ոչխարասոկոնի անվանումների վրա:

- **Նորամուծություններ.** Հայոց հավաքչական մշակույթում նորամուծություններից է փշատերև ծառերի կոների հավաքչությունը, որը դիտարկել ենք հետևյալ տեսանկյունից.

ա) Միգրացիա և փշատերև ծառերի կոնների հավաքչություն:

բ) Միգրացիա և փշատերև ծառերի կոներից պատրաստվող քաղցրավենիքների, ծաղկափոշու, սերմերի կիրառության վերաբերյալ գիտելիքները ժողովրդական բժշկության մեջ:

Հետազոտությունը կատարվել է 2010-2023 թթ. Լոռու, Տավուշի, Սյունիքի և Գեղարքունիքի մարզերի մի շարք բնակավայրերում գրառած դաշտային ազգագրական նյութերի և մասնագիտական գրականության մեջ առկա տվյալների հիման վրա: Կիրառվել են պատմահամեմատական, վերլուծական և համադրական մեթոդները:

Anzhela Amirkhanyan
IAEf NAS RA, Researcher
Email: anjela.nersisyan.1969@mail.ru

INFLUENCE OF MIGRATION PROCESSES ON POST-SOVIET GATHERING CULTURE (BASED ON FIELD RESEARCH MATERIALS)

***Keywords:** Migration, gathering, wild berries, mushrooms, cones of coniferous trees, nutrition system.*

The difficult socio-economic situation that has developed in Armenia in the post-Soviet period has disrupted traditional methods of livelihood. As a result, gathering became vitally important for socially vulnerable segments of the population, who made up for the food shortage with wild plants.

Extensive gatherings spanning decades have generated great interest in wild plants. To expand the range, social groups that make a living from gatherings began to expand the range of wild plants. Migration processes and interethnic contacts, which have intensified in Russia in recent decades, have also become an important source of information for them.

We examined the influence of migration processes on gathering from the following positions:

- **Gathering wild berries.** As a result of the high demand for wild berries that formed in the post-Soviet period, their range also expanded due to migration processes. The gradually spreading gathering of *Sorbus aucuparia* L., *Viburnum opulus* L., *Vaccinium* L., and migration processes in Armenia are also associated with the following problems:

- a. The use and innovation of these wild berries in the nutrition system of Armenians and folk medicine.
- b. Import of cultivated varieties of these wild berries.
- c. Reasons for using the Russian names of these wild berries in the Armenian language.

- **Gathering of mushrooms.** Migration processes to Russia contributed to the emergence in the republic of interest in mushrooms, about which Armenians had practically no traditional knowledge. The following innovative processes are associated with the gathering of these mushrooms:

- a. migration processes and dishes prepared from mushrooms
- b. Russian names of mushrooms in Armenian
- c. the influence of migration processes on the names of mushrooms “vochharasokon” and “garan dmak”, traditionally used by Armenians.

- **Innovation.** We looked at the gathering of conifer cones from the following point of view:

- a. migration and collection of conifer cones
- b. migration and knowledge about the use of sweets from conifer cones, as well as seeds, pollen in folk medicine.

For the study, I've used mixed research methods that include analysis of my own field materials collected in 2009-2015 (ethnographic method), drawing historical parallels, combining diachronic and synchronous perspectives (historical-comparative method).

Анжела Амирханян

ИАЭ НАН РА, научный сотрудник

Эл. почта: anjela.nersisyan.1969@mail.ru

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ПОСТСОВЕТСКУЮ СОБИРАТЕЛЬСКУЮ КУЛЬТУРУ (ПО МАТЕРИАЛАМ ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

***Ключевые слова:** миграция, собирательство, дикие ягоды, шишки хвойных растений, грибы, система питания.*

Сложная социально-экономическая ситуация, сложившаяся в Армении в постсоветский период, нарушила традиционные способы жизнеобеспечения. В результате собирательство стало жизненно важным для социально незащищенных слоев населения, которые восполняли нехватку продовольствия дикими растениями.

Обширные объемы собирательства, охватывающего десятилетия, вызвали большой интерес к дикорастущим растениям. Социальные группы, зарабатывающие на жизнь собирательством, стали расширять ареал дикорастущих растений. Важным источником информации для них также стали миграционные процессы и межэтнические контакты, активизировавшиеся в последние десятилетия в России.

Влияние миграционных процессов на собирательство мы рассмотрели со следующих позиций:

- **Собирательство диких ягод.** В результате высокого спроса на ягоды, сформировавшегося в постсоветский период, их ассортимент также расширился за счет миграционных процессов. Постепенно распространяющиеся в Армении сбор голубики, рябины и калины и миграционные процессы также сталкиваются со следующими проблемами:

- а) Использование и инновации указанных ягод в системе питания армян и народной медицине.

- б) Импорт культивируемых сортов этих ягод.

- в) Причины использования русских названий этих ягод в армянском языке.

- **Собирательство грибов.** Миграционные процессы в Россию способствовали возникновению в республике интереса к грибам, о которые армяне не использовали в пищу. Со сбором этих грибов связаны следующие инновационные процессы:

- а) миграционные процессы и блюда, приготовленные из грибов,

- б) русские названия грибов на армянском языке,

- в) влияние миграционных процессов на названия грибов «вочхарасокон» и «гаран дмак», традиционно употребляемые у армян.

- **Инновации.** Собирательство шишек хвойных деревьев мы рассмотрели со следующей точки зрения:

ա) миграция и сбор шишек хвойных растений.

б) миграция и знания о применении сладостей из хвойных шишек, а также семян, пыльцы в народной медицине.

Для исследования проводились смешанные методы исследования, которые включают анализ собственных полевых материалов, собранных в 2009-2015 годы (этнографический метод); проведение исторический параллелей, сочетающих диахронные и синхронные перспективы (историко-сравнительный метод).

Ռուբեն Օհանջանյան, պ. գ. թ., դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ r.ohanjanyan@mail.ru

ՊՐՈՖԵՍԻՈՆԱԼ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ ՀՀ-ՈՒՄ ԳԼՈՒԿԱԼԻԶԱՑԻԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ պրոֆեսիոնալ մշակույթ, տպագիր արտադրանք, տպագիր օրինակ, կատարողական արվեստ, գրողների վարկանիշ, ազատ ժամանակ, ինստիտուցիոնալ կառույցներ:

Ըստ առավել տարածված մոտեցումների՝ գլոբալիզացիան տարբեր երկրների միջև քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և հասարակական կյանքի այլ ոլորտների ինտեգրացիոն գործընթաց է: Մեր խնդիրն է քննարկել ՀՀ պրոֆեսիոնալ մշակույթի ոլորտում տեղի ունեցող գլոբալիզացիոն գործընթացների ազդեցությունները: Պրոֆեսիոնալ մշակույթի ոլորտները բազմաթիվ են՝ տպագիր արտադրանք, երաժշտություն, բեմական արվեստ, կերպարվեստ, որոնց համալիր ուսումնասիրությունը բավականին բարդ է: Ուստի՝ գլոբալիզացիոն գործընթացի մասին պատկերացում կազմելու համար ընտրվել են սահմանափակ քանակով ցուցիչներ, որոնք են՝ գեղարվեստական գրական արտասահմանյան արժեքների արտադրությունը և տարածվածության շրջանակները ՀՀ բնակչության շրջանում: Դրանք դիտարկվել են էթնիկ տրվածքով՝ վերլուծելով այդ արժեքների ծագման երկրների քանակական պատկերը: Չնայած խորհրդային տարիներին գոյություն ունեցող խիստ գրաքննության պայմաններին, այնուամենայնիվ, բավականին աշխատանքներ են տարվել գրական արժեքների թարգմանության ուղղությամբ: Միայն 1979 թ. հայերենով հրատարակվել է 753 տպագիր միավոր, որոնցից 265-ը՝ թարգմանական, 4926,3 հազ. օրինակով: Փոփոխման միտումներն ուրվագծելու նպատակով վերլուծվել են ՀՀ Ազգային գրադարանի և Գրապալատի կողմից հրատարակված Հայ թարգմանական գրականության եռահատորյակի Գ հատորը: 2011-2020 թթ. գեղարվեստական գրականության և գրականագիտության բաժնում ներկայացված է 1231 տպագիր միավոր թարգմանական գրականություն: Մենք կարողացանք ուսումնասիրել դրանցից ընդամենը 200-ը՝ ըստ թարգմանության լեզվի: Թարգմանություններ են իրականացվել տասնվեց լեզուներից: Միննույն ժամանակ, անգլերենից և ռուսերենից թարգմանվել են նաև աշխարհի այլ երկրների հեղինակների ստեղծագործություններ: Այս փաստերը վկայում են համաշխարհային մշակութային կյանքում ՀՀ ինտեգրացիոն գործընթացների ընդլայնման մասին: Սակայն կա-

րևոր է նաև համադրել արժեքների արտադրության և սպառման ծավալները: Խորհրդային տարիներին ստեղծագործությունների տպաքանակը բավականին մեծ էր, ըստ որում՝ դրանք հնարավոր էր ձեռք բերել միայն զարտուղի ճանապարհներով: Կարելի է նշել, Նոդար Դումբաձեի ստեղծագործությունների տպաքանակը կազմում էր քսան հազար օրինակ: Գեղարվեստական գրականության սպառման ծավալները նույնպես նվազել են: Համեմատվել են նաև մեր զանգվածային հետազոտությունների տվյալներն ըստ գրողների վարկանիշների ժամանակագրական տեսանկյան, որի արդյունքում բացահայտվել է, որ բնակչության ճնշող մեծամասնությունը նշում է դասական գրողների ստեղծագործությունները, և խիստ սակավ են հիշատակում և՛ արտասահմանյան, և՛ հայ ժամանակակից գրողների անունները: Այս երևույթներից յուրաքանչյուրի փոփոխման միտումներն ունեն առանձահատուկ պատճառներ, օրինակ՝ ապրելակերպի և աշխատանքային գործունեության լարման մեծացում, ազատ ժամանակի օգտագործման օբյեկտների և հնարավորությունների ընդլայնում, տեղեկատվական դաշտի ծավալում, ինստիտուցիոնալ կառույցների, հատկապես կրթական համակարգի գործունեություն, միջէթնիկ հաղորդակցություն և այլն:

Ruben Ohanjanyan, Ph.D., Associate professor
IAE NAS RA, Researcher
Email: r.ohanjanyan@mail.ru

SOME ISSUES OF CHANGING TRENDS IN PROFESSIONAL CULTURAL VALUES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

***Key words:** professional culture, print production, print copy, performing arts, author's rating, free time, institutional structures.*

According to the most widespread approaches, globalization is a process of cross-integration of political, economic, cultural, social, and other spheres of life among different countries. Our task was to discuss the influences of the globalization processes taking place in the field of professional culture of the Republic of Armenia. There are many areas of professional culture: printed products, music, performing arts, and fine arts. The comprehensive study of those areas is quite complicated. Therefore, a limited number of indicators were selected to understand the globalization process. The selected indicators are the production and the scope of the dissemination of foreign literary values among the population of the Republic of Armenia. They have been viewed from an ethnic perspective, by analyzing the quantitative picture of the countries of origin representing these values.

Despite the conditions of strict censorship existing in the Soviet years, a significant amount of work was done towards translating literary values. Only in 1979, 753 print units were published in the Armenian language, 265 of which were translations (4926,3 (in thousands) print copies). For the purpose of outlining the trends of change, Volume C of the trilogy “The Armenian Translational Literature” by the RA National Library and the National Book Chamber of Armenia was analyzed. 1231 print units of translational literature are listed under the chapter “Fiction and Literary Studies” presenting the time period of 2011-2020. We were able to study only 200 of them based on the source language of the translated units. Translations were carried out from 16 languages. Meanwhile, some translations from English and Russian were the already translated works of the authors representing

other countries. These facts indicate that Armenia's integration processes in the global cultural life have expanded. However, it is also important to compare the volumes of value production and consumption. In the Soviet years, the circulation number of print products was high. Nevertheless, one could acquire those books only from the grey market or in other alternative ways. For example, the circulation of Nodar Dumbadze's books was 20.000. The consumption of fiction has decreased. The data of our mass research was also compared according to the chronological perspective of the writers' ratings, as a result of which it was revealed that the vast majority of the population mentions the works of classical writers, and very few mention the names of both foreign and Armenian contemporary writers. The changing tendencies of each of these phenomena have specific reasons, for example: increasing tension in lifestyle and work, a wider range of facilities and opportunities for spending free time, the development of information technologies, the operation of institutional structures, especially the educational system, inter-ethnic communication, etc.

Рубен Оганджян, к. ист. н, доцент
ИАЭ НАН РА, научный сотрудник
Эл. почта: r.ohanjanyan@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ТЕНДЕНЦИЙ ИЗМЕНЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Ключевые слова: профессиональная культура, печатная продукция, печатные единицы, исполнительское искусство, рейтинг писателей, свободное время, институциональные структуры.

Согласно наиболее распространенным подходам, глобализация - это процесс интеграции политической, экономической, культурной, социальной и других сфер жизни между разными странами. Нашей задачей было обсудить влияние процессов глобализации, происходящих в сфере профессиональной культуры Республики Армения.

Существует множество направлений профессиональной культуры: печатная продукция, музыка, исполнительское искусство, изобразительное искусство. Комплексное изучение этих областей весьма сложно. Поэтому для понимания процесса глобализации было выбрано ограниченное количество показателей. Выбранными показателями являются производство и масштабы распространения иностранных литературных ценностей среди населения Республики Армения. Они были рассмотрены с этнической точки зрения, путем анализа количественной картины стран происхождения. Несмотря на условия жесткой цензуры, существовавшие в советские годы, была проделана значительная работа по переводу литературных ценностей. Только в 1979 году на армянском языке было издано 753 печатных единиц, из них 265 переводов в 4926,3 тысяче печатных экземпляров. С целью выявления тенденций изменений был проанализирован том 3 трилогии «Армянская переводная литература» Национальной библиотеки РА и Национальной книжной палаты Армении. В разделе «Художественная литература и литературоведение» за период 2011-2020 годов указано 1231 печатное издание переводной литературы. Нам удалось изучить только 200 из них — исходя из языка переведенных единиц. Переводы осуществлялись с 16 языков. При этом некоторые переводы с английского и русского языка представляли собой уже переведенные произведения авторов,

представляющих другие страны. Эти факты свидетельствуют о том, что интеграционные процессы Армении в мировую культурную жизнь расширились. Однако важно также сопоставить объемы производства и потребления. В советские годы тираж печатной продукции был высоким. Тем не менее, эти книги можно было приобрести только на черном рынке или другими альтернативными способами. Например, тираж книг Нодара Думбадзе составил 20 тысяч. Потребление художественной литературы сократилось. Данные нашего массового исследования сопоставлялись также по хронологическому ракурсу рейтингов писателей, в результате чего выяснилось, что подавляющее большинство населения упоминает произведения писателей-классиков, и очень немногие упоминают имена обоих — зарубежные и армянские современные писатели. Тенденции изменения каждого из этих явлений имеют конкретные причины, например: усиление напряженности в образе жизни и работе, расширение спектра объектов и возможностей для проведения свободного времени, развитие информационных технологий, функционирование институциональных структур, особенно системы образования, межнациональное общение и т.д.

Հոփսիմե Ասատրյան, պ. գ. թ.
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ hripetnos@mail.ru

ԱՐԴԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՑՆԵՐԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐՈՒՄ

Հիմնարաներ՝ համաշխարհայնացում, խաղ, մանկական բանահյուսություն, հաշվերգ, քաղաքական գործընթացներ:

Վերջին ժամանակներում (20-րդ դարավերջ և 21-րդ դարասկիզբ) համաշխարհայնացման թեման ամենաքննարկվողներից է ամբողջ աշխարհում: Հայտնի է, որ այն իր ազդեցությունն է թողնում նաև ժողովրդական մշակույթի տարբեր դրսևորումների, այդ թվում՝ բանահյուսության վրա: Մանկական բանահյուսությունը աշխարհայնացված է նույնքան, որքան հասարակական կյանքը: Մանկական բանավոր ժառանգության զարգացմանը նպաստող գործոններից են հասարակական կյանքի համընդհանուր փոփոխությունները, հանրահայտ մարդկանց կյանքից վերցված միջադեպերը, կրոնական և քաղաքական բնույթի՝ իրական ժամանակում տեղի ունեցող իրական և «վիրտուալ պատերազմները» և այլն: 2022 թ. փետրվարից սկսած ռուս-ուկրաինական հակամարտության հետևանքով ՀՀ տեղափոխվեցին հազարավոր ռուս ընտանիքներ, որոնց երեխաներն ինտեգրվեցին ինչպես կրթական համակարգում, այնպես էլ հասակակիցների հետ առօրյա շփումների մեջ: Դրա հետևանքով մանկական բանավոր խոսքում ևս տեղի ունեցան փոփոխություններ: Հաշվերգերը, որպես մանկական բանահյուսության մի մաս, իրենց բովանդակության մեջ արտացոլում են նաև տեղի ունեցող քաղաքական գործընթացները: Մեր գրանցած հաշվերգերի հիմնական կերպարները քաղաքական գործիչներն են՝ հումորային-գվարճական դրսևորումներով:

Մեր նպատակն է սույն զեկուցմամբ ներկայացնել համաշխարհայնացման գործընթացների արտացոլումը մանկական բանահյուսության մեջ՝ խաղերի հաշվերգերի տեսքով տեղի ունեցած փոփոխությունների օրինակով: Դաշտային ազգագրական ուսումնա-

սիրությունները կատարվել են 2013-2023 թթ. 10-15 տարեկան հայ և ռուս երեխաների շրջանում՝ Արարատի մարզի Մասիս քաղաքում և Մխչյան գյուղում, Երևան քաղաքի Ծեն-գավիթ և Նոր Նորք վարչական շրջաններում: Հետազոտությունը կատարվել է խորացված հարցազրույցի, դիտման և մասնակցային հետազոտության մեթոդներով:

Hripsime Asatryan, Ph.D.
IAE NAS RA, Researcher
Email: hripetnos@mail.ru

MANIFESTATIONS OF MODERN SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN CHILDREN'S GAMES

Key words: globalization, game, children's folklore, history, political processes.

Recently (the end of the 20th century and the beginning of the 21st century), the topic of globalization is one of the most discussed throughout the world. It is known that it also influences various manifestations of mass culture, including folklore. Children's folklore is geologized in the same way as social life. Factors contributing to the development of children's oral heritage include general changes in social life, incidents in the lives of famous people, real and “virtual wars” of a religious and political nature, occurring in real time, etc. As a result of the Russian-Ukrainian conflict that began in February 2022, thousands of Russian families moved to Armenia, and their children were integrated into both education and everyday interactions with peers. As a result, changes occurred in children's oral speech.

Counting-out rhymes, as part of children's folklore, also reflect ongoing political processes in their content. The main characters of our recorded reports are politicians with humorous and entertaining expressions.

In this report, our goal is to present a reflection of globalization processes in children's folklore using the example of changes that have occurred in the texts of a number of games. Ethnographic field research was carried out in 2013-2023, in different years, among 10-15 years old Armenian and Russian girls in the city of Masis and the village of Mkhchyan, Ararat region, Shengavit and Nor Nork administrative districts of Yerevan. The study was conducted using in-depth interview, observation and participatory research methods.

Рипсима Асатрян, к. ист. н
ИАЭ НАН РА, научный сотрудник
Эл. почта: hripetnos@mail.ru

ПРОЯВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ДЕТСКИХ ИГРАХ

Ключевые слова: глобализация, игра, детский фольклор, история, политические процессы.

В последнее время (конец 20 века и начало 21 века) тема глобализации является одной из самых обсуждаемых во всем мире. Известно, что она также оказывает свое влияние на различные проявления массовой культуры, в том числе и на фольклор. Детский фольклор

геологизирован так же, как и общественная жизнь. К числу факторов, способствующих развитию детского устного наследия, относятся всеобщие изменения в общественной жизни, происшествия из жизни известных людей, реальные и «виртуальные войны» религиозного и политического характера, происходящие в реальном времени и т.п. В результате российско-украинского конфликта, начавшегося в феврале 2022 года, тысячи российских семей переехали в Армению, а их дети были интегрированы как в образование, так и в повседневное общение со сверстниками. В результате произошли изменения и в устной речи детей.

Считалки, как часть детского фольклора, в своем содержании также отражают происходящие политические процессы. Главные герои записанных нами считалок – политики с юмористически-развлекательными проявлениями.

В данном докладе наша цель – представить отражение глобализационных процессов в детском фольклоре на примере изменений, произошедших в текстах ряда игр. Этнографические полевые исследования проводились в 2013-2023 годах среди армянских и русских девочек 10-15 лет в городе Масис и селе Мхчан Арагатской области, Шенгавитском и Нор Норкском административных районах города Еревана. Исследование проводилось с использованием методов глубинного интервью, наблюдения и включенного наблюдения.

Մակիչ Վարդանյան
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ լաբորանտ
Էլ. հասցե՝ makich1639@gmail.com

ԳԼՈՒԲԱԼԱՑՄԱՆ ԴԻՄԿՈՒՐՍԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ԶԼՄ-ՆԵՐՈՒՄ

Հիմնարատեր՝ գլոբալացում, դիսկուրս, Հայաստանյան ԶԼՄ, ընտանիք, լեզու, կրոն, մշակույթ:

Արդի գլոբալ աշխարհում համաշխարհայնացման գործընթացներից անմասն չէ նաև Հայաստանի Հանրապետությունը: Հետխորհրդային շրջանում սոցիալ-մշակութային փոփոխությունները ոչ միանշանակ պատկերացումներ և վերաբերմունք են ստեղծել գլոբալացում երևույթի վերաբերյալ՝ չափազանց կարևոր դարձնելով այդ ընկալումները (վեր)արտադարող գործոնների ուսումնասիրությունները: Արդի աշխարհում գլոբալացման դիսկուրս ձևավորող և տարածող կարևորագույն միջոցներից են ԶԼՄ-ները և սոցիալական ցանցերը: Տվյալ զեկուցման համար մեր ընտրությունը կանգ է առել ԶԼՄ-ների վրա, քանի որ ԶԼՄ-ների կողմից արտադրված բովանդակությունը հստակ մշակվում է, վերահսկվում և ունի հստակ թիրախային խմբեր: Սույն զեկույցի նպատակն է պարզել, թե Հայաստանյան ԶԼՄ-ներն ինչպիսի դիրքորոշում ունեն գլոբալացման նկատմամբ, ինչպես են այն սահմանում և ինչ բովանդակություն են տարածում հանրության շրջանում:

Զեկուցման մեջ ներկայացվելու են Հայաստանյան քսանմեկ ԶԼՄ կայքերում առկա երեսունհինգ հոդվածների ուսումնասիրություններ, որոնք վերաբերում են 2003-2023 թթ.: Ուսումնասիրության համար առանձնացրել ենք մի շարք չափումներ, դրանք են. 1) նյութը տեղեկատվական է, թե՞ վերլուծական, 2) սահմանվում է արդյոք գլոբալացումը, թե՞ ոչ, 3)

ն՞ր երկրին է նյութը վերաբերում, 4) գլոբալացումը դիտվում է դրակա՞ն, բացասակա՞ն, թե՞ չեզոք երևույթ, 5) ի՞նչն է դիտվում իբրև սպառնալիքի օբյեկտ, 6) ինչպե՞ս է հիմնավորվում սպառնալիքը, 7) ի՞նչ ոլորտների հետ է կապվում բացասական ազդեցությունը, 8) ի՞նչն է դիտվում որպես դրական երևույթ, 9) ի՞նչ ոլորտների հետ է կապվում դրականը, 10) ինչպե՞ս է հիմնավորվում դրական կապը: Աշխատանքի տեսական հիմքում արևմտյան, ռուսական և հայկական միջգիտակարգային տեսություններն են, հետազոտության մեթոդները՝ բովանդակային և դիսկուրս վերլուծությունները:

Տարիների ընթացքում գլոբալացման նկատմամբ վերաբերմունքը փոխվում է դեպի չեզոք կողմնորոշում: Մինչև 2018 թ., գլոբալացումը որպես բացասական երևույթ ընդունում էին մեր կողմից ուսումնասիրված կայքերի 76.4%-ը, որպես դրական երևույթ՝ 11.8%-ը և որպես չեզոք երևույթ՝ 11.8%-ը: Մասնավորապես, սկսած 2018 թ.-ից, նկարագրվել է նվազում դեպի բացասական կողմնորոշումը: Այդ նվազումը կազմել է մոտ 32%:

Հայաստանյան կայքերը նպատակ են հետապնդում ավելի «սուր» վերնագրերով քաղաքական նյութեր տեղադրել՝ ընթերցողների լայն այցելություն ապահովելու նպատակով, իսկ գլոբալացման թեման լայն հնարավորություններ է տալիս հասարակությանը «սուր» թեմաներ բարձրացնելու համար, քանզի դրանում հաճախակի շոշափվող թեմաներից են լեզուն, կրոնը, ընտանիքը, մշակույթը և այլն:

Makich Vardanyan
IAE NAS RA, Senior assistant
Email: makich1639@gmail.com

GLOBALIZATION DISCOURSE IN THE ARMENIAN MASS MEDIA

Keywords: *globalization, discourse, Armenian mass media, family, language, religion, culture.*

In the modern global world, the Republic of Armenia also forms a part of globalization processes. Social and cultural changes in the post-Soviet period have made ambiguous insights and an attitude towards the phenomenon of globalization, by making extremely relevant studies of the factors that reproduce those perceptions. In the modern world, mass media and social networks are among the most important forming and distributing means of globalization discourse. As far as this work is concerned, we have given preference to the mass media, because the content produced by the media is clearly processed, controlled and has certain target groups. The purpose of this work is to find out what kind of approach the Armenian mass media have towards globalization, how they define it and what content they spread among the public.

In the report, studies of 35 articles, available on 21 websites of Armenian mass media that refer to 2003-2023, will be presented. In the work, we give a try to find out the position of the Armenian mass media towards globalization. For our study, we have distinguished a number of measurements, which are as follows: 1. Is the material informative or analytical? 2. Whether or not globalization is defined? 3. Which country does the material refer to? 4. Is globalization observed as a positive, negative or neutral phenomenon? 5. What is seen as a threat object? 6. How is the threat substantiated? 7. How does the negative impact relate to the spheres? 8. What is viewed as a positive phenomenon? 9. What spheres is the positive associated with? 10. How is the positive correlation

justified? The research is based on Armenian, Russian and English literature focusing on interdisciplinary approaches on globalization. The methods for this research included content and discourse analysis.

Over the years, the attitude towards globalization has been changing to a neutral orientation. Until 2018, 76,4% of the websites we studied accept globalization as a negative phenomenon, 11,8% as a positive phenomenon and 11,8% as a neutral one. In particular, since 2018 a decrease towards negative orientation has been described. That decrease has formed about 32%.

Armenian websites aim to post political materials with more "sharp" titles to ensure a wide readership, and the topic of globalization provides ample opportunities to raise "sharp" topics for society, because it is related to such traditional areas as language, family, religion, culture, etc.

Макич Варданян

ИАЭ НАН РА, старший ассистент

Эл. почта: makich1639@gmail.com

ДИСКУРС ГЛОБАЛИЗАЦИИ В АРМЯНСКИХ СМИ

***Ключевые слова:** глобализация, дискурс, армянские СМИ, семья, язык, религия, культура.*

В современном глобальном мире Республика Армения также является частью глобализационных процессов. В постсоветский период социокультурные изменения создали неоднозначные представления и отношения к феномену глобализации, что делает чрезвычайно важным изучение факторов, которые воспроизводят эти представления. Средства массовой информации и социальные сети являются одними из важнейших средств формирования и распространения глобализационного дискурса в современном мире. Для этой работы мы выбрали средства массовой информации, поскольку контент, производимый средствами массовой информации, четко разработан, контролируется и имеет четкие целевые группы. Цель данной работы выяснить, какой подход у армянских СМИ к глобализации, как они ее определяют и какой контент распространяют среди общественности.

В докладе будут представлены исследования тридцати пяти статей, размещенных на сайтах двадцати одного армянского СМИ, которые относятся к 2003 -2023 годам. В работе предпринята попытка выяснить позицию армянских СМИ по отношению к глобализации. Для нашего исследования мы определили ряд измерений, а именно:

1. Является ли материал информативным или аналитическим?
2. Есть ли определение глобализации или нет?
3. К какой стране относится материал?
4. Рассматривается ли глобализация как положительное, отрицательное или нейтральное явление?
5. Что рассматривается как объектом угрозы?
6. Чем обоснована угроза?
7. С какими сферами связано негативное воздействие?
8. Что считается положительным явлением?
9. С какими сферами связано позитивное отношение?

10. Чем обоснована положительная связь?

Теоретической основой исследования являются западные, российские и армянские междисциплинарные теории о глобализации, использованы методы контент анализа и дискурс-анализа.

С годами отношение к глобализации меняется в сторону нейтральной ориентации. До 2018 года 76,4% веб-сайтов, исследованных нами, воспринимали глобализацию как негативное явление, 11,8% — как позитивное явление и 11,8% — как нейтральное явление. В частности, начиная с 2018 года, зафиксировано снижение в сторону негативной направленности. Это снижение составило около 32%.

Армянские сайты стремятся размещать политические материалы с более “острыми” заголовками, чтобы обеспечить широкую читательскую аудиторию, а тема глобализации предоставляет широкие возможности для поднятия “острых” тем для общества, ведь язык, религия, семья, культура и т. д. часто обсуждаемые темы.

ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Նժդեհ Երանյան, պ. գ. թ.
ՀՊԹ, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ nzhdehyan@gmail.com

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (ԶՈՐԱՑ ՔԱՐԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿԸ)¹

Հիմնաբառեր՝ ազգայնականություն, հնագիտություն, Ձորաց քարեր, հետխորհրդային Հայաստան:

Ազգայնականությունը, որպես գաղափարախոսություն, որը նպաստում է ինքնության կերտմանը, երբեմն յուրօրինակ կերպով միահյուսվում է հնագիտական հետազոտություններին:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հայաստանում մշակութային ժառանգության հանդեպ տարվող քաղաքականության ուսումնասիրությունը կարող է լինել այն առանցքային կետերից մեկը, որը թույլ կտա հասկանալ այդ բարդ շրջանում ինքնության և ժառանգության պահպանման և օգտագործման հետ կապված տարբեր հարցեր:

Այս ուսումնասիրությունը մեկ դեպքի քննությամբ ներկայացնում է հետխորհրդային Հայաստանում հնագիտության և ազգայնականության բարդ և բազմակողմանի հարաբերությունները, թե ինչպես ազգայնական տրամադրությունները կարող են ազդել մեկ հնագիտական հուշարձանի պահպանման, ուսումնասիրության և հանրահռչակման վրա:

Առկա գրականության ուսումնասիրության, հարցազրույցների և դիտարկման միջոցով փորձել ենք պարզել ազգայնականության և հնագիտության միջև փոխհարաբերությունները և ազդեցությունները, հասկանալ, թե ազգայնական օրակարգերը ինչպես կարող են ազդել հնագիտական հուշարձանի շուրջ կառուցված պատմությունների, դրանց ընկալման և ներկայացման վրա: Այդ մոտեցումները երբեմն կարող են ազդել գիտական հետազոտությունների ընթացքի վրա՝ պոտենցիալ ռիսկ ստեղծելով հուշարձանի օբյեկտիվ ուսումնասիրության համար:

Ձորաց քարերի դեպքի ուսումնասիրության միջոցով նպատակ ունենք ընդգծել քաղաքական գաղափարախոսության և անաչառ հնագիտական հետազոտության միջև հավասարակշռություն հաստատելու կարևորությունը: Քննարկվում են նաև հարցեր՝ նման զգայուն թեմաների դեպքում քաղաքականություն մշակողների պարտականությունների վերաբերյալ:

¹Հետազոտությունը կատարվել է ՀՀ ԿԳՄՍՆ Գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 22YR-6A010 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

Yeranyan Nzhdeh, Ph.D.
History Museum of Armenia
IAE NAS RA, Researcher
Email: nzhdehyan@gmail.com

ARCHAEOLOGY AND NATIONALISM (THE EXAMPLE OF “ZORATS QARER”)²

Keywords: *nationalism, archaeology, “Zorats Qarer”, post-Soviet, Armenia.*

Nationalism, as an ideology that contributes to the construction of identity, is sometimes peculiarly intertwined with archaeological research.

The study of the policy towards cultural heritage in Armenia after the collapse of the Soviet Union can be one of the key points that will allow us to understand various issues related to the preservation and use of identity and heritage in that complicated period.

Through a single case study, this study presents the complex and multifaceted relationship between archaeology and nationalism in post-Soviet Armenia and how nationalistic sentiments can influence the conservation, study, and popularization of an archaeological monument.

Through the study of available literature, interviews, and observation, we tried to find out the relationship and effects between nationalism and archaeology and to understand how nationalist agendas can affect the stories built around the archaeological monument, their perception, and their presentation. These approaches can sometimes affect the course of scientific research, creating a potential risk for the objective study of the monument.

Through the “Zorats Qarer” case study, we aim to highlight the importance of establishing a balance between political ideology and impartial archaeological scrutiny. Questions regarding the responsibilities of policymakers on such sensitive topics are also discussed

Еранян Нжде, к. ист. н.
Музей истории Армении
ИАЭ НАН РА, научный сотрудник
Эл. почта: nzhdehyan@gmail.com

АРХЕОЛОГИЯ И НАЦИОНАЛИЗМ (НА ПРИМЕРЕ “ЗОРАЦ КАРЕР”)

Ключевые слова: *национализм, археология, “Зорац Карер”, постсоветская Армения.*

Национализм как идеология, способствующая конструированию идентичности, иногда своеобразно переплетается с археологическими исследованиями.

Изучение политики в отношении культурного наследия в Армении после распада Советского Союза может стать одним из ключевых моментов, который позволит нам понять различные вопросы, связанные с сохранением и использованием идентичности и наследия в тот сложный период.

Данное исследование представляет сложную и многогранную связь между археологией и национализмом в постсоветской Армении, а также то, как националистические настроения могут влиять на сохранение, изучение и популяризацию археологического памятника.

² The research was carried out with the financial support of the Science Committee of the Armenian National Academy of Sciences, within the framework of the scientific project under the code 22YR-6A010.

Путем изучения доступной литературы, интервью и наблюдений мы попытались выяснить взаимосвязь и влияние национализма и археологии, понять, как националистические программы могут повлиять на истории, построенные вокруг археологического памятника, их восприятие и представление. Эти подходы иногда могут повлиять на ход научных исследований, создавая потенциальный риск для объективного изучения памятника.

С помощью исследования “Зорац Карер” мы стремимся подчеркнуть важность установления баланса между политической идеологией и археологическим исследованием. Также обсуждаются вопросы, касающиеся ответственности политиков в таких деликатных темах.

Համազասպ Աբրահամյան
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ լաբորանտ
ՀՊԹ, գիտաշխատող-ֆոնդապահ
Էլ. հասցե՝ abrahamyanhamazasp@gmail.com

ԿՈՆՖԼԻԿՏ ԵՎ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒՅ

Հիմնարարներ՝ մշակութային ժառանգություն, մասնավոր հավաքածու, իրավական կարգավորումներ, մշակութային ժառանգության պաշտպանություն:

Մշակութային ժառանգության պահպանության, ուսումնասիրման և տարածման առանցքային կառույցներ հանդիսացող թանգարանների հետ մեկտեղ գոյություն ունեն բազմաթիվ մասնավոր հավաքածուներ: Հայտնի գրեթե բոլոր թանգարանների համար հիմք կամ հետագա համալրման միջոց են ծառայել հենց մասնավոր հավաքածուները:

Ընդհանուր առմամբ մասնավոր հավաքածուները կարելի է դասել բաց և փակ խմբերի: Բաց մասնավոր հավաքածուները ցուցադրվում են կամ հնարավորություն են ընձեռում այցելուներին ծանոթանալ ընդգրկված արտեֆակտներին կամ դրանց մի մասին, իսկ անհատ փակ հավաքածուները հասանելի չեն հետազոտողներին և այցելուներին: Մասնավոր հավաքածուները կարելի է տարբերակել նաև ըստ իրենց չափերի, նշանակության և արժողության:

Ձեկույցի նպատակն է տարբերակել մասնավոր հավաքածուների նշանակությունն ու կարգավիճակը և համադրելով համաշխարհային օրինակների ու Արցախյան պատերազմի փորձի հետ՝ քննարկել դրանց պաշտպանվածությունը: Թեմայի շրջանակներում խնդիր ունենք ուսումնասիրել և ներկայացնել պետություն-մասնավոր հավաքածու հարաբերություններում կողմերի վերաբերմունքն ու ակնկալիքները:

Այս տեսանկյունից մասնավոր հավաքածուների վերաբերյալ խնդիրներն արտահայտվում են հատկապես բնական աղետների և կոնֆլիկտների ժամանակ, երբ առաջանում է արժեքավոր հավաքածուների անվտանգության կամ տարհանման խնդիրը: Մասնավոր հավաքածուները չունեն կոնվենցիաներով ու օրենքներով սահմանված նույն պաշտպանվածությունը, ինչպիսիք ունեն թանգարանները: Թեման արդիական է հատ-

³ Հետազոտությունը կատարվել է ՀՀ ԿԳՄՍ Գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 22YR-6A010 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

կապես Արցախյան 44-օրյա պատերազմի և դրան հաջորդած իրավիճակի պայմաններում: Սահմանային լարված իրավիճակի պարագայում ուշադրության են արժանի նաև սահմանամերձ մարզերում գտնվող մասնավոր հավաքածուները:

Hamazasp Abrahamyan
IAE NAS RA, Senior assistant
History Museum of Armenia, Researcher
Email: abrahamyanhamazasp@gmail.com

CONFLICT AND PRIVATE COLLECTION⁴

Keywords: *cultural heritage, private collection, legal regulations, protection of cultural heritage.*

Along with museums, which are key structures for the preservation, study and dissemination of cultural heritage, there are many private collections as well. For almost all famous museums, private collections served as a basis or a means of further replenishment.

In general, private collections can be divided into open and closed groups. Open private collections display or allow visitors to view all or part of the included artifacts, while closed collections are not accessible to researchers and visitors. Private collections can also be distinguished according to their size, significance and value.

The purpose of the report is to underline the importance and status of private collections and, comparing them with worldwide known examples and the experience of the Artsakh war, to discuss their protection issues. Within the framework of the topic, we have a task to study and present the attitudes and expectations of the parties in the state-private collection relationship.

From this point of view, problems regarding private collections are expressed especially during natural disasters and conflicts, when the issue of safety or evacuation of valuable collections arises. Private collections do not have the same protections set forth by convention and law as museums do. The topic is relevant especially in the conditions of the 44-day Artsakh war and the situation that followed it.

In the case of a tense border situation, the private collections in the border regions also need attention.

Амазасп Абрамян
ИАЭ НАН РА, старший лаборант
Музей истории Армении, научный сотрудник
Эл. почта: abrahamyanhamazasp@gmail.com

КОНФЛИКТ И ЧАСТНАЯ КОЛЛЕКЦИЯ

Ключевые слова: *культурное наследие, частная коллекция, правовое регулирование, охрана культурного наследия.*

Наряду с музеями, которые являются ключевыми структурами по сохранению, изучению и распространению культурного наследия, существует и множество частных

⁴ The research was carried out with the financial support of the Science Committee of the Armenian National Academy of Sciences, within the framework of the scientific project under the code 22YR-6A010.

коллекций. Практически для всех известных музеев частные коллекции служили основой или средством дальнейшего пополнения.

В целом частные коллекции можно разделить на открытые и закрытые группы. Открытые частные коллекции отображают или позволяют посетителям просматривать все или часть включенных в них артефактов, тогда как закрытые коллекции недоступны исследователям и посетителям. Частные коллекции также можно разделить по значимости и ценности.

Цель доклада – подчеркнуть важность и статус частных коллекций и, сравнивая их с всемирно известными примерами и опытом Арцахской войны, обсудить вопросы их защиты. В рамках темы перед нами стоит задача изучить и представить отношения и ожидания сторон в государственно-частных коллекционерских отношениях.

С этой точки зрения проблемы с частными коллекциями особенно ярко проявляются во время стихийных бедствий и конфликтов, когда возникает вопрос сохранности или эвакуации ценных коллекций. Частные коллекции не имеют такой же защиты, предусмотренной конвенциями и законом, как музеи. Тема актуальна особенно в условиях 44-дневной Арцахской войны и последовавшей за ней ситуации.

В случае напряженной приграничной ситуации во внимание нуждаются и частные коллекции в приграничных регионах Армении.

Անուշ Մաֆարյան

ԵՊՀ մշակութաբանության ամբիոնի հայցորդ
Էլ. հասցե՝ anush.safaryan@ysu.am

ՄԱՀՄԱՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԸ⁵

Հիմնաբառեր՝ միջպետական սահման, նշան, սահմանային բնակավայր, ցուցադրական ասպեկտ:

Միջպետական սահմանի նշումը ոչ միայն աշխարհագրական, ռազմական, քաղաքական երևույթ է, այլ նաև այն մի յուրահատուկ մշակութային ֆենոմեն է: Այն ոչ միայն պաշտպանական համակարգ է, այլ նաև յուրահատուկ հաղորդակցման համակարգ է, որը իր մեջ ներառում է որոշակի ժեստերի, նշանների տեղադրումը սահմանին: Հատկապես հետաքրքրական է, թե որոնք են սահմանները ցուցող այդ նշանները և ինչու են կիրառվում հենց այդպիսիք:

Զեկույցի մեջ փորձ է արվել հավաքված նյութի միջոցով դասդասել այդ նշանները, հասկանալ դրանց առանձնահատկությունները, կիրառությունը, պատկերագրությունն ու գործառույթը սահմանին:

Փորձ է արվում քննարկելու այդ նշանների երկու հիմնական ասպեկտները. առաջին՝ դրանց կազմակերպական, գաղափարական, մշակութային ներուժը հենց սահմանային բնակավայրերի և համայնքների համար, և երկրորդ՝ դրանց արտաքին, ցուցադրական

⁵ Հետազոտությունը կատարվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ Գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 22YR-6A010 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

ասպեկտը, որը կարծես թե թելադրում է դրանց տեղադրությունը, թե ծավալային ու պատկերագրական լուծումները:

Զեկույցը կազմված է Սյունիքի և Տավուշի մարզերի օրինակներով:

Anush Safaryan

Ph.D. student of YSU, Department of Cultural Studies

Email: anush.safaryan@ysu.am

THE BORDER AND THE SIGN⁶

Keywords: *interstate border, sign, border settlement, demonstrative aspect.*

The marking of the interstate border is not only a geographical, military, political phenomenon, but also a unique cultural phenomenon. It is not only a defense system, but also a unique communication system, which includes the placement of certain gestures and signs at the border. It is especially interesting to know what those border markings are and why they are used.

In the report, an attempt was made to classify these signs, to understand their features, iconography and function on the border using the collected material.

An attempt is made to discuss two main aspects of these signs: first, their organizational, ideological, cultural potential for the border settlements and communities, and second, their external, demonstrative aspect, which seems to dictate their location or dimensional and pictorial solutions.

The report is based on the examples of Syunik and Tavush regions.

Ануш Сафарян

Аспирант ЕГУ, кафедра культурологии

Эл. почта: anush.safaryan@ysu.am

ГРАНИЦА И ЗНАК

Ключевые слова: *межгосударственная граница, знак, приграничное поселение,, демонстративный аспект.*

Обозначение межгосударственной границы - это не только географическое, военное, политическое явление, но и уникальное культурное явление. Это не только система обороны, но и уникальная система связи, включающая размещение определенных жестов и знаков на границе. Особенно интересно узнать, что это за пограничные знаки и почему они используются.

В докладе на основе собранного материала предпринята попытка классифицировать эти знаки, понять их особенности, применение, иконографию и функцию на границе.

Сделана попытка обсудить два основных аспекта этих знаков: во-первых, их организационный, идеологический, культурный потенциал для приграничных поселений и сооб-

⁶ The research was carried out with the financial support of the Science Committee of the Armenian National Academy of Sciences, within the framework of the scientific project under the code 22YR-6A010.

ществ, во-вторых, их внешний, демонстративный аспект, который как бы диктует их место-положение или объемно-изобразительные решения.

Доклад основан на примерах Сюникской и Тавушской областей.

Լուսինե Անգելուշ
ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, ավագ լաբորանտ
Էլ. հասցե՝ lusineangelush@gmail.com

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԴԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ լեզվական քաղաքականություն, լեզվական պլանավորում, մայրենի լեզու, օտար լեզու, ինքնություն:

Լեզվի և հասարակության զարգացումը ոչ միայն չեն բացառում, այլև ենթադրում են լեզվի վրա գիտակցված ազդեցության հնարավորությունն ու անհրաժեշտությունը:

Զեկույցի նպատակն է ներկայացնել արդի շրջանում ՀՀ-ի կողմից իրականացվող լեզվական քաղաքականությունը՝ որպես ընդհանուր պետական քաղաքականության մաս: Հետազոտության ընթացքում կարևորվել է հետևյալ խնդիրների ներկայացումը.

- Հայաստանի Հանրապետության լեզվական քաղաքականությունը կարգավորող օրենքները, դրանց փաստացի կիրառելիությունը,
- պետական լեզվի և օտար լեզուների գործածության հարաբերակցությունը գլոբալացման շրջանում,
- լեզվական քաղաքականության խնդիրները կրթության, գանգվածային լրատվության ոլորտներում:

Լեզվական իրավիճակի զարգացման միտումների ուսումնասիրման արդիականությունը պայմանավորված է համաշխարհային հանրության սոցիալական կառուցվածքում տեղի ունեցող փոփոխություններով՝ ակտիվ միգրացիոն գործընթացներ, տեղեկատվության հասանելիություն, սոցիալական համայնքների փոխադարձ կապեր տնտեսական, քաղաքական, մշակութային ոլորտներում:

Այս համատեքստում առավել կարևոր է հասկանալ լեզվական հարաբերությունները կարգավորող օրենքների ճկունությունը, օտար լեզուների իմացության զարգացման համար ստեղծված հնարավորությունները, մայրենի լեզվի պահպանման խնդիրներն ու հիմնահարցերը:

Աշխատանքի տեսական հիմքում «լեզվական քաղաքականություն» և «լեզվական պլանավորում» եզրույթների ներկայացումն է: Անդրադարձել ենք ՀԽՍՀ լեզվական քաղաքականությանը, հայոց լեզվի կարգավիճակին և լեզվական քաղաքականության մշակման հնարավորություններին, լեզվական քաղաքականությունն արդի շրջանում կարգավորող օրենքներին:

Հետազոտության համար կիրառվել են փաստաթղթերի վերլուծության և փորձագիտական հարցազրույցի մեթոդները: Կատարվել է լեզվական քաղաքականությունը կարգավորող օրենքների բովանդակային վերլուծություն, ամփոփված են տվյալ օրենքների

կիրառելիության բարդություններն արդի շրջանում: Փորձագիտական հարցազրույցներ են իրականացվել Հայաստանում լեզվական քաղաքականությունը կարգավորող կառույցների ներկայացուցիչների հետ, որոնց հիման վրա ներկայացվել են ՀՀ-ի լեզվաքաղաքականության մշակման արդի միտումները, սկզբունքներն ու խնդիրները գլոբալացման շրջանում:

Lusine Angelush
IAE NAS RA, Senior Assistant
Email: lusineangelush@gmail.com

LANGUAGE POLICY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN MODERN CONDITIONS

Keywords: *language policy, language planning, mother tongue, foreign language, identity.*

The development of language and society not only excludes but also implies the possibility and necessity of conscious influence on language.

The article's goal is to present the language policy that the Republic of Armenia currently uses as part of its overall state policy. The presentation of the following problems was highlighted during the research:

- The laws regulating the language policy of the Republic of Armenia, their actual applicability,
- The ratio of the use of the state language and foreign languages in the period of globalization,
- The problems of language policy in the fields of education and mass media.

The relevance of the study of trends in the development of the language situation is due to the changes taking place in the social structure of the world community: active migration processes, access to information, and mutual relations of social communities in the economic, political, and cultural spheres.

In this context, it is more important to understand the flexibility of the laws governing language relations, the opportunities created for the development of knowledge of foreign languages, and the problems and issues of preserving the native language.

The theoretical basis of the work is the presentation of the terms "language policy" and "language planning". The language policy of the ASSR, the status of the Armenian language, and the possibilities of the development of the language policy in this period and the laws regulating the language policy in the modern period are also presented.

The methods of document analysis and expert interviews were used for research. There was a content analysis of laws regulating language policy that summarized the difficulties of applying these laws in the modern period. Expert interviews were conducted with representatives of the structures that regulate the language policy in Armenia, based on which modern tendencies, principles, and problems of the development of the language policy of the Republic of Armenia were presented.

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Ключевые слова: языковая политика, языковое планирование, родной язык, иностранный язык, идентичность.

Развитие языка и общества не только не исключает, но и предполагает возможность и необходимость сознательного воздействия на язык.

Цель доклада – представить языковую политику, реализуемую в настоящее время Республикой Армения в рамках общей государственной политики. В ходе исследования были выделены следующие проблемы:

- Законы, регулирующие языковую политику Республики Армения, их фактическое применение,
- соотношение использования государственного языка и иностранных языков в период глобализации,
- проблемы языковой политики в сфере образования, средств массовой информации.

Актуальность исследования тенденций развития языковой ситуации обусловлена изменениями, происходящими в социальной структуре мирового сообщества: активными миграционными процессами, доступом к информации, взаимными связями социальных общностей в экономической, политической, и культурной сфере.

В этом контексте важнее понять гибкость законов, регулирующих языковые отношения, возможности, создаваемые для развития знания иностранных языков, проблемы и вопросы сохранения родного языка.

Теоретической основой работы является представление терминов “языковая политика” и “языковое планирование”. Так же представлены языковая политика АССР, статус армянского языка и возможности развития языковой политики в этот период, законы, регулирующие языковую политику в современный период.

Для исследования были использованы методы анализа документов и экспертного интервью. Проведен контент-анализ законов, регулирующих языковую политику, обобщены сложности применения этих законов в современный период. Были проведены экспертные интервью с представителями структур, регулирующих языковую политику в Армении на основе которых были представлены современные тенденции, принципы и проблемы развития языковой политики Республики Армения.

**44-ՕՐԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ԱՐԴԲԵԶԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ
ԲՈՒՆԻ ՏԵՂԱՀԱՆՎԱԾ ԱՐԳԱԽԱՀԱՅԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՑԱՆՔԻՆ
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՈՉ ԼՅՈՒԹԱԿԱՆ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ
(ՀԱՐԴՈՒԹԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

Հիմնաբառեր՝ մշակութային իրավունք, մշակութային կյանքին մասնակցություն, բռնի տեղահանված արցախահայեր, ոչ նյութական մշակութային ժառանգություն, ավանդական կենսընթաց, պատերազմ և ժառանգություն:

Զեկույցն անդրադառնում է 2020 թ. 44-օրյա պատերազմի արդյունքում Արցախի Հանրապետության Հաղրութի շրջանից բռնի տեղահանված արցախահայերի մշակութային իրավունքի իրացման խնդիրներին և ոչ նյութական ժառանգության պահպանության խոչընդոտներին: Հաղրութի շրջանից և համանուն քաղաքի 48 բնակավայրերից պատերազմի հետևանքով տեղահանվել է շուրջ 13000 բնակիչ, ովքեր, ի թիվս հումանիտար և սոցիալական-տնտեսական բազմաթիվ խնդիրների, գրկվել են նաև մարդու իրավունքների միջազգային համակարգում հիմնարար համարվող՝ մշակույթի իրավունքից:

Սույն զեկույցը հիմնված է Արցախի Հաղրութի շրջանից տեղահանված արցախահայերի հետ խորացված և ֆոկուս խմբային հարցազրույցների, ինչպես նաև ոլորտի միջազգային իրավական և տեսական նյութի ուսումնասիրության վրա՝ պարզելու այն բոլոր խնդիրները, որոնց բխվել է Հաղրութի բնիկ ժողովուրդը իրենց մշակույթի իրավունքների սահմանափակման հետևանքով: Խորացված հարցազրույցներ են իրականացվել ՀՀ Սյունիքի, Գեղարքունիքի, Վայոց ձորի, Կոտայքի և Շիրակի մարզերում և Երևանում:

Սույն հետազոտության արդյունքները փաստել են, որ այսօր ՀՀ տարածքում գտնվող հաղրութցիները իրենց վրա զգում են տեղահանության բացասական հետևանքները, այդ թվում՝ մշակութային ինքնության, համայնքային կյանքի, ընտանեկան սովորույթների և ավանդույթների լիարժեք պահպանության անհնարինությունը, անհատական և կոլեկտիվ մշակութային իրավունքի իրացման խոչընդոտները, որը ենթադրում է թե՛ մշակութային արժեքներին հաղորդակցման, թե՛ մասնակցության և թե՛ ներդրման հնարավորության բացակայությունը: Կորսված ու վտանգված են Հաղրութի պատմական գերեզմանոցներն ու նախնիների մասին հիշողությունները, վտանգի տակ են Հաղրութի տարբեր շրջանների բարբառների շարունակականության պահպանությունը: Հաղրութի մշակութային համայնքների կազմաքանդման արդյունքում կորսվել են նաև ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ամենաեական դրսևորումները, որոնք կապված են Արցախի բնական լանդշաֆտի և համայնքի հետ (այդ թվում՝ ժենգյալով հացի պատրաստման իրական պրակտիկան, կուրկուտի, խաշիլի, կաճապով ապուրի, կլոր արցախյան պուպոքով գաթայի պատրաստման ավանդական մշակույթը, թթի դոշաբի և օղու ավանդական թորման մշակույթը և այլն), և որոնց կորուստը հանգեցրել է համայնքային կյանքի կազմաքանդման և մշակութային ամբողջականության պահպանության մարտահրավերների:

Հետազոտության արդյունքներով նաև պարզվեց, որ Հաղրութի բոլոր շրջանների բնակիչների կենսընթացի անբաժանելի մասն են կազմել տոները, որոնք պարտադիր կերպով կապված են եղել Հաղրութի շրջանի մշակութային նյութական կառույցների հետ, և ուղեկցվել հուշարձաններ այցելություններով (դեպի Կատարո վանք, Գուչավանք, Սպիտակ Խաչ վանք, Հաղրութի Սուրբ Հարություն եկեղեցի, Տողի Սուրբ Հովհաննես, Տումի Կարմիր Վանք, Մոխրենեսի Սուրբ Սարգիս եկեղեցի, դեպի խաչքարեր և այլ եկեղեցիներ և հուշարձաններ, աղբյուր) կամ գլխավորապես տոնվել հենց նյութական հուշարձանների տարածքներում: Ուստի այսօր տոների ավանդական մշակույթը ևս հնարավոր չէ իրացնել:

Տեղահանության ընթացքում Հաղրութի ժողովուրդը զրկվել է նաև ոչ նյութական արհեստագործական պրակտիկաները իրացնելու հնարավորությունից. կորսվել են տեղի գորգագործության, կարպետագործության, թոնրագործության, տակառագործության, փայտագործության, դարբնության, բրուտագործության ոչ նյութական մշակութային ավանդական պրակտիկաները: Կորսվել են նաև մշակութային փառատոնները, որոնք կապված էին ոչ նյութական արժեքների՝ զինու, խաղողի, ժենգյալով հացի, թթվի և այլ արժեքների հետ:

Միջազգային օրենքները փաստում են, որ հարկադիր տեղահանման ազդեցություններից կործանարար է հատկապես խմբի մշակութային իրավունքի խոչընդոտումը և ժառանգության վրա թողած ազդեցությունը, որն անդրադառնում է, մասնավորապես, անհատի/համայնքի՝ իր իսկ մշակութային ժառանգությանը նյութական և ոչ նյութական ձևերով մուտք գործելու կարողության և ինքնության շարունակականության պահպանման վրա: Ուստի, կարող ենք պնդել, որ մշակույթի իրավունքի խոչընդոտումով Հաղրութի ժողովրդի հետագա սերունդները զրկված են բնականոն սերնդափոխության, ինքնաճանաչման և զարգացման հնարավորություններից:

Armine Tigranyan

Lecturer at the Cultural Department of YSU

Email: armine.tigranyan@ysu.am

RESTRICTIONS ON PARTICIPATION IN CULTURAL LIFE BY ARMENIANS OF ARTSAKH FORCIBLY DISPLACED BY AZERBAIJAN AS A RESULT OF THE 44-DAY WAR AND THE CHALLENGES OF PRESERVING THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE (BY THE EXAMPLE OF HADRUT)

***Keywords:** cultural right, participation in cultural life, forcibly displaced Artsakh Armenians, intangible cultural heritage, traditional way of life, war and heritage.*

The report addresses the issues of realizing the cultural rights of the Artsakh Armenians who were forcibly displaced from the Hadrut region of the Artsakh Republic as a result of the 44-day war of 2020 and the obstacles to the preservation of intangible heritage.

As a result of the war, around 13,000 residents were displaced from the region of Hadrut and 48 settlements of the city of the same name, who, among many humanitarian and social-economic problems, were deprived of the right to culture, which is considered fundamental in the international human rights system.

This report is based on in-depth and focus group interviews with displaced Artsakh Armenians from the Hadrut region of Artsakh and the study of international legal and theoretical material in the

field to identify all the problems faced by the indigenous people of Hadrut as a result of the restriction of their right to culture.

In-depth interviews were conducted in Syunik, Gegharkunik, Vayots Dzor, Kotayk, Shirak, and Yerevan of RA.

The results of this research have documented that the Hadrut residents in the territory of RA today feel the negative consequences of displacement, including the impossibility of fully preserving cultural identity, community life, family customs, and traditions, as well as obstacles to the realization of individual and collective cultural rights, which implies both the ability to communicate, participate, and contribute to values. The historical cemeteries of Hadrut and the memories of ancestors are lost and endangered, and the preservation of the continuity of the dialects of different regions of Hadrut is in danger.

As a result of the destruction of the cultural communities of Hadrut, the most significant manifestations of intangible cultural heritage related to the natural landscape and community of Artsakh were also lost (including the actual practice of making “jengyal” bread, the traditional culture of making “kurkut”, “khashil”, “kachap soup”, “round gata” with Artsakh popok, mulberry culture, the culture of “doshab”, the traditional culture of distillation of vodka, etc.), whose loss has led to the destruction of community life and challenges to the preservation of cultural integrity.

The results of the research also revealed that holidays were an integral part of the lifestyle of the residents of all regions of Hadrut, which were necessarily connected with the tangible cultural structures of Hadrut region and were accompanied by visits to monuments (to Kataro Monastery, Gtchavank, Spitak Khach Monastery, Holy Resurrection Church of Hadrut, St. Hovhannes of Togi, Red Monastery of Tumi, St. Sargis Church of Mokhrenes, to Khachkars, and other monuments) or were mainly celebrated in the areas of material monuments. Therefore, it is not possible to realize the traditional culture of holidays today.

During the displacement, the people of Hadrut were also deprived of the opportunity to carry out non-material handicraft practices. Intangible cultural traditional practices of local carpet making, bakery (tonir) culture, barrel making, woodworking, blacksmithing, and pottery were also lost. Cultural festivals, which were associated with intangible values such as wine, grapes, acid, and other values, were also lost.

International laws document that among the effects of forced displacement, the most destructive is the obstruction of the group's cultural rights and the impact on the heritage, which affects, in particular, the ability of the individual or community to access its own cultural heritage in material and non-material forms and to preserve the continuity of identity. Therefore, we can claim that due to the obstruction of the right to culture, the future generations of the Hadrut people are deprived of the opportunity for self-recognition and development.

ОГРАНИЧЕНИЯ УЧАСТИЯ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ АРЦАХСКИХ АРМЯН, НАСИЛЬСТВЕННО ПЕРЕСЕЛЕННЫХ АЗЕРБАЙДЖАНОМ В РЕЗУЛЬТАТЕ 44-ДНЕВНОЙ ВОЙНЫ, И ВЫЗОВЫ СОХРАНЕНИЯ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГАДРУТА)

Ключевые слова: культурное право, участие в культурной жизни, насильственно переселенные арцахские армяне, нематериальное культурное наследие, традиционный жизненный путь, война и наследие.

В докладе представлены проблемы реализации культурного права арцахских армян, которые были вынуждены переселиться из Гадрутского района Республики Арцах в результате 44-дневной войны 2020 года, и препятствия для сохранения нематериального наследия. В результате войны из Гадрутского района и 48 населенных пунктов одноименного города были переселены около 13000 жителей, которые, помимо многих гуманитарных и социально-экономических проблем, лишились права на участие в культурной жизни, считающегося основополагающим в международной системе прав человека.

Данный доклад основан на углубленных и фокус-групповых интервью с арцахскими армянами, переселенными из Гадрутского района Арцаха, а также на изучении международно-правового и теоретического материала в этой области, для выяснения всех проблем, с которыми столкнулись коренные жители Гадрута в результате ограничения права на участие в культурной жизни. Углубленные интервью были проведены в Сюникской, Гегаркуникской, Вайоц Дзорской, Котайкской, Ширакской областях РА и Ереване. Результаты данного исследования показали, что гадрутцы, находящиеся сегодня на территории Армении, ощущают на негативные последствия переселения, в том числе невозможность полноценного сохранения культурной самобытности общинной жизни, семейных обычаев и традиций, препятствия для реализации индивидуального и коллективного права на участие в культурной жизни, что подразумевает возможность как общения, участия, так и вклада в культурные ценности. Утеряны и находятся под угрозой исторические кладбища Гадрута и воспоминания о предках, под угрозой также сохранение преемственности диалектов разных районов Гадрута.

В результате разрушения культурных общин Гадрута были потеряны также самые существенные проявления нематериального культурного наследия, которые были связаны с природным ландшафтом и общиной Арцаха (в том числе реальная практика приготовления “женгялов хац”, традиционная культура приготовления куркута, хашила, гаты с круглым арцахским орехом, традиционная культура дистилляции тутового дошаба, водки и др.). Их потеря привела к разрушению общинной жизни и вызовам сохранения культурной целостности.

По результатам исследования также выяснилось, что неотъемлемой частью жизни жителей всех районов Гадрута были праздники, которые обязательно были связаны с культурными материальными структурами Гадрутского района и сопровождалась посещением памятников (монастырь Катаро, Гтчаванк, монастырь Спитак Хач, церковь Сурб Арутюн в

Гадруте, церковь Сурб Ованес в Тохе, монастырь Кармир в Туме, церковь Сурб Саркис в Мохренесе, хачкары, другие церкви и храм-памятники, родники памятники) или отмечались именно на территориях материальных памятников.

В результате переселения жители Гадрута лишились права реализации нематериальных ремесленных практик. Были утеряны традиционные нематериальные культурные практики местного ковроделия, ковроткачества, пекарничества, деревообделочного дела, бондарства, кузнечного дела, гончарного дела. Утеряны также и культурные фестивали, связанные с нематериальными ценностями - вином, виноградом, женялов хацом, и другими ценностями.

Международные законы констатируют, что из-за последствий вынужденного переселения, особенно разрушительным является препятствование праву на участие в культурной жизни группы и воздействие на наследие, которое, в частности, влияет на способность индивида/сообщества к доступу к своему культурному наследию в материальной и нематериальной форме и сохранение непрерывности идентичности.

Следовательно, можем утверждать, что, препятствуя праву на участие в культурной жизни, последующие поколения народа Гадрута лишены возможности самопознания и культурного развития.

Հոփսիմե Պիկիյան, պ. գ. թ., դոցենտ
ԵՊՀ Մշակութաբանության ամբիոն
ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ, ավագ գիտաշխատող,
Էլ. հասցե ripsivardanyan@mail.ru

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆՆ ՈՒ ԱՐԴԻԱԿԱՆԸ ԴՈՒԴՈՒԿԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ դուդուկ, ավանդական երաժշտություն, էկոջագ, էթնոջագ, սիմֆոնիկ երաժշտություն, հնչյունային արքետիպ:

Ջեկուցման շրջանակներում քննարկվելու են ազգային երաժշտության խորհրդանիշներից մեկը համարվող դուդուկ նվագարանի նկատմամբ 1980-ական թվականներից ի վեր հանրային ընկալման մեջ ձևավորվող փոխակերպումների, նվագարանագործական, կատարողական ավանդույթների ու կիրառության ոլորտներում նկատելի փոփոխությունների պատճառահետևանքային կապերին ու հնարավոր զարգացումներին առնչվող խնդիրները:

Դեռևս 20-րդ դարի 70-ական թվականներից, մեծանուն դուդուկահար Ջիվան Գասպարյանի արտասահմանյան բազմաժանր համերգների ու ձայնագրությունների շնորհիվ՝ դուդուկը լայն ճանաչման ու ընդունելության արժանացավ աշխարհի տարբեր երկրներում՝ ամրագրելով նվագարանի հայկական արմատներն ու կատարողական ավանդույթը: 1980-ական թթ. Ավետ Տերտերյանի, Յուրի Գևորգյանի, Վաչե Շարաֆյանի, Ռուբեն Ալթունյանի, Արգաս Ոսկանյանի և այլ կոմպոզիտորների շնորհիվ՝ նվագարանի արքետիպային հնչողությունը ներմուծվեց նաև սիմֆոնիկ ու կամերային երաժշտության

տարբեր ժանրերում: Իսկ կարճ ժամանակ անց, մուտք գործեց նաև Արևմուտքի ջազային տիրույթ՝ վերաճելով էկոջազի և էթնոջազի հինքնատիպ բաղադրիչի:

Ուշագրավ է, որ տարբեր մշակութային առանձնահատկություններ ու նախասիրություններ ունեցող ունկնդիրների ու մասնագետների շրջանում դուդուկի յուրօրինակ տեմբրն ընկալվում էր իբրև հնագույն քաղաքակրթության հնչյունային արտահայտություն: Եվ նման պատկերացումների հաստատումը դարձան աշխարհի առաջատար կինոստուդիաների նկարահանած պատմական բնույթի բազմաթիվ կինոնկարները:

20-րդ դարում աշխարհի տարբեր երկրներում ծավալվող տրանսցենդենտալ մեդիտացիոն (մտավարժանք) տեխնիկաներում սկսեցին կիրառվել նաև դուդուկի հնչողությունն ու հատկապես լայնաշունչ նվագներն՝ իբրև բնություն-աստվածային սկիզբ կապի հնչյունային փոխակերպում (հմմտ. դուդուկի ձայնն իբրև նախնու ձայն ու արմատների խորհրդանիշ ընկալմանը):

Հետխորհրդային տարիներին Հայաստանում ձևավորված քաղաքական, տնտեսական կտրուկ փոփոխությունների, 1988 թ. ավերիչ երկրաշարժի, Արցախյան պատերազմի հետևանքով ստեղծված բազմաթիվ դժվարություններից խուսափելու, առավել ապահով ու հարմարավետ կյանք գտնելու ակնկալիքով, տարաբնույթ մասնագետների հետ միասին, ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի երկրներ տեղափոխվեցին նաև բազմաթիվ երաժիշտներ ու նվագարանագործ վարպետներ: Արտերկրում հաստատված երաժիշտներից շատերը ջերմ ընդունելություն ու աշխատանք գտան սփյուռքի հայրենաբաղձ համայնքների ռեստորանային ու ժամանցային կյանքում, իսկ առավել անվանիներն աստիճանաբար ներգրավվեցին նաև համաշխարհային շոու-բիզնեսի բազմաբնույթ նվագախմբերում և կրթության ոլորտում: Օտար երկրներում գործող հայ վարպետների դասարաններում ուսանել են երեք տասնյակից ավելի այլազգի երաժիշտներ: Նրանց մի մասը, յուրացնելով դուդուկի կատարողական ավանդույթը, փորձում է սեփական աշխարհընկալմամբ մեկնաբանել ու արդիականացնել նվագարանը, որը հաճախ հանգեցնում է նաև գործիքի կառուցվածքի, տեխնիկական հնարավորությունների ու գործառույթի փոփոխությունների:

Hripsime Pikichian, Ph.D., Associate professor, YSU

Art Institute of the National Academy of Sciences of RA, Senior researcher

Email: ripsivardanyan@mail.ru

THE TRADITIONAL AND THE MODERN IN THE GLOBALIZATION PROCESS OF DUDUK

Keywords: *duduk, traditional music, ecojazz, ethnojazz, symphonic music, sound archetype.*

Within the framework of the report, the problems related to the cause-and-effect relationships and possible developments of the transformations formed in the public perception of the duduk instrument, which is considered one of the symbols of national music, since the 1980s, noticeable changes in the fields of instrument-making, performance traditions and application.

Ever since the 70s of the 20th century, thanks to the foreign multi-genre concerts and recordings of the famous Duduk player Jivan Gasparyan, the duduk gained wide recognition and acceptance in

different countries of the world, confirming the Armenian roots and performance tradition of the instrument. In the 1980s thanks to Avet Terteryan, Yuri Gevorgyan, Vache Sharafyan, Ruben Altunyan, Arzas Voskanyan and other composers, the archetypal sound of the instrument was also introduced into various genres of symphonic and chamber music. And shortly after, it also entered the jazz domain of the West, becoming an original component of ecojazz and ethnojazz.

It is noteworthy that among listeners and professionals with different cultural characteristics and preferences, the unique timbre of duduk was perceived as a sound expression of ancient civilization. And many historical films shot by the world's leading film studios became the confirmation of such ideas.

In the 20th century, in the transcendental meditation (contemplation) techniques developed in different countries of the world, the sound of the duduk and especially wide-range instruments began to be used, as a sound transformation of the nature-divine beginning connection (cf. the sound of the duduk as the sound of the ancestor and the symbol of roots).

In the post-Soviet years, the political and economic changes in Armenia took place in 1988. In the hope of finding a safer and more comfortable life, to avoid the many difficulties caused by the devastating earthquake and the Artsakh war, along with various professionals, many musicians and instrument makers also moved to the countries of the USA and Europe.

Most of the musicians settled abroad found a warm reception and work in the restaurant and entertainment life of the native communities of the diaspora, and the most famous ones gradually got involved in the multidisciplinary orchestras of the world show business and in the field of education. More than three dozen foreign musicians studied in the classes of Armenian masters operating in foreign countries. Some of them, adopting the performance tradition of duduk, try to interpret and modernize the instrument with their own worldview, which often leads to changes in the structure, technical capabilities and function of the instrument.

Рипсима Пикичян

Кафедра культурологии ЕГУ, к. ист. н., доцент
ИИ НАН РА, старший научный сотрудник
Эл. почта ripsivardanyan@mail.ru

ТРАДИЦИОННОЕ И СОВРЕМЕННОЕ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ДУДУКА

***Ключевые слова:** duduk, традиционная музыка, экоджаз, этноджаз, симфоническая музыка, звуковой архетип.*

В рамках доклада обсуждаются проблемы, возникшие с 1980-х годов, касающиеся связанные с причинно-следственными связями и возможным развитием трансформаций общественного восприятия инструмента duduk, считающегося одним из символов национальной музыки, изменений в области приборостроения, исполнительских традиций и применения инструмента.

Начиная с 70-х годов 20 века, благодаря зарубежным многожанровым концертам и записям известного дудукиста Дживана Гаспаряна, duduk получил широкое признание в разных странах мира, закрепив армянские корни и исполнительскую традицию инструмента. Благодаря

Авету Тертеряну, Юрию Геворкяну, Ваче Шарафяну, Рубену Алтуняну, Арзасу Восканяну и другим композиторам архетипическое звучание инструмента было внедрено также в различные жанры симфонической и камерной музыки. А вскоре после этого он вошел и в джазовую сферу Запада, став своеобразной составляющей экоджаза и этноджаза.

Примечательно, что среди слушателей и профессионалов с разными культурными особенностями и предпочтениями уникальный тембр дудука воспринимался как звуковое выражение древней цивилизации. И многие исторические фильмы, снятые ведущими киностудиями мира, стали подтверждением таких идей.

Вместе с различными специалистами многие музыканты и производители инструментов переехали в США и страны Европы в надежде найти более безопасную и комфортную жизнь, чтобы избежать многочисленных трудностей, вызванных радикальными политическими и экономическими изменениями в Армении в постсоветский период, разрушительным землетрясением 1988 года и Арцахской войной. Большинство музыкантов, обосновавшихся за рубежом, нашли теплый прием и работу в ресторанно-развлекательной жизни коренных общин диаспоры, а наиболее известные постепенно включились в многопрофильные оркестры мирового шоу-бизнеса и в сфере образования. Более трех десятков иностранных музыкантов обучались в классах армянских мастеров, действующих в зарубежных странах. Некоторые из них, перенимая исполнительскую традицию дудука, пытаются интерпретировать и модернизировать инструмент со своим мировоззрением, что зачастую приводит к изменению конструкции, технических возможностей и функций инструмента.

Համլետ Պետրոսյան, պ. գ. դ., պրոֆ.
ԵՊՀ, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, առաջատար գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ hpetrosyan@gmail.com

Հայկուհի Մուրադյան, պ. գ. թ.,
ԵՊՀ, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, գիտաշխատող
Էլ. հասցե՝ haykuhi.muradyan@hmail.com

ԱՐՑԱԽԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆՆ ՈՒՂԴՎԱԾ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹ ԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ Արցախի Հանրապետություն, մշակութային ժառանգություն, մշակութային եղեն, էթնիկ զտում, բռնի տեղահանություն, տարհանված ժառանգություն:

Զեկուցումը քննարկում է 2023 թվականի սեպտեմբերի 19-ին ադրբեջանական զինված ուժերի կողմից Արցախի ամբողջ երկայնքով ռազմական գործողությունների հետևանքով Արցախի ամբողջական բնագավառում հետո մշակութային ժառանգության՝ մասնավորապես հուշարձանների, թանգարանների և հավաքածուների ներկա իրավիճակը, մարտահրավերները, պահպանության հնարավոր մեխանիզմները և հանրայնացման ուղիները:

Հատկապես կարևորվում է իրավիճակի նկարագրության եզրաքանության և լեզվի ընտրության հարցը՝ ցեղասպանություն, մշակութային եղեռն, էթնիկ զտում. ինչպես և ինչ միջազգային իրավական փաստաթղթերով կարելի է ներկայացնել արցախահայերի բռնի տեղահանությունն իրենց հայրենիքից և ինչպես կազմակերպել Արցախի հայկական հարուստ ժառանգության պահպանության հարցերը:

Հաջորդ կարևոր խնդիրը «Սպիտակ գրքի» կազմման անհրաժեշտությունն է. վտանգված ժառանգության չեզոք գիտական նկարագրությունը և միջազգային նորմատիվներին համապատասխան տեղադարանի կազմումը:

Ներկա մարտահրավերների մեջ անհրաժեշտ է առանձնացնել տարհանված մշակութային արժեքների իրավական կարգավիճակի խնդիրների հանրայնացումը, հայկական կողմի անգործությունը և ադրբեջանական հայտերի ներկայացումը միջազգային կառույցներին:

Արցախի մշակութային ժառանգության պահպանության մեխանիզմներն այսուհետ պետք է դառնան միջազգային մշակութապահպան կառույցների առաջնային խնդիրը: Զեկուցումը կքննարկի, թե ինչպես և ինչ մեխանիզմներով կարելի է մշակութային ժառանգության պահպանությունն ու հանրայնացումը կազմակերպել միջազգային հանրության շրջանում, ինչ կարող են անել միջազգային, մասնավոր և պետական նախաձեռնությունները և ինչպես կոնսոլիդացնել այս ոլորտում գործող հնարավոր ռեսուրսները:

Hamlet Petrosyan

Doctor of Historical Sciences, Prof., YSU
IAE NAS RA, Leading researcher
Email: hpetrosyan@gmail.com

Haykuhi Muradyan Ph.D., YSU

IAE NAS RA, Researcher
Email: haykuhi.muradyan@hmail.com

THE PRIORITY ISSUES OF ARTSAKH'S CULTURAL HERITAGE POLICY AT THE CURRENT STAGE

Keywords: *Republic of Artsakh, cultural heritage, cultural genocide, ethnic cleansing, forced deportation, evacuated heritage.*

The report discusses the current situation, challenges, possible conservation mechanisms and ways of publicizing cultural heritage, particularly monuments, museums and private collections, after the full occupation of Artsakh by the Azerbaijani armed forces on September 19, 2023, as a result of military operations along the entire length of Artsakh.

The issue of the choice of terminology and language for the description of the situation is especially important. Genocide, cultural cleansing, ethnic cleansing - how and with what international legal documents can the forced deportation of Artsakh Armenians from their homeland be represented and how to organize the preservation of Artsakh's rich Armenian heritage.

The next important issue is the necessity of the composition of the "White Book": a neutral scientific description of endangered heritage, and the creation of a database in accordance with international norms.

Among the current challenges, it is necessary to single out the publicizing of the problems of the legal status of the evacuated cultural values, the inaction of the Armenian side and the submission of Azerbaijani applications to international structures.

From now on, the mechanisms of protection of Artsakh's cultural heritage should become the primary task of international cultural protection structures. The report will discuss how and by what mechanisms the preservation and publicity of cultural heritage can be organized among the international community. What international, private and state initiatives can do and how to consolidate the available resources in this field.

Гамлет Петросян, д. ист. н., профессор
ЕГУ, ИАЭ НАН РА, ведущий научный сотрудник
Эл. почта: hpetrosyan@gmail.com

Айкуи Мурадян, к.ист.н.
ЕГУ, ИАЭ НАН РА, научный сотрудник
Эл. почта: haykuhi.muradyan@hmail.com

ПРИОРИТЕТНЫЕ ВОПРОСЫ ПОЛИТИКИ АРЦАХА В ОБЛАСТИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

***Ключевые слова:** Республика Арцах, культурное наследие, культурный геноцид, этническая чистка, принудительная депортация, эвакуированное наследие.*

В докладе обсуждается текущая ситуация, проблемы, возможные механизмы сохранения и способы популяризации культурного наследия, в частности памятников, музеев и частных коллекций, после полной оккупации Арцаха вооруженными силами Азербайджана 19 сентября 2023 года в результате военных действий по всей длине Арцаха.

Особенно важен вопрос выбора терминологии и языка описания ситуации. Геноцид, культурная чистка, этническая чистка – как и какими международно-правовыми документами можно отобразить насильственную депортацию армян Арцаха с их родины и как организовать сохранение армянского наследия Арцаха.

Следующий важный вопрос – необходимость составления «Белой книги»: нейтрального научного описания наследия находящегося под угрозой исчезновения и создания базы данных в соответствии с международными нормами.

Среди текущих вызовов следует выделить огласку проблем правового статуса эвакуированных культурных ценностей, бездействие армянской стороны и подачу азербайджанских заявлений в международные структуры.

Отныне механизмы защиты культурного наследия Арцаха должны стать первоочередной задачей международных структур по охране культуры. В докладе будет обсуждаться, как и с помощью каких механизмов можно организовать сохранение и популяризацию культурного наследия среди международного сообщества. Что могут сделать международные, частные и государственные инициативы и как консолидировать имеющиеся ресурсы в этой области.

Հասպատվումների ցանկ

ԱԻ-Արվեստի ինստիտուտ

ԱՄՆ – Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ

ԳԱԱ – Գիտությունների ազգային ակադեմիա

ԵՊՀ – Երևանի պետական համալսարան

ԶԼՄ – զանգվածային լրատվության միջոց

ԿԳՄՄՆ – Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն

ՀԱԻ – Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ

ՀՀ – Հայաստանի Հանրապետություն

ՀՊԹ – Հայաստանի պատմության թանգարան

ՇՀՀԿ – Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

կ. գ. թ. – կենսաբանական գիտությունների թեկնածու

հ. գ. թ. – հոգեբանական գիտությունների թեկնածու

պ. գ. դ. – պատմական գիտությունների դոկտոր

պ. գ. թ. – պատմական գիտությունների թեկնածու

ս. գ. թ. – սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածու

IAE – Institute of Archeology and Ethnography

NAS – National academy of sciences

Ph.D – Doctor of Philosophy

RA – Republic of Armenia

USA – United States of America

YSU – Yerevan state university

д. ист. н – доктор исторических наук

к. б. н – кандидат биологических наук

к. ист. н – кандидат исторических наук

к. соц. н – кандидат социологических наук

ИАЭ – Институт археологии и этнографии

ИИ – Институт искусств

НАН – Национальная академия наук

РА – Республика Армения

СМИ – средства массовой информации

США – Соединенные штаты Америки

**Համաշխարհայնացումը և սոցիալ-մշակութային
արդի գործընթացները Հայաստանում.
հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ**

18-19-ը հոկտեմբերի, 2023

**ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ
ԱՍՓՈՓԱԳՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**

Էջադրում՝
Արթուր Հարությունյան